[illegible]

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: Dr ILLYEFALVI I. LAJOS

A BUDAPESTI BEJEGYZETT CÉGEK STATISZTIKÁJA

ÍRTA

Dr TÖRÖK ISTVÁN

80. KÖTET 2. SZÁM

KIADJA: BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS STATISZTIKAI HIVATALA

Ára 5 pengő

Stat. O. 997/180.

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: Dr ILLYEFALVI I. LAJOS

A BUDAPESTI BEJEGYZETT CÉGEK STATISZTIKÁJA

ÍRTA

Dr TÖRÖK ISTVÁN

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS HÁZINYOMDÁJA

300353

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA
Növedéknapló
1938. 2492

Budapest székesfőváros házinyomdája 1937 — 11928 — Felelős nyomdavezető: Kurfürst István vezérigazgató.

TARTALOMJEGYZÉK.

Oldal

Bevezetés 5
A budapesti bejegyzett cégek adatainak statisztikai felvétele, feldolgozása és az ezzel kapcsolatban felmerült kérdések 6
Néhány adat Budapest fejlődéséről és a budapesti vállalatok számának alakulásáról 14
A bejegyzett budapesti cégek számának alakulása 1876—1935-ig 23
A gazdasági viszonyok hatása a cégbejegyzések és cégtörlések számának alakulására 28
A vállalati forma szerepe a budapesti bejegyzett cégeknél 34
A vállalati forma megváltoztatása 49
Székhelyváltoztatások 53
Beolvadások 56
Felszámolások 57
A termelési és foglalkozási ágak szerepe a budapesti bejegyzett cégeknél 61
Az 1930-ban fennállott budapesti cégek megoszlása a cégjegyzékbe történt bejegyzésük éve szerint 110
Az 1876-ban bejegyzett cégek 113
Budapesti cégek vidéki fiókjai és vidéki cégek budapesti fiókjai 115
Külföldi cégek budapesti fiókjai 119
A budapesti cégek szerepe a magyarországi bejegyzett cégek számában 121
Összefoglalás 134

Bevezetés.

A közgazdaság sokféle problémáival foglalkozó irodalomnak bőséges forrásanyagot nyujt a statisztika. Ez a forrásanyag szinte kimeríthetetlen, mert maga a statisztikai kutatás is szükségszerűen a gazdasági élet tényezőinek és megnyilvánulásainak egyre újabb területeit vonja megfigyelési körébe.

Közgazdasági életünk komplikált szervezete a magángazdaságokon épül fel. Ezek sorsa mindig szervesen összefügg a közgazdaság általános problémáival. Méltán érdeklődésre tarthatnak tehát számot mindazok a statisztikai adatok, melyek a magángazdaságokról, más szóval a vállalatokról nyujtanak tájékoztatást.

A vállalatok sokféle csoportjairól eddig már számos statisztikai felvétel és feldolgozás készült és fog készülni a jövőben is. A népszámlálási kiadványokban külön fejezetek szólnak az ipari, kereskedelmi és hitelforgalmi vállalatok számadatairól. Ugyancsak a vállalatok viszonyaiba nyujtanak betekintést a gyáripari, részvénytársasági, hitelintézeti, biztosítási és egyéb statisztikák is. Ezek mindegyike más szempontból világítja meg a vállalatok egyes csoportjainak sokféle problémáit. Hiányzik azonban egy egységes átfogó statisztika, mely közös szempontból, közös ismérv alapján tenne lehetővé valamely összehasonlítást a vállalatok különböző csoportjai között.

E közlemény keretében a budapesti bejegyzett cégek statisztikájának feltárásával, újabb szempontból kívánjuk megvilágítani a vállalatok kérdését. Az ismertetendő statisztikai anyag jelentősége abban áll, hogy a vállalatok legkülönbözőbb csoportjait hozza egységes nevezőre, egy közös ismérv, a bejegyzett cég alapján és 60esztendő távolságában kíséri figyelemmel Budapest közgazdasági életének fejlődését, a cégek számának mindenkori alakulásából.

Az 1875. évi XXXVII. t.-c. (a kereskedelmi törvény) értelmében minden nyilvános számadásra kötelezett vállalatot, társascéget, valamint a kisipar körét meghaladó üzletkörű egyéni céget, a vállalat székhelye szerint illetékes törvényszéknél felállított cégjegyzékbe be kell jegyeztetni. Ilymódon a bejegyzett cégek között, minden számottevő vállalat szerepel, csak a kisipari és az ezek fogalmának megfelelő kiskereskedelmi cégek nem. A cégjegyzékbe be nem jegyeztetett kisipari jellegű cégek adatai viszont másirányú statisztikai feldolgozások eredményeiből kiegészítésképen összeállíthatók.

KÖNYV-TÁRA

A bejegyzett cégek itt ismertetendő adatainak feldolgoztatásáért dr. Illyefalvi I. Lajos őméltóságát, a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal igazgatóját illeti köszönet, aki a gazdasági statisztika területét ezen újabb adatforrással bővítette.

A budapesti bejegyzett cégek adatainak statisztikai felvétele és feldolgozása és az ezzel kapcsolatban felmerült kérdések.

Amikor a budapesti cégekről elkészítendő statisztika gondolata felmerült, sok nehézséggel kellett számot vetni. Mindenekelőtt hiányzott a cégek megbízható névsora, illetve címjegyzéke. Minden céget felölelő statisztikai adatgyüjtés, címjegyzék hiányában viszont csak egy általános felvétel keretei között volt elképzelhető, erre pedig sem az illetékes felsőbb hatóságok rendelete, sem kellő pénzügyi fedezet nem állott rendelkezésre. Az évente megjelenő pénzügyi és gazdasági kompaszok (bár kétségtelenül felsorolják a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok legnagyobb részét) nem adják meg a cégek teljes névsorát, mert azok többségét nem a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok, hanem az egyéni cégek, valamint közkereseti és betéti társaságok alkotják. A Magyar Pénzügyi Kompasz 1927., 1930., valamint 1931—1932. évi vaskos kötetei (az Országos Ipari és Kereskedelmi Címtár) felölelik ugyan az egyéni és társascégek neveit is, de mégsem szolgálhatnak a hivatalos statisztika kizárólagos adatforrásául.

A cégek teljes névsora szempontjából nem jöhettek számításba a kereskedelmi és iparkamarai illetéket fizetők adatai sem, mert azok címjegyzéke, az 1922. évi XXIII. t.-c. alapján teljesen az általános kereseti adóra, továbbá a társulati adóra van felépítve. Eszerint pedig a közkereseti társaságok tagjai, valamint a betéti társaságok beltagjai személyenkint külön-külön fizetik a kereseti adót és így az adófizetők sorában nem a vállalat, hanem a társaság tagjai szerepelnek.

Elvileg a kereskedelmi törvény ad hivatalos alapot a cégek névsorának, amikor a társascégek és a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok működését csak akkor engedi meg, ha azok magukat a cégjegyzékbe már bejegyeztették, az egyéni cégek működését illetőleg pedig olyan rendelkezéseket állít fel, melyek folytán azok közül minden a kisipar körét meghaladó vállalkozás, akadálytalan üzleti működése érdekében, cégének az illetékes kir. törvényszéknél való bejegyzésére kényszerül.[1])

A legkézenfekvőbb és egyúttal hivatalos adatanyagot a Budapesti kir. Törvényszék céghivatala lett volna hivatva szolgáltatni. A céghivatal ily irányú igénybevétele azonban legyőzhetetlen technikai akadályokba ütközött. Egyrészről a cégjegyzékeket nem lehetett statisztikai célra a hiva-

[1]) Lásd az 1875. évi XXXVII. t.-c. (kereskedelmi törvény) 3., 5. és 16. paragrafusait, továbbá az 1884. évi XVI. t.-c. (ipartörvény) 58. és az 1922. évi XII. t.-c. 56. paragrafusait.

talos használattól elvonni, másrészről a cégjegyzékeket képező könyvekben olyan óriási anyag átkutatása vált volna szükségessé, melyre a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal nem vállalkozhatott.

A fenti nehézség mellett azonban mégis oly támpont állott rendelkezésre, amely lehetővé tette egy cégstatisztikai feldolgozás keresztülvitelét. Ez a támpont a kereskedelmi törvény 8. §-a, amely elrendeli, hogy »a kereskedelmi cégjegyzékbe történt bejegyzések, amennyiben a jelen törvény egyes esetekre nézve ellenkezőt nem rendel, egész kiterjedésükben egy evégre a Földművelés, Ipari és Kereskedelmi Minisztérium által kiadandó Központi Értesítőben haladéktalanul közzé tétendők«. A cégstatisztikai feldolgozás anyagát tehát a hármas minisztérium, illetve annak felosztása után a Kereskedelemügyi Minisztérium szerkesztésében megjelenő »Központi Értesítő« hivatalos közleményei képezték.

Hogy a budapesti bejegyzett cégek névsorát megkaphassuk a cégjegyzék felállításától, 1876-tól kezdve, ki kellett a Központi Értesítőből írni minden olyan közleményt, mely a cégek számának alakulására befolyással volt. Ezzel nemcsak a bejegyzett cégek jelenlegi névsorának megállapítása vált lehetővé, hanem egyúttal azok létszámának évről-évre való változását is figyelemmel lehetett kísérni.

Az adatok kiírása az 1. mintájú statisztikai bárcákon történt, a cégek állagában beállott változások statisztikai feldolgozása pedig a bárcákra kiírt adatok felhasználásával a 2. számú nyomtatványon nyert végrehajtást. Ezúton évről-évre, lépésről-lépésre haladva készült el a cégstatisztika törzsanyaga 1876—1935-ig. Természetesen még más adatok is rendelkezésre állottak a feldolgozás során, melyek statisztikai kiaknázása szintén megtörtént. Ilyenek voltak a részvénytársaságok alaptőkéire és azok megváltoztatására, a korlátolt felelősségű társaságok törzstőkéire, a külföldi cégek budapesti fiókjaira, budapesti cégek vidéki fiókjaira vonatkozó stb. adatok.

Felmerült azonban az a kérdés, hogy vajjon a cégek számáról így nyert számadatok megfelelnek-e a budapesti cégek tényleges létszámának? Be kell vallanunk, hogy sajnos a cégjegyzések adminisztrativ munkája nem tudta nyomonkövetni az élet valóságát. Számtalan cég bennmaradt a cégjegyzékben akkor is, amikor működését már régen megszüntette és eltűnt a vállalatok sorából, anélkül, hogy erről a cégbíróságnak módja lett volna tudomást szerezni. E visszásság kiküszöbölésére már a mult században történt kísérlet. A 2.631. számú 1890. évi kereskedelmi miniszteri rendelet intézkedett először a cégbejegyzési kötelezettség pontos teljesítésének ellenőrzése és a megszűnt cégeknek (amennyiben azok önkéntes törlése mellőztetett) hivatalból való törlése tárgyában. A rendelet a bejegyzési kötelezettség ellenőrzését a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara feladatkörébe utalta.[1])

[1]) Németország már 1888-ban törvényt alkotott a megszűnt cégek hivatalból való törléséről.

1. számú minta.

Kivonat a budapesti kereskedelmi cégjegyzékből

Évfolyam : ..... Sorszám : .....

A bejegyzést rendelő végzés kelte	A cég szószerinti szövege	A főtelep és a fióktelepek helye	A birtokos, illetve a társaság jogviszonyai	Jegyzet	
					Időpont :
					Új alapítás .....
					Cégváltozás .....
					Megszűnés .....
					Felszámolás .....
					Csőd .....
					Kényszeregyesség .
					Beolvadás .....
					Székhelyáthelyezés Budapestre .....
					Székhelyáthelyezés vidékre .....
					Átalakulás más vállalati formára.....

2. számú minta.

Év: ..... Forma: .....

A budapesti cégek állaga foglalkozások szerint.

Foglalkozás megnevezése	A cégek száma az év elején	A cégjegyzékbe bejegyeztetett	A névjegyzékből töröltetett	Csőd alatt áll		Felszámolás alatt áll		Kényszeregyezségek száma	Beolvadás más cégbe	Székhely áthelyezés		Átalakulás más vállalati formára						Üzletkörváltoztatás		A cégek száma az év végén
				összesen	ebből az év folyamán került csődbe	összesen	ebből az év folyamán került felszámolás alá			Budapestre	vidékre	összesen	ebből egyéni cégre	közkereseti társaságra	betéti társaságra	szövetkezetire	részvénytársaságra	+	−	

A kereskedelmi minisztérium idézett rendeletének nem sok eredménye volt. A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarát megoldhatatlan feladat terhelte. Kitűnik ez a kamarai jelentésekből, melyek 1891-től kezdve külön közölték a Kamarának a cégbejegyzésekre és törlésekre vonatkozó ellenőrző tevékenységét.

3. A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarának a cégek bejegyzését és törlését ellenőrző tevékenysége.[1])

Év	Az előző évben beérkezett, de még meg nem vizsgált	Az év folyamán beérkezett	Vizsgálat alá veendő összes	Törvényszékileg önként bejegyzett cégek száma	A kamara véleménye szerint a cég bejegyzése		A kamara által az év végéig meg nem vizsgált	A kamara által a cég bejegyzése iránt			A kamara előterjesztésére			Megszűnt cégek törlése					
														A kamara által megszűnt cégek törlése iránt			A kamara előterjesztésére		
					kötelezendő	nem kötelezendő		az előző évről függőben maradt	az évben tett	tett összes elintézendő	cégbejegyzés elrendeltetett	az üzletfeljogosa a cégbejegyzési kötelezettség alól felmentetett	törvényszéki határozat még nem hozatott	a múlt évről függőben maradt	a folyó évben tett	tett összes elintézendő	a cég törvényszékileg töröltetett	a cégnek hivatalból való törlése megtagadtatott	törvényszéki határozat az év végéig nem hozatott
	iparigazolványok és iparenged. száma				iparüzletek számai			előterjesztések száma			hány esetben			előterjesztések száma			hány esetben		
1891 ..	1.138	4.588	5.726	743	283	2.632	2.068	59	283	342	233	59	50	—	14	14	—	—	14
1892 ..	2.068	4.654	6.722	511	306	4.346	1.559	50	306	356	263	93	—	14	9	23	11	3	9
1896 ..	4.279	6.381	10.660	629	472	7.342	2.217	—	472	472	175	109	188	—	—	—	—	—	—
1897 ..	2.217	8.208	10.425	863	383	5.113	4.066	188	383	571	225	177	169	—	—	—	—	—	—
1899 ..	4.974	7.107	12.081	723	338	8.485	2.535	62	338	400	77	87	236	—	—	—	—	—	—

[1]) A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara évi jelentéseiből.

Mint e 3. számú táblából látható, a megszűnt cégek hivatalból való törlésére igen kevés példa volt. Míg a cégbejegyzés kikényszerítésére minden esetben meg volt a hivatalos alap az újonnan kiadott iparigazolványok és iparengedélyek formájában, addig a cégtörlésekhez nem állottak rendelkezésre hasonló hivatalos dokumentumok.

A fenti adatok egyébként még arra is rávilágítanak, hogy az iparigazolványt, illetve iparengedélyt nyert cégeknek csak egy kis töredéke volt bejegyzésre kényszeríthető. Az egyéni cégek nagy többsége nem jegyeztette be magát, azon elv alapján, hogy a kereskedelmi törvény csak a kisipari tevékenység körét meghaladó munkakörű vállalkozásokra nézve írja elő a kötelező cégbejegyzést. Ezt a határt pedig pontosan megvonni igen nehéz volt. Az egyéni cégek közül a cégjegyzék tehát a tényleg iparigazolványt nyert vállalkozásoknak csak egy kis részét tartalmazza. Az egyéni vállalkozások azonban a társasvállalatok és nyilvános számadásra kötelezett társaságok mellett így is a bejegyzett cégeknek túlnyomórészét képviselik.

Egy pillantást vetve az alábbi adatokra:

4. A kiadott és a visszaadott iparigazolványok számának és a cégbejegyzések számának összehasonlítása néhány évben.

Év	Kiadott iparigazolványok és iparengedélyek száma	Cégbejegyzések száma[1])	Ebből egyéni cég
1880	2.432	304	220
1890	3.321	409	259
1900	5.767	887	535
1910	6.846	1.466	811
1920	11.394	2.359	1.249
1925	10.236	1.050	590
1930	10.274	498	278
1935	10.183	599	168

látható, hogy az iparigazolványt nyert vállalkozásoknak mily nagy tömege nem lépi túl a kisipar, illetve a kiskereskedelem kereteit. Még jobban érezhető ez a különbség akkor, ha figyelembe vesszük azt, hogy a társas vállalkozások, meg a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok mind bejegyzett cégek és így az egész különbözet az egyéni cégek tömegét terheli.

A cégstatisztika adataiban való vizsgálódások során számolni kell tehát azzal, hogy a bejegyzett egyéni cégek csak a kisipar körét meghaladó vállalkozásokat képviselik. A be nem jegyzett egyéni cégek nagy tömegének adatait az iparosokra és kereskedőkre vonatkozó más statisztikák nyujtják.

Abban az irányban, hogy a cégjegyzék ne csupán a jogviszonyok rögzítésének szolgálatába álljon és ne csupán jogviszonyt szentesítő és megszüntető bejegyzések halmaza legyen, újabb lépést jelentett az 1927. évi

[1]) A cégbejegyzések számában nem foglaltatnak azok az esetek, amikor a cégek egyik vállalati formáról másik vállalati formára alakultak át.

III. t.-c., amely a nem működő cégek hivatalból való törlését ismét előírta. A törvény értelmében, amennyiben a cégbíróság tudomást szerez arról, hogy valamely cég nem működik, úgy hivatalból indítja meg az eljárást annak törlésére. A nem működő cégek kimutatását, illetve jelentkezésre való felszólítását a céghivatal végzi. A cégbíróság az 1927. évi III. t.-c. alapján már eddig is a nem működő bejegyzett cégek igen nagy tömegét törölte.

5. A budapesti cégjegyzékből az 1927. III. t.-c. alapján hivatalból törölt cégek száma 1927—1935.

Év	Törölt cégek száma
1927	7
1928	231
1929	545
1930	373
1931	622
1932	265
1933	372
1934	618
1935	410

De még mindig csekély ez a szám ahhoz képest, hogy 1935. végén 28.525 bejegyzett cég közül több mint 14 ezer nem működött.

E csupán névleg szereplő nagytömegű cég törlésének lebonyolítása minden valószínűség szerint még hosszú ideig el fog húzódni. A nem működő cégek hivatalból való törlésének gyorsabb keresztülvitelére célszerű eljárás volna a cégjegyzékekben szereplő egyéni és társascégek[1]) iparigazolványainak, illetve iparengedélyeinek láttamoztatása a céghivatalnál, továbbá a a nyilvántartás modernizálása céljából a cégjegyzékeknek kartotékrendszerrel, illetve a telekkönyvi betétekhez hasonló nyilvántartási laprendszerrel való kiegészítése. Az iparigazolványok láttamoztatásával, amely kétségtelenül a céghivatal keretében egy igen jelentékeny munka lebonyolítását tenné szükségessé, úgy vélem, az 1927. évi III. t.-c. intenciói aránylag elég rövid úton radikális megoldást nyernének.

A cégstatisztikában tehát, sajnos számolni kellett a nem működő bejegyzett cégek tehertételével és ezért külön figyelmet kellett szentelni a bejegyzett működő vállalatok számának kimutatására. A működő cégek számát a közelmultra (az 1930. évre) vonatkozólag más statisztikai adatgyüjtések eredményeiből és a pénzügyi és gazdasági kompaszokból nyert adatok segítségével megközelítőleg meg lehetett állapítani, de továbbra is fennmaradt az a kérdés, hogy mennyi volt 60 éven keresztül — 1876-tól

[1]) A részvénytársaságok és szövetkezetek törvény szerint úgy is kötelesek zárszámadásuk és közgyűlési irataik egy-egy példányát a cégbírósághoz benyujtani, a korlátolt felelősségű társaságok pedig minden év első hónapjában kötelesek a tagok jegyzékének üzletrészeiket feltüntető kivonatát a cégbíróságnak bemutatni.

napjainkig — a cégjegyzékbe bejegyzett vállalatok számából a működő cégek száma. Erre a kérdésre pontos feleletet adni, sajnos, nem lehet. Ha a működő, nyilvános számadásra kötelezett vállalatokról, (részvénytársaságokról és szövetkezetekről) voltak is messze a multba visszatekintő adatok, de az egyéni és társascégekről nem állottak ilyenek rendelkezésre. A népszámlálások vállalati statisztikái, melyek e tekintetben szóbajöhettek, egyrészről nem ölelték fel a cégek egész körét, másrészről pedig nem tájékoztattak affelől, hogy a bennük szereplő bányászati, ipari, kereskedelmi és hitelvállalatok létszámából mennyi volt bejegyzett cég.

Ha nem is lehet a bejegyzett cégek közül, a működő cégek számát illetőleg statisztikai adatokat nyujtani, de bizonyos számítások, illetve becslések végezhetők a működő cégek számának megállapítására, illetve kimutatására. Legegyszerűbbnek látszik az évenkint előfordult cégtörlések számát oly arányban emelni, hogy ennek révén végeredményben a működő cégek 1930. évre megállapított száma jöjjön ki. E primitív módszer azonban merev. A cégtörlések számának nagyobb emelkedése csak az 1927. évi III. t.-c. rendelkezéseinek alkalmazása után mutatkozott, ami e módszer alkalmazása mellett azt a látszatot keltené, mintha 1927 után a cégek ezreit elsöprő nagy gazdasági válság következett volna be, pedig akkor már csak régen megszűnt cégek késői tömeges törléséről volt szó. Sőt ellenkezőleg az 1930-as esztendő után bekövetkezett gazdasági válság idején a törölt cégek száma már jelentékenyen kevesebb volt, mint a megelőző kedvezőbb közgazdasági viszonyok között eltelt években. Más irányban kellett tehát keresni a megoldás útját. A cégstatisztika anyagának feldolgozása során feltűnt, hogy a cégjegyzékből törölt cégek (mint azt az anyag ismertetése folyamán be is fogjuk mutatni) bejegyzésüktől a törlésig eltelt idő hossza szerint csoportosítva, nagyjából bizonyos állandónak mutatkozó arányszámok szerint oszlottak meg. A törölt cégeknek rendszerint 45—50%-a szűnt meg 5 évnél rövidebb fennállás után, további 10—15%-a 6—10 évi, újabb 5—10%-a pedig 10—15 évi fennállás után; 60—75%-a tehát a bejegyzéstől számított 15 éven belül. Tekintettel arra, hogy az üzemükkel felhagyott cégek 55·4%-a, tehát nagyobb része töröltetett, feltételezhető, hogy a kisebb rész is a cégjegyzékből még nem törölt, de már nem működő cégek tömege, a fennállás időtartamát illetőleg nagyjából hasonló sorrendben szűnt meg, mint amilyen sorrendben szűntek meg a formálisan törölt cégek. A budapesti bejegyzett cégek számának megoszlása a bejegyzés éve szerint ismeretes volt, hasonlóképen rendelkezésre állott az 1930-ban működő cégek számanyaga is, nem volt nehéz kiszámítani tehát a nem működő cégek számának megoszlását bejegyzésük éve szerint. A megszűnés sorrendjének megállapítása céljából az évenkint törölt cégek számát bejegyzési éveikre kellett visszavezetni és abból kiindulva megállapítani fennállási időtartamuk gyakorisági arányszámait. Az ugyanazon években bejegyzett,

időközben megszűnt, de a cégjegyzékből még nem törölt cégek számát is ezen arányszámok szerint kellett szétosztani és hozzáadni a fennállás időtartama szerint megoszló törölt cégek számához. A törölt cégeknek a nem működő cégekével így felemelt létszámát ismét visszavezetve a törlések időpontjára, oly kalkulativ adatokhoz sikerült jutni, melyek jelezték azt, hogy a tényleges állapotnak megfelelően évről-évre hány céget kellett volna törölni. Ezeknek a kalkulativ jellegű számoknak a figyelembevételével lehetett megközelítőleg kiszámítani a működő cégek valószínű számát.

Nem célom e tanulmány keretében a részletes számítások terjedelmes anyagával bővebben foglalkozni, csupán meg kívánom még jegyezni, hogy a számításokat a vállalatok különböző jellege miatt vállalati formák szerint (egyéni cégek, közkereseti társaságok, részvénytársaságok stb.) külön-külön kellett elvégezni és a végső eredményeket egyesíteni.

A bejegyzett működő cégek számáról így nyert eredmények kalkulativ jellegűek és becsléseknek tekintendők. Éppen ennek kifejezésére kerek-számokban vannak a kimutatásokban feltüntetve. Ha az így nyert számok nem is pontosak, de nagyjában megközelítik a tényleges állapotot,[1]) sokkal inkább, mint a csupán névleg fennálló összes bejegyzett cégek fiktiv létszámadatai. Meg kell még e helyen jegyezni, hogy a budapesti részvénytársaságokra és szövetkezetekre vonatkozólag más statisztikai feldolgozásokból, ellenőrzés céljára jelentékeny számban állottak rendelkezésre kész adatok és így ezek számai nem tekinthetők annyira becslésszerűnek, mint a működő egyéni és társascégek adatai.

A cégstatisztika anyagának feldolgozási eredményei nem egyeznek a cégbejegyzésekről és cégtörlésekről a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal évkönyveiben és havifüzeteiben közzétett adatokkal. Ennek oka az, hogy a két feldolgozás között jelentékeny módszerbeli különbségek vannak. Az eltérések egyik oka az, hogy a cégbejegyzésekről és cégtörlésekről a statisztikai hivatal kiadványaiban közzétett adatok a Központi Értesítő egy-egy hónapi számából, illetve évfolyamából készültek, a külön cégstatisztikai feldolgozás viszont nem a közlés időpontjára vonatkoztatta, hanem a törvényszéki bejegyzések keltére vezette vissza az anyagot. Gyakran előfordult ugyanis, hogy valamely évfolyam januári, februári, márciusi, sőt még áprilisi számaiban is jelentékeny számú cégjegyzések közöltettek előző évi keltezéssel. A mutatkozó különbségek másik oka az, hogy sok cég megváltoztatta vállalati formáját, (pl. egyéni cégek átalakultak társascégekké, esetleg részvénytársaságokká, viszont társascégek átalakultak egyéni cégekké, vagy részvénytársaságokká) s a Központi Értesítőben közzétett hirdetmények szerint, ha egyéni vagy társascég részvénytársasággá alakult, előbb formálisan töröltetett és újból, mint

[1]) Mint ahogy a népességi statisztikában a kiszámított népesség is megközelíti a tényleges népesség számát és használtatik fel a népszámlálások közötti időközökben statisztikai számítások céljára.

új alapítás jelent meg részvénytársasági cége alatt. Ezek az átalakulások tehát látszólag mint cégtörlések és új alapítások mutatkoztak. A cégstatisztikában ezek az átalakulások nem vétettek be a cégtörlések, illetve bejegyzések közé, hanem mint átalakulások, illetve vállalati formaváltoztatások tartattak nyilván.

Az elmondott néhány módszerbeli probléma megismertetése, illetve előrebocsátása után a következő fejezetekben igyekezni fogunk feltárni azokat az eredményeket, melyeket a cégstatisztika anyaga, habár szűk keretek között, de mindenesetre új szempontból a budapesti vállalatokról nyujt.

Néhány adat Budapest fejlődéséről és a budapesti vállalatok számának alakulásáról.

Mielőtt a bejegyzett cégek adatainak ismertetésébe kezdenék röviden néhány számadattal rá kívánok világítani Budapest fejlődésének több, mint félszázados útjára. Célom ezzel az, hogy ha vázlatosan is, de előre jelezzem azokat a fontosabb körülményeket, melyek a bejegyzett cégekről rendelkezésre álló adatok alakulásának hátterében állottak.

A városok életében nagy szerepet játszó cégek számának alakulása mindig szorosan összefüggött a városok népességi és gazdasági fejlődésével, ami magától értetődik, már csak azért is, mert minél nagyobb egy város lakóinak száma, annál több ipari és kereskedelmi üzem, hitelintézet, közlekedési vállalat stb. találja meg benne a maga létfeltételeit és fogyasztópiacát; viszont a város lakosságának igen nagy része épen a fenti vállalatokban keresi kenyerét.

Budapest fejlődését talán legegyszerűbben és legvilágosabban lélekszámának adatai jellemzik, melyek az alábbi összeállításban a tízéves népszámlálási időpontokban vannak feltüntetve és megtoldva az 1935. évi fővárosi népszámlálás adataival.

6. Budapest lélekszáma 1869—1935.[1])

Év	Lélekszám	Szaporulat abszolút számokban	Szaporulat százalékban
1869	280.349	.	.
1880	370.767	90.418	32·3
1890	506.384	135.617	36·6
1900	733.358	226.974	44·8
1910	880.371	147.013	20·0
1920	928.996	48.625	5·5
1930	1,004.772 [2])	75.776	8·2
1935	1,060.431 [2])	55.659	5·5

[1]) Tényleges népesség.

[2]) Az 1930. évi XVIII. t.-c. által Budapesthez csatolt, de közigazgatásilag még be nem olvasztott területek adatai nélkül.

A fenti adatokból látható Budapest amerikaias gyorsaságú fejlődése. A város lélekszáma az 1869. évi népszámlálás óta csaknem négyszeresére emelkedett, ami természetszerűleg magával vonta, világvárossá való kiépülését, forgalmának nagyarányú megnövekedését.[1])

Budapest lakosságának lékekszámnövekedése azonban ha kifejezésre is juttatja a fejlődés irányát és mértékét, még nem ad közvetlenül útbaigazítást a vállalati élet fejlődésére vonatkozólag is. A népesség számának alakulásából annyi mindenesetre kiolvasható, hogy aránylag a legnagyobb fejlődést gazdasági téren is az 1880-as és 1890-es években fogjuk tapasztalni, míg a világháború óta a fejlődés üteme a korábbi mértékhez képest igen meglassult. A fejlődés súlypontja tehát nem a legutolsó, hanem az azt megelőző negyedszázadra esik.

Budapest napjainkban nem csupán az ország legnagyobb lélekszámú városa, közigazgatási és kulturális központja, hanem gazdasági helyzeti energiája, ipara, kereskedelme, hitelszervezete és közlekedési kapcsolatai döntő szerepet játszanak az ország gazdasági életében. Ez a szerepe fokozódott a szerencsétlen trianoni békekötés óta azáltal, hogy a 21 millió lelket számláló történelmi Magyarország központja helyett, egy csupán 8 milliós lélekszámú ország központja lett.

Az ország népességének nagyobbik fele (51·8%-a) még ma is agrár foglalkozású. Budapest népességének azonban nagyobbik fele (63·5%-a) él azokból a foglalkozási ágakból, melyek a vállalatok működési körét alkotják. E foglalkozások a bányászat, ipar kereskedelem, hitelforgalom és közlekedés, demográfiai néven ú. n. iparforgalom gyüjtőfogalma alá tartoznak. A főváros lélekszámának emelkedése egyúttal az iparforgalomból élő népesség gyarapodását is jelentette, ami viszont csak az azt foglalkoztató vállalatok számának emelkedésével, illetve nagyságának növekedésével következhetett be.

7. A budapesti kereső iparforgalmi népesség számának alakulása 1869—1935-ig.

Év	Kereső népesség	Ebből kereső iparforgalmi népesség abszolút számokban	százalékban
1869	158.077	68.880	43·6
1880	191.006	80.093	41·9
1890	286.014	149.351	52·2
1900	386.341	230.873	59·8
1910	492.975	313.800	63·7
1920	489.546	303.260	61·9
1930	573.161	353.289	61·6
1935	610.265	369.256	60·5

[1]) Budapest hatvanéves nagyszerű fejlődését egyébként a legszemléltetőbben mutatja be az a grafikus kiadvány, melyet *dr. Illyefalvi I. Lajos*, a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal igazgatója tett közzé »A székesfőváros multja és jelene grafikus ábrázolásban« címen Buda, Óbuda és Pest egyesítésének 60. évfordulója alkalmából.

Budapest kereső iparforgalmi népességének létszámát és az összes kereső népességhez viszonyított számarányát a fenti adatok tüntetik fel. Azért adják meg csupán a kereső népesség számát, mert az eltartottaknak nem élethivatása, hanem csupán (eltartóik révén) megélhetési forrása az illető foglalkozási ág, melybe soroztatnak és így a vállalatok szempontjából az utóbbiak nem jöhetnek tekintetbe.

A kereső iparforgalmi népesség fejlődése a fővárosban 1869 óta meghaladta a kereső népesség általános gyarapodását; számaránya, mely az 1869. évben 43·6% volt, 1910-ig 63·7%-ra emelkedett. Az azóta mutatkozó lassúbb számbeli gyarapodás és az iparforgalmi népesség számarányának kisebb visszaesése már a világháború által beállott nagy változások következménye. Kétségtelen, hogy Budapest iparának és kereskedelmének fejlődése a világháború előtt, különösen a mult század végén, aránylag jóval nagyobb volt, mint az ország megcsonkítása óta eltelt több mint 15 esztendő folyamán. De nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy az iparforgalmi népesség számarányának más foglalkozási ágak terhére való növekedése egy bizonyos határon túl már nem is várható. A főváros ipari és kereskedelmi jellege így is erősen kidomborodik kereső iparforgalmi népességében, mert míg Budapesten annak aránya 1930-ban 61·6%-át reprezentálta, a többi 10 törvényhatósági városban már csak 46·0%-át, a megyei városokban 44·3%-át, a községekben 20·6%-át alkotta a kereső lakosság számának.

Budapest vállalati életének fejlődését vizsgálván, közelebb vezet a tárgyhoz, az önálló iparosok és kereskedők számának alakulása.

8. Az önálló iparosok és kereskedők számának alakulása Budapesten. 1880—1935.

Év	Önálló iparosok[1])	Ebből tulajdonképeni ipar	Ebből házi-, nép- és vándoripar	Önálló kereskedők[1])	Ebből tulajdonképeni kereskedelem	Ebből kofák, piaci árusok és házaló kereskedők stb.[3])
1880	9.284 [2])	—	—	5.834 [2])	—	—
1890	20.871	—	—	8.124	5.864	2.264
1900	31.219	—	—	12.798	7.711	5.087
1910	35.207	34.784	423	15.267	9.436	5.831
1920	40.717	40.430	287	21.691	13.880	7.811
1930	34.558	34.390	168	20.356	13.892	6.464
1935	33.657	—	—	28.279	16.034	12.245

A fenti adatokból látható, hogy Budapesten az önálló iparosok és kereskedők számának szaporodása különösen a mult század végén oly gyors ütemben folyt, hogy létszámuk 1880—1900-ig szinte megsokszorozódott. A századforduló után 1910-ig, a szaporodás lényegesen kisebb mértékű volt, de ez az irányzat egyrészről akkor következett be, amikor a város lakossága sem

[1]) Az adatok egy részét *dr. Bene Lajos* Budapest székesfőváros iparosai és Budapest székesfőváros kereskedői című közleményéből vettük. — [2]) A Székesfővárosi Statisztikai Hivatalnak a helybenlakó népességre vonatkozó feldolgozásából. — [3]) Ezenkívül bankárok, ügynökök, bizományosok és szállítók.

gyarapodott a korábbi mértékben, másrészről akkor, amikor az iparosok és kereskedelmi foglalkozásúak tömege már nagyjában elérte a népességben a nagyvárosi telítettség és ezzel egy állandóbb számarány mértékét. Ehhez járult még az is, hogy a főváros gyáripara ezidőben fejlődött a legerősebb mértékben és szorította háttérbe az önálló exisztenciák nagy számát jelentő kisipart.

Sajátságos, hogy az önálló iparosok és kereskedők száma 1910 és 1920 között ismét jelentékenyen megnövekedett, ami különösen szembetűnő, ha a közben eltelt háborús vérzivatarra gondolunk, amely minden bizonnyal e foglalkozási ágakat űzők közül is nagy számban szedte hősi halált halt áldozatait. Hogy azonban az iparos és kereskedő cégek számának csökkenése mégsem következett be, részben abban leli magyarázatát, hogy többnyire akadt valaki, akár családtag, akár segéd, aki a gazdátlanná vált üzletet folytatta és amellett 1918 után a háborúból visszatért iparos- és kereskedősegédek közül is sokan igyekeztek önálló vállalkozásba kezdeni. Ebben a jelenségben a háborús idők szenvedései és nélkülözései alatt sokak lelkében a jobb jövő után felgyülemlett vágy és megvalósításra váró remények lelki indítóokán kívül, nagy szerepe lehetett még annak a körülménynek is, hogy a pénzérték csökkenése folytán előállott pénzbőség és az ezáltal megindult nagyobb pénzforgalom megkönnyítette a kisebb önálló vállalkozáshoz szükséges összegek előteremtését. De a nyersanyaghiánnyal küzdő és a forradalmak idején lezüllött gyáripar csökkent termelése is sokkal kisebb konkurenciát jelentett és nagyobb életlehetőséget engedett a kisiparnak, mint a világháború előtti évtizedekben, amikor az önálló exisztenciákat jelentő kisiparosok számának szaporodását a gyorsan fejlődő gyáripar konkurenciája mind nagyobb mértékben tette lehetetlenné.[1])

A feltüntetett adatokból látható, hogy 1910 és 1920 között az önálló kereskedők számában aránylag még sokkal nagyobb volt az emelkedés, mint az iparosok számában, ami magyarázatát minden valószínűség szerint abban leli, hogy míg az ipari pálya képesítéshez van kötve, a kereskedelem kevésbbé kötött terrénumot jelentett a vállalkozási kedv számára.

A vállalkozási láz túltengése a háború utáni abnormális viszonyok légkörében, a normálisabb viszonyok visszatértével 1925 után meghozta a maga reakcióját. Az önálló iparosok száma 1930-ban már ismét több, mint hatezerrel volt kevesebb, mint 1920-ban. Az önálló kisiparosok nagyrésze az új-életre kelt gyáripar konkurenciája mellett nem tudta fenntartani önálló üzemét, tönkrement és minden valószínűség szerint nagyrészben az ipari segédszemélyzet sorába jutott. De az önálló

[1]) E kérdés beható ismertetését lásd *dr. Laky Dezső:* »Budapest Székesfőváros népességének fejlődése 1900—1920.« című munkájában (Statisztikai Közlemények 57. kötet 1. szám), továbbá *dr. Bene Lajos:* »Budapest iparosai« című munkájában. (Statisztikai Közlemények 56. kötet 3. szám.)

kereskedők számában sem látunk gyarapodást, dacára annak, hogy a főváros népességének lélekszáma 1920 és 1930 között több mint hetvenötezerrel növekedett. Pedig a kereskedelemnek nem kellett oly konkurenciával küzdenie, mint a kisiparnak a gyáriparral szemben. Itt csupán arról lehetett szó, hogy az önálló kereskedők száma 1920-ban nem a normális fejlődés alkotta létszám, hanem csak egy magas konjunktúrális szám volt, mely normális viszonyok között csak 1930-ban válhatott reálissá. Hogy az önálló kereskedők számában az 1920-as évek folyamán mikor következett be nagyobb csökkenés, arra a csődnyitások adataiból lehet következtetni.

Év	Csődnyitások száma	Év	Csődnyitások száma
1920	4	1926	248
1921	19	1927	96
1922	22	1928	89
1923	18	1929	135
1924	40	1930	105
1925	160		

Látható, hogy az 1924. évi tőzsdeválság után hirtelen emelkedett a csődök száma. Ez az esztendő a budapesti kereskedelem fekete éve volt. Minden valószínűség szerint az infláció idején folyó tőzsdejátékban igen sok budapesti kereskedő érdekelve volt és az 1924. évi nagy tőzsdeválság, sokat közülük a tönk szélére juttatott. Azonban 1930-ban még így is aránylag sokkal több önálló kereskedő esett a fővárosban 1000 lélekre, mint a háború előtt.

Év	Minden 1000 lélekre esett iparos	Budapesten önálló[1]) kereskedő
1890	41·2	11·4
1910	39·5	10·7
1920	43·5	14·9
1930	34·2	13·8

Sőt 1930 és 1935 között, szemben az önálló iparosok számának csökkenésével, újból jelentékenyen emelkedett az önálló kereskedők száma. Vajjon mi lehetett ennek az oka, amikor a gazdasági válság, a jövedelmek és a fogyasztás általános csökkenése mellett, a kereskedelmet is erősen sujtotta. E kérdésre magyarázatot abban találok, hogy az üzemredukciók folytán elbocsátott alkalmazottak közül sokan másképen elhelyezkedni nem tudván (esetleg végkielégítésének felhasználásával), a kiskereskedelemben kerestek végső menedéket. Ennek valószínűségét látszik bizonyítani az is, hogy a *kofák, piaci árusok és házaló kereskedők száma 1930 és 1935 között megduplázódott.*

[1]) A tulajdonképeni ipart és kereskedelmet űzők, tehát házi-, nép- és vándoriparosok, valamint kofák, piaci árusok és házaló kereskedők stb. nélkül.

Az önálló iparosok és kereskedők számának alakulása, bár kétségtelenül sokat elárul az ipar és a kereskedelem fejlődésének multjából, még nem ad választ egy fontos kérdésre: a kisipar és a nagyipar, a kiskereskedelem és a nagykereskedelem kölcsönös szerepére. E tekintetben a népszámlálásokkal kapcsolatos vállalati statisztikák adatai nyujtanak értékes útbaigazítást. Sajnos, míg az ipari vállalatokra vonatkozólag 1890-től kezdve állanak rendelkezésre adatok, addig a kereskedelem és hitelforgalom körébe tartozó vállalatokról csupán az 1920. évi népszámlálás időpontjától kezdve folyt adatgyüjtés. Mégis tanulságos betekinteni csupán az ipari vállalatok adataiba is, melyek az alábbi összeállításban a segédek száma szerint vannak csoportosítva.

9. A budapesti iparvállalatok száma és annak megoszlása a segédek száma szerint 1890—1930.

Megnevezés	1890	1900	1910	1920	1930
			Abszolút számokban.		
Segéd nélkül	4.459	19.300	18.545	27.648	20.734
1— 2 segéddel	4.011	7.237	8.625	8.837	11.489
3— 5 «	1.966	3.192	4.524	4.131	4.757
6—10 «	920	1.336	2.095	1.778	1.813
11—20 «	445	706	1.236	845	1.043
20-nál kevesebb segéddel együtt	*11·801*	*31·771*	*35·025*	*43·239*	*39·836*
20-nál több segéddel	367	622	1.296	794	1.034
Összesen	**12.168**	**32.393**	**36.321**	**44.033**	**40.870**
			Százalékban.		
Segéd nélkül	36·6	59·6	51·1	62·8	50·7
1— 2 segéddel	33·0	22·3	23·6	20·1	28·2
3— 5 «	16·2	9·9	12·5	9·4	11·6
6—10 «	7·6	4·1	5·8	4·0	4·4
11—20 «	3·6	2·2	3·4	1·9	2·6
20-nál kevesebb segéddel együtt	*97·0*	*98·1*	*96·4*	*98·2*	*97·5*
20-nál több segéddel	3·0	1·9	3·6	1·8	2·5
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
			Indexszámokban. (1900=100·0)		
Segéd nélkül	.	100·0	96·1	143·3	107·4
1 segéddel	.	100·0	113·9	115·1	154·5
2 «	.	100·0	128·1	134·0	166·1
3— 5 «	.	100·0	141·7	129·4	149·0
6—10 «	.	100·0	156·8	133·1	135·7
11—20 «	.	100·0	175·1	119·7	147·7
20-nál kevesebb segéddel	.	100·0	110·2	136·1	125·4
20-nál több «	.	100·0	208·4	127·7	166·2
Összesen	.	**100·0**	**112·1**	**135·9**	**126·2**

A fenti adatokból is látható, hogy az ipari vállalatok száma a mult század végén sokkal erősebben gyarapodott, mint a jelen század folyamán. A vállalatok nagyságát figyelembe véve azonban (amit a segédek száma mutat), már egészen más benyomást nyerünk. A mult század végén főleg a segéd nélkül dolgozó kisiaparosok száma emelkedett igen erős mértékben, a jelen század elején viszont a kisiparosok számának szinte változatlan volta mellett a nagyobb ipari vállalkozások száma gyarapodott és érte el 1910-ben a maximumát (valószínű, hogy ez az emelkedés a világháborút közvetlenül megelőző 1913-as esztendőig tovább folytatódott). A nagyipar előretörésére jellemző, hogy míg a segéd nélkül dolgozó kisiparosok száma 1900 és 1910 között 3·9%-kal szaporodott, az 1—5 segéddel dolgozó ipari vállalkozók száma 26·1%-kal, a 6—20 segéddel dolgozó vállalatok száma 63·1%-kal, a 20-nál több segéddel dolgozó vállalatok száma pedig 108·3%-kal emelkedett. A világháború előtt eltelt évtized tehát a fővárosban a közép- és nagyipari üzemek elterjedésének időszaka volt. A város ipari fejlődése immár nem az iparosok tömegének szaporodásában, hanem a nagyipar, illetve a gyáripar fokozott kialakulásában nyilvánult meg. Ezt mutatja az ipari segédszemélyzet számának emelkedése is.

10. A segédszemélyzet számának alakulása a budapesti kisipari, középipari és nagyipari vállalatokban 1890. és 1930. között.

Év	Segédek száma a (az) 1—5 segédszemélyzettel dolgozó (kisipari)	6—20 segédszemélyzettel dolgozó iparvállalatokban (középipari)	20-nál több segédszemélyzettel dolgozó iparvállalatokban (nagyipari)
1890	12.780	13.114	37.283
1900	21.772	20.274	68.502
1910	28.863	33.496	128.358
1920	27.848	25.268	88.952
1930	33.497	28.516	117.619
Időszak	Gyarapodás vagy csökkenés százalékban.		
1890—1900	+70·4	+54·6	+84·3
1900—1910	+32·6	+65·2	+87·4
1910—1920	— 3·5	—24·3	—30·7
1920—1930	+20·3	+12·9	+30·0

A segédszemélyzet száma az 5-nél kevesebb személyzettel dolgozó vállalatokban 1890 és 1900 között még 70·4%-kal, 1900 és 1910 között már csak 32·6%-kal, a 6—10 segédszemélyzettel dolgozó vállalatokban pedig 1890 és 1900 között 54·6%-kal, 1990 és 1910 között pedig 65·2%-kal gyarapodott. Ezzel szemben a 20-nál több segédszemélyzettel dolgozó iparvállalatok segédszemélyzete 1890 és 1900 között 84·3%-kal, 1900 és 1910 között pedig 87·4%-kal emelkedett, tehát jóval nagyobb mértékben, mint a kisipari meg középipari vállalatok segédszemélyzete.

A világháború és forradalmak nagy változást idéztek elő a kisipar és a nagyipar erőviszonyaiban. Ez a változás a vállalati statisztika adataiban még sokkal pregnánsabban tükröződik vissza, mint az önálló iparosok és kereskedők számában. A nagyüzemek jelentékeny része nyers- és üzemanyag hiányában a háború folyamán, vagy annak végeztével leállott és a forradalmak, illetve a román megszállás után pedig lerongyolódva és kifosztva várta az új gazdasági vérkeringés megindulását. Ez az időszak volt az, amikor a kisipari vállalatok száma óriási módon megnövekedett. A 9. számú tábla adatai szerint, míg 1910-ben a segéd nélkül dolgozó vállalatok száma 18.545 volt, addig 1920-ban már 27.648 segéd nélkül dolgozó kisipari vállalatot talált a népszámlálás, az 1—5 segédszemélyzettel dolgozó iparüzemek száma alig változott, ugyanakkor a hatnál több segéddel dolgozó iparvállalatok száma 1910-hez viszonyítva erősen visszaesett. A százalékszámok jól mutatják ezt a nagy változást. A segéd nélküli vállalatok száma, mely 1910-ben még 51·1%-át alkotta az összes ipari vállalatok számának, 1920-ban 62·8%-a volt annak. Ezzel egyidejűleg a 11—20 segédszemélyt alkalmazó ipari vállalatok aránya 3·4%-ról 1·9%-ra, a 20-nál több segédszemélyzetet alkalmazó ipari vállalatok aránya pedig 3·6%-ról 1·8%-ra esett vissza.

A nagyipar összezsugorodása látható az ipari vállalatok segédszemélyzetének abszolút számában is, melynek csökkenése élesen tűnik ki a 10. számú tábla adataiból. A 20-nál több segédszemélyzetet alkalmazó iparvállalatoknál csaknem 40-ezerrel kevesebb munkás dolgozott 1920-ban, mint 1910-ben. A 6—20 segéddel dolgozó üzemeknél 8 ezer (23·4%) az 1—5 segéddel dolgozó üzemeknél pedig csak ezer (3·5%) volt a személyzet létszámának csökkenése.

1920 után újabb gazdasági periódus kezdődött Budapest történetében. A háború, a forradalmak, a pénzérték szakadatlan romlása és a tőzsdeválság által felkavart abnormális gazdasági viszonyok lassan nyugvópontra tértek és a természetes gazdasági fejlődés erőviszonyai kezdtek ismét kialakulni. A nagyipar csaknem visszahódította régi szerepét a város ipari termelésében. A segéd nélkül dolgozó kisiparosok száma ismét erősen visszaesett (27.648-ról 20.734-re), ezzel szemben megnövekedett az egy-két segéddel dolgozó iparosok csoportja, jeléül annak, hogy (leszámítva az önálló üzemeikkel közben felhagyott kisiparosok nagy tömegét) sokan azok közül, akik 1920-ban még segéd nélkül dolgoztak, 1930-ban már segéderőt tudtak üzemeikben foglalkoztatni. A hatnál több segéddel dolgozó közép- és nagyipari üzemek száma és munkáslétszáma azonban 1930-ban még mindig kevesebb volt, mint 20 évvel azelőtt.

Hogy 1920 után a gyáripar regenerálódása és fejlődése miképpen alakult Budapesten, azt mutatják a gyáripari statisztikából vett alábbi adatok.

11. A gyáripari jellegű ipartelepek és azok munkáslétszámának alakulása Budapesten 1921—1935-ig.

Év	Gyáripari jellegű ipartelepek		
	száma	ebből szünetelt	munkáslétszáma (okt. 1.)
1921	755	.	63.223
1925	1.008	33	78.737
1930	1.173	36	89.767
1935	1.226	16	94.390

A fenti összeállításban figyelmen kívül hagyattak a gazdaságilag kedvező 1927—1929-es évek kiemelkedő, valamint az 1931—1934-es évek csökkenést mutató adatai. A feltüntetett ötéves időközökben jobban látható a tényleges fejlődés lassú folyamata, mint a gazdasági viszonyok hullámzását visszatükröztető évi adatokban.

Az iparvállalatokon kívül a kereskedelmi és hitelforgalmi vállalatok háború utáni sorsáról is meg kell emlékezni. Leghelyesebb, ha egyöntetűség céljából ismét a vállalati statisztika adataihoz fordulunk.

12. A budapesti kereskedelmi és hitelforgalmi vállalatok száma és annak megoszlása a segédek száma szerint 1920-ban és 1930-ban.

Megnevezés	1920.	1930. Összesen	1930. Ebből kereskedelmi vállalat	1930. Ebből hitel
Segéd nélkül	9.252	8.793	8.639	154
1— 2 segéddel	4.582	5.129	5.037	29
3— 5 «	1.602	1.938	1.897	41
6—10 «	666	776	752	24
11—20 «	255	384	365	19
Együtt	*16.357*	*17.020*	*16.690*	*330*
20-nál több segéddel	282	332	267	65
Összesen	**16.639**	**17.352**	**16.957**	**395**

Mint ahogy az önálló kereskedők számában 1920 és 1930 között nem volt emelkedés tapasztalható, úgy a kereskedelmi vállalatok száma sem növekedett nagyobb mértékben. Csupán az történt, hogy a segéd nélkül dolgozó üzletek számának csökkenése mellett az egy-két segédet alkalmazó cégek száma növekedett. A több segéddel dolgozó kereskedelmi cégek száma már jelentékeny mértékben emelkedett. Ez az oka annak, hogy 1930-ban 713-mal több kereskedelmi és hitelforgalmi vállalat működött, mint 1920-ban. A nagyobb kereskedelmi és hitelvállalatok azonban többnyire részvénytársasági formát vettek fel és így nem szerepeltek az önálló kereskedők számában. A hatnál több segédszemélyzettel dolgozó kereskedelmi és hitelforgalmi vállalkozások szaporodásából látható tehát, hogy nemcsak az iparban, hanem a kereskedelemben is a nagyobb vállalatok kezdtek tért hódítani. Ezzel természetszerűleg együtt járt a kereskedelmi és hitelforgalmi vállalatoknál alkalmazott segédszemélyzet számának emelkedése is. Ez a személyzeti létszám 1920-ban 58.029, 1930-ban pedig 61.254 volt. Sajnos, a kereskedelmi és hitelvállalatok számát illetőleg az 1935. évből nincsenek adatok. A 8. számú tábla adatai azonban az önálló kereskedők számának feltűnő emelkedését mutatják

1930 és 1935 között. Nyilvánvaló, hogy ennek az emelkedésnek legnagyobb része a kiskereskedők elszaporodására esik. Ez a körülmény igazolásra talál majd a továbbiakban ismertetendő cégstatisztika adataiban is. A kiskereskedelmi vállalkozások egyoldalú szaporodása azonban már nem a gazdasági fejlődés újabb állomását jelenti, hanem éppen ellenkezőleg a fejlődés irányától eltérőleg, a gazdasági válság kényszerítő hatásának következménye. Hogy e körülmény azonban csupán a kiskereskedelmi pálya túlzsúfoltságának lett-e okozója és rontott-e annak helyzetén, vagy esetleg tápot nyujtott a kereskedelem újabb fejlődésének, azt majd csak a jövő fogja eldönteni.

A budapesti iparosok és kereskedők, illetve az ipari és kereskedelmi vállalatok számbeli alakulásának e rövid vázlata után, tekintsünk bele az ezzel szoros kapcsolatban álló cégstatisztika adataiba. Magának a fővárosnak, valamint kis- és nagyiparának, kereskedelmének, általában vállalati életének fejlődése jellegzetesen megnyilvánul a bejegyzettcégek számának alakulásában is.

A bejegyzett budapesti cégek számának alakulása 1876—1935-ig.

A módszertani kérdések ismertetése során már szó volt arról, hogy a magyarországi, illetve a budapesti cégeknek csak egy kisebb része került bejegyzésre. Azok a cégek, melyek magukat bejegyeztették, az összes nyilvános számadásra kötelezett vállalatok (részvénytársaságok, szövetkezetek,) valamint a társascégek és azok az egyéni cégek voltak, melyeknek üzeme, illetve üzletköre a kisipar tevékenységét meghaladta. A bejegyzett cégek száma tehát nem mutat azonos alakulást sem az önálló iparosok és kereskedők, sem az azok nagy tömegeit felölelő ipari és kereskedelmi vállalatok számával, mert az utóbbiak között mindig túlnyomó többségben voltak a cégeiket be nem jegyzett, a kisipar körét meg nem haladó vállalkozások. De a kapcsolat mégis fennáll a cégstatisztika és a fenti statisztikák eredményei között, azáltal, hogy a bejegyzett cégek számának alakulásában ugyanazon okok hatása tükröződik vissza, mint a vállalatokéban általában.

Az 1875. évi kereskedelmi törvény rendelkezései alapján a törvényszéknél felállított új cégjegyzékekbe 1876-ban történtek az első bejegyzések.[1])

[1]) *Vályi Sándor:* Magyar cégjog (1906) című könyvében a következő feljegyzések olvashatók: »A kereskedelmi testületek már a középkorban, legelőször az olasz városokban anyakönyveket, személyi jegyzékeket kezdtek vezetni, amelyekbe az illető testülethez tartozó és ez alapon a különböző bíróságoknak alávetett személyek nevét jegyezték be. Ezek a könyvek képezték az alapját a cégjegyzékeknek. A cég fogalma egyesek szerint a nemesi címerhez hasonlóan az egyes kereskedő családok külön jelzéseiből, jegyeiből, mások szerint a kereskedelmi testületek tagjairól vezetett családnevekből keletkezett. A cégnek, mint a kereskedő névfogalmának kifejlődésével a cégjegyzés intézménye is szokássá vált. A cégbejegyzés intézményét hazánkban első ízben az 1840. évi törvények szabályozták. 1840. évi XVI. t.-c. kimondotta, hogy törvény előtt rendes kereskedőnek csak az tartatik, aki kereskedési címét bejegyezteti és kereskedéséről rendes könyveket vezet. A kereskedők neveiket a váltótörvényszéknél az ú. n. aláírócímkönyvekbe (Firmaprotokoll) jegyezték be. Az 1840. évi XV. t.-c. szerint az esetleges társasági szerződéseket is ide kellett bejegyeztetni. Az aláíró címkönyvek helyébe a jelenleg is használt cégjegyzékkel lényegileg egyező ú. n. régi cégjegyzékeket az 1864. évi 10.736. számú udvari rendelet léptette életbe.

Ekkor már sok olyan vállalat állott fenn, mely a törvény szerint cégének bejegyzésére volt kötelezve. Nagyrészük a régi osztrák mintájú cégjegyzékben már benn is szerepelt. Budapesten 1876-ban, 2.312 vállalatot, az egész országban 17.678 vállalatot jegyeztek be az új cégjegyzékbe. Ettől az időponttól kezdve évről-évre figyelemmel kísérhető a budapesti bejegyzett cégek számának alakulása.

13. A budapesti összes bejegyzett cégek számának alakulása a működő cégek kiszámított valószínű állományának feltüntetésével 1876—1935-ig.

Év	Bejegyzett cégek összes száma	Bejegyzett működő cégek kiszámított valószínű száma	Év	Bejegyzett cégek összes száma	Bejegyzett működő cégek kiszámított valószínű száma
1876	2.312	2.050	1906	12.890	8.550
1877	2.567	2.180	1907	13.786	9.010
1878	2.699	2.220	1908	14.478	9.430
1879	3.140	2.440	1909	15.244	9.870
1880	3.330	2.550	1910	16.168	10.400
1881	3.456	2.590	1911	17.170	11.090
1882	3.569	2.660	1912	17.988	11.540
1883	3.711	2.740	1913	18.453	11.670
1884	3.834	2.830	1914	18.823	11.630
1885	3.970	2.890	1915	19.048	11.290
1886	4.148	2.970	1916	19.491	11.180
1887	4.321	3.060	1917	20.198	11.560
1888	4.458	3.140	1918	20.905	11.960
1889	4.597	3.210	1919	21.419	11.910
1890	4.851	3.460	1920	23.253	13.340
1891	5.153	3.690	1921	24.974	14.160
1892	5.490	3.930	1922	26.483	14.730
1893	5.939	4.250	1923	28.660	15.770
1894	6.400	4.510	1924	29.680	15.840
1895	6.901	4.820	1925	30.210	15.340
1896	7.196	4.970	1926	30.555	14.880
1897	7.761	5.400	1927	30.665	14.650
1898	8.343	5.870	1928	30.352	14.550
1899	8.878	6.240	1929	29.787	14.410
1900	9.400	6.620	1930	29.478	14.100
1901	9.878	6.970	1931	29.045	13.940
1902	10.323	7.100	1932	28.985	13.840
1903	10.914	7.430	1933	28.983	13.910
1904	11.507	7.770	1934	28.514	13.990
1905	12.204	8.150	1935	28.525	14.190

Végigtekintve a fenti adatokon, látható, hogy a bejegyzett cégek száma a budapesti cégjegyzékben 60 év során 2.312-ről 28 és félezerre duzzadt. A névleges létszám helyett (melyben igen sok, már nem működő vállalat szerepel), azonban helyesebb a bejegyzett működő cégekre nagyobb figyelmet fordítani, melyek 14 ezernyi létszáma ugyancsak tekintélyes tömeget képvisel.

Az a nagy emelkedés, amely úgy az összes, mint akár csupán a működő bejegyzett cégek számában mutatkozik, élénken dokumentálja Budapest gazdasági életének nagyrányú fejlődését. Különösen figyelemreméltó e létszámemelkedés azért, mert a bejegyzett cégek főleg a nagyobb jelentőségű vállalatokat képviselik. Emellett a bejegyzett cégek fenti számai a vállalati statisztika adataival szemben nem csupán a bányászati, ipari, kereskedelmi és hitelvállalatokat foglalják magukba, hanem minden más vállalkozást is, amelyet a cégjegyzékbe bejegyeztek. Az évenként rendelkezésre álló adatok pedig mélyebb betekintést engednek azokba az időközökbe, melyeknek csak 10 éves határpontjairól számolnak be a népszámlálások adatai.

Látható, hogy a bejegyzett cégek létszáma már a mult században erősen emelkedett. Különösen az 1890-es években volt nagy az emelkedés (91·5%). A századfordulón az 1876. évi 2.312-vel szemben már 9.400 budapesti cég volt bejegyezve, melyek közül 6.620 működött.

A bejegyzett cégek létszáma 1900 után is jelentékenyen gyarapodott; bár már nem olyan mértékben, mint a mult század végén. Itt ugyanaz a jelenség tapasztalható, mint ami az önálló iparosok vagy kereskedők számának alakulásában, vagy a vállalati statisztika eredményeiben látható volt, vagyis az, hogy Budapest gazdasági életében a fejlődés legkedvezőbb időszaka a mult század 90-es éveire esett. Az 1880-as években még inkább csak a kisipari cégek száma szaporodott a fővárosban. Mutatja ezt az, hogy a bejegyzett működő cégek számában távolról sem volt oly nagy az emelkedés (35·7%), mint az önálló iparosok (124·8%) és kereskedők (39·3%) számában. Viszont az 1890-es évek során a közép- és nagyipar kialakulásával, valamint a nagykereskedelem fejlődésével a bejegyzett működő cégek száma már jóval nagyobb mértékben szaporodott (92·2%-kal), mint az önálló iparosoké (51·1%-kal), vagy az önálló kereskedőké (31·5%-kal). A bejegyzett cégek tömegének gyarapodása a világháborúig folytatódott és a háború kitörése idején 1914-ben, 18.823 bejegyzett cég szerepelt a budapesti cégjegyzékben ; a működő cégek száma ugyanakkor 11.630 volt. Tehát 5.010 céggel több működött a fővárosban 1914-ben, mint a századfordulón.

Budapest gazdasági életének háború előtti nagy expanziója folyamán, az 1876—1913-ig eltelt 38 év alatt, a többször beállott gazdasági depressziók a bejegyzett vállalatok számának emelkedését komolyabb mértékben nem tudták megállítani. Maga a világháború is, mely bármilyen nagy megrázkódtatást okozott, nem vonta maga után a bejegyzett cégek számának csökkenését. Csak a működő cégek számában látható a háború első éveiben kisebb visszaesés, mely a háború utolsó két esztendejében 1917-ben és 1918-ban már újabb emelkedésbe ment át. Ebben az időben az ellenséges betörés veszélye már elhárult és a hosszúra nyult háborúra való tekintettel a gazdasági élet kezdett berendezkedni a háborús gazdálkodásra. Sok, hadigazdálkodásra beállított új üzem is keletkezett, mely csak később, az 1920-as évek elején,

a háborús gazdálkodás megszűntével számolt fel, vagy alakította át üzemét rendes békebeli termelésre.

A forradalmi időkből felocsudva 1920-ban szinte fantasztikus mértékben kapott lábra a vállalkozási kedv, melynek hatását már az önálló iparosok és kereskedők, valamint a vállalatok adataiban is láthattuk. A könnyű pénzszerzés révén önálló exisztencia létesítése, gyors meggazdagodás volt nagy tömegek részéről a cél. Rengeteg könyelműen alapított, életképtelen vállalkozás keletkezett, mely csak rövid, tiszavirág életet tudott élni. Az 1919—1924-ig eltelt 5 év során 8.271-gyel emelkedett a bejegyzett cégek száma. A működő cégek száma már aránylag sokkal kisebb mértékben gyarapodott és 1924-ben mindössze 3.880-al volt több, mint 1919-ben, tekintettel arra, hogy a nagytömegű bejegyzett cég közül igen sok éppen a fentemlített okok miatt rövid próbálkozás után megszűnt. 1924-ben a tőzsdeválság idején még így is igen sok olyan vállalkozás vegetált, amely rövid időre rá a stabil gazdasági helyzetbe már nem tudott beilleszkedni.

Az 1914—1925-ig terjedő lázas abnormális időszakra esik legnagyobb része annak az eltérésnek, amely a bejegyzett cégek összes száma és a működő cégek valószínű száma közé ékelődött.

14. A bejegyzett budapesti cégek százalék szerinti megoszlása, működő és nem működő cégek szerint.

Év	Működő cégek	Nem működő cégek
	%	%
1880	76·6	23·4
1890	71·3	28·7
1900	70·4	29·6
1910	64·3	35·7
1913	63·2	36·8
1915	59·3	40·7
1920	57·4	42·6
1925	50·8	49·2
1930	47·8	52·2
1935	49·7	50·3

1880-ban a bejegyzett cégeknek még csak 23·4%-a nem működött. Ez az arány 1913-ig 36·8%-ra nőtt; de még mindig jóval nagyobb volt a működő bejegyzett cégek száma, mint a nem működőké. Az 1914—1925-ig terjedő 12 év gyökeres változást hozott a cégjegyzékben szereplő vállalatok tekintetében. E rövid idő alatt 36·8%-ról 49·2%-ra, 1935-ig pedig 50·3%-ra emelkedett a bejegyzett cégek között a nem működő cégek aránya. Valósággal visszás helyzet állott elő a cégjegyzékeket illetőleg és a papírforma messze eltávolódott a valóságtól.

Az így előállott tarthatatlan helyzet belátása eredményezte a nem működő cégek hivatalból való törléséről szóló 1927. évi III. t.-c. létrejöttét, melynek alapján 1927—1935-ig 3.443 céget töröltek a budapesti cégjegyzékből. Ennek tudható be, hogy 1927—1935-ig 2.140-nel esett a cégjegyzékben szereplő

cégek állománya. A hivatalból törölt cégek száma azonban még így csekély ahhoz képest, mint amit még törölni kellene. A nem működő bejegyzett cégek aránya még mindig igen magas és a cégtörlések, valamint az 1927. évi III. t.-c. alkalmazásának jelenlegi módszere mellett sokáig nem fog jelentékenyebb csökkenést mutatni. 1935-ben, is a cégjegyzékben szereplő 28.525 bejegyzett cég közül csupán 14.190 tehát 49·7% működött és 14.335 volt csak névleg, papíron szereplő cég.

1927. után a bejegyzett cégek állománya a hivatalból való tömeges cégtörlések folytán már csökkenést mutatott, de a működő vállalkozások számában is fogyást láthatunk. Hogy lehetséges ez, mikor a gazdasági viszonyok 1927 és 1929 között erősen javultak és a közép, valamint a nagyipari vállalkozások száma emelkedett? A magyarázatot az önálló iparosok és kereskedők számának a 8. számú táblán látható alakulása adja meg, mely 1920 és 1930 között, dacára a közbenső vállalkozási hossznak, nem mutat emelkedést. Az 1920-as évek második felében legalább annyi vállalkozás szűnt meg, mint amennyi az inflációs években keletkezett. Sok olyan cég szüntette be végleg működését, mely az 1924. évi, illetve az 1925. évi válság után egyideig sikertelenül kísérelte meg üzemét fenntartani. Ezek többsége, a néhány segéddel dolgozó iparosok és kereskedők sorából verbulódott, kik közül soknak cége be volt jegyezve. A bejegyzett cégek számának csökkenését 1930 óta fokozta a gazdasági válság, melynek idején kevés nagyobb vállalat keletkezett, viszont sok áldozatul esett. A kiskereskedők számának elszaporodása 1930 után pedig nem volt befolyással a bejegyzett cégek számának alakulására, tekintettel arra, hogy azok nem estek cégbejegyzési kötelezettség alá. Ha azonban a működő bejegyzett cégek háború előtti számára tekintünk és azt összehasonlítjuk az 1935. évi létszámmal, láthatjuk, hogy végeredményben sok lázas, küzdelmes esztendő multával a budapesti bejegyzett működő cégek száma 1935-ben 2.560-al több volt, mint amennyi a világháború előtt 1913-ban.

A 13. számú táblán feltüntetett adatokból látható, hogy Budapesten 1930-ban 29.478 bejegyzett cégből 14.100 működött. Ez a szám azonban nem képviselte az összes budapesti cégek tömegét, kikell ezt a számot még egészíteni, a be nem jegyzett vállalatok adataival is. Az 1930. évi népszámlálás 40.870 ipari és 17.352 kereskedelmi vállalkozást írt össze Budapesten. Tekintettel arra, hogy a bejegyzett cégek túlnyomórészét is (93·5%-át) az ipari és kereskedelmi cégek alkotják, méltán mondhatjuk, hogy más foglalkozási ágakat űzők hozzáadásával kereken, mintegy 60 ezerre tehető az összes budapesti működő cégek száma, tekintet nélkül arra, hogy cégük be van-e a törvényszéknél jegyezve, vagy sem. A bejegyzett működő cégek számának levonásával kiszámítható, hogy mintegy 46 ezer kisiparos és kiskereskedelmi jellegű budapesti cég nem jegyeztette be magát és nem szerepel a bejegyzett cégek statisztikai anyagában.

A gazdasági viszonyok hatása a cégbejegyzések és cégtörlések számának alakulására.

A bejegyzett cégek számának alakulásával kapcsolatban, méltán felvetődik a kérdés, hogy miképen hullámzott a vállalatalapítási kedv az utolsó 60 esztendő folyamán a fővárosban. Erre a célra megfelelő anyagot szolgáltatnak a cégbejegyzések számának adatai, melyeknél nem kell a nem működő cégek tehertételével számolni, hanem azok abszolút értékei fenntartás nélkül használhatók fel.

A vállalati kedv, illetve új vállalatok alapítása mindig szoros összefüggésben állott a gazdasági viszonyok alakulásával és így az új cégbejegyzések száma is igen jellegzetes mutatója a különböző konjunktúrák és válságok hullámvonalának. A magángazdaságok életében rendkívül nagy szerepet játszanak a konjunkturális hatások és így azoknak megvilágítása a cégbejegyzések számának adataiból, érdekesnek és szükségesnek látszik.

A bejegyzett cégek állománya a cégbejegyzések és a cégtörlések számának a különbözetéből alakul ki. A cégtörlések száma azonban, abszolút érték tekintetében korántsem bír azzal a jellemző erővel és jelentőséggel, mint a cégbejegyzéseké. A cégtörlések száma soha sem fedte teljesen a tényleg megszűnt cégek számát. Mégis a cégtörlések is figyelemreméltó megállapításokra szolgáltatnak anyagot.

Mivelhogy a cégbejegyzések száma nem tartalmaz minden új cégalapítást, mert a kisipar körét meg nem haladó vállalkozások tulajdonosai nem kötelesek cégüket bejegyeztetni, a cégbejegyzések és a cégtörlések számának kiegészítésére e helyen célszerű felhasználni az elöljáróságok által kiadott, illetve az azoknak visszaadott iparjogosítványok (üzletnyitási engedélyek) számadatait is. Bizonyos hibákkal azonban a két anyag egybevetésénél számolni kell. Ha a cégbejegyzések túlnyomórésze benn is szerepel az üzletnyitások adataiban, mindig akadnak cégek, melyek csak huzamosabb ideig tartó fennállás után jegyeztetik be magukat, tehát lényegében véve nem abban az évben nyernek iparigazolványt, mint amelyben a cégbejegyzések között szerepelnek. Emellett gyakran előfordul, hogy cégek nem üzletalapításra, hanem üzletkörüknek valamely új üzletággal való gyarapítására váltanak iparigazolványt és így a kiadott iparigazolványok száma sem jelent 100%-ban új üzletnyitásokat. Mindig akadnak olyan iparigazolványt nyert egyének is, kik vállalkozásukat valamely közbejött okból kifolyólag meg sem kezdik. Az adatok pontosságát befolyásoló hibák azonban nem oly nagy jelentőségűek, hogy számottevő torzítást okozzanak a számanyag nyujtott helyzetképen.

A 15. számú táblán látható, hogy az 1870. és 1880-as években átlag kétezer és néhány száz iparigazolványt adtak ki évenkint a 300—500 ezerig gyarapodó lélekszámú Budapest területén, az 1930-as években, évente átlag

mintegy 10 ezer iparigazolványt váltottak ki az elöljáróságoknál a milliós lakosságú magyar fővárosban. Különösen a kereskedelem fejlődése járult hozzá ahhoz, hogy napjainkban a népesség lélekszámához viszonyítva aránylag több üzletnyitási engedélyt adtak ki, mint egy félévszázaddal ezelőtt. De közrejátszik ebben a lakosság kulturális viszonyainak emelkedése, illetve igényeinek fokozódása is, ami újabb, azelőtt ismeretlen ipari és kereskedelmi ágaknak nyujt munkaalkalmat. Az ötévenkint összevont adatokból megfigyelhető, hogy a kiadott iparigazolványok számának jelentékenyebb emelkedése csak a mult század 90-es éveinek közepéig tartott, azután hosszú ideig stagnálás állott be és a világháború kitöréséig évenként átlag hatezer és néhány száz iparigazolványt adtak ki a hatóságok. 1920 óta a kiadott iparigazolványok száma átlag 10 ezer körül ingadozik. Az emelkedés tehát e tekintetben nem annyira egyenletes, mint inkább lépcsőzetesen emelkedő vonalat mutat.

A visszaadott iparigazolványok száma, a cégtörlésekhez szinte analóg módon, már nem bír azzal az értékkel, mint a kiadott iparigazolványok száma, mert az iparjogosítvány visszaadása is gyakran csak az üzlet megszűnése után, hosszabb idő elteltével történik meg. A megszűnt üzlet tulajdonosa még sokáig bízik abban, hogy üzletét folytatni tudja.

A 15. számú táblán látható, hogy a visszaadott iparigazolványok számának emelkedése nagyjából követte a kiadott iparigazolványok számának emelkedését, de nem azonos mértékben. Mint dr. Bene Lajos a budapesti kereskedőkről szóló munkájában mondotta, »elméletileg az volna a helyes, hogy jó gazdasági konjunktúra idején, amikor az üzletnyitások száma emelkedő irányzatot mutat az üzletzárások adatai visszaesést jelezzenek, a valóság mégis az, hogy az üzletnyitások számának emelkedésével együtt, többnyire ha nem is olyan mértékben, de az üzletek felhagyása is növekedő számban történik.« Kétségtelenül így is van; a tömeges alapítások között mindig nagyszámban vannak életképtelen alakulatok, melyek vagy meg sem kezdik működésüket, vagy ha a konjunktúra alakulása nem felel meg reményeiknek, rövid fennállás után megszűnnek, illetve a gazdasági helyzet kisebb feszültsége is elsöpri őket. A 100 iparigazolványra eső, visszaadott jogosítványok számának szembeállításából mégis kitűnik, hogy gazdasági fellendülés idején a kiadott és visszaadott iparigazolványok száma között rendszerint nagyobb a különbség, mint a stagnálás, vagy válságok időszakában.

A cégbejegyzések adatai jobban mutatják a gazdasági élet hullámzását, mint a kiadott iparigazolványok száma. A kis vállalkozók, kisiparosok, kiskereskedők, ügynökök kevésbbé jó gazdasági viszonyok között is mernek és kényszerülnek önálló vállalkozásokba fogni, míg ilyenkor a nagyobb vállalkozások, a nagy kockázatot viselő tőke óvatossága, illetve tartózkodása miatt rikábbak. A bejegyzett cégek pedig többnyire a közép- és nagyvállalatokat képviselik.

15. A kiadott és visszaadott iparjogosítványok, valamint a cégbejegyzések és törlések számának alakulása 1876—1935-ig.

Év	Kiadott iparjogosítványok	Visszaadott iparjogosítványok	100 kiadott iparjogosítványra esik visszaadott iparjogosítvány	Cégbejegyzések	Cégtörlések	100 cégbejegyzésre esik cégtörlés
1876	.	.	.	2.320	8	0·3
1877	.	.	.	353	97	27·5
1878	2.232	961	43·1	238	106	44·6
1879	2.127	962	45·2	551	110	20·0
1880	2.432	1.179	48·5	304	114	37·5
1881	2.485	1.305	52·5	242	114	47·1
1882	2.544	1.212	46·6	244	131	53·7
1883	2.890	1.209	41·8	254	112	44·1
1884	3.369	1.222	36·3	235	111	47·2
1885	3.024	970	32·1	243	108	44·5
1886	3.553	1.167	32·8	298	121	40·6
1887	3.879	1.433	36·9	290	117	40·4
1888	3.510	1.434	40·9	270	137	50·8
1889	3.751	1.635	43·6	276	138	50·0
1890	3.321	1.731	52·1	409	152	37·2
1891	3.616	1.929	53·3	442	141	31·9
1892	3.943	1.951	49·5	485	148	30·5
1893	4.290	1.953	45·5	605	156	25·8
1894	4.481	2.064	46·1	646	186	28·8
1895	5.155	2.267	44·0	766	261	34·1
1896	5.462	2.542	46·5	646	348	53·9
1897	6.683	3.388	50·7	937	371	39·6
1898	6.879	3.743	54·4	966	382	39·5
1899	6.329	3.739	59·1	906	371	40·9
1900	5.767	3.742	64·9	887	365	41·2
1901	6.167	3.659	59·3	869	390	44·9
1902	5.721	3.669	64·1	835	398	47·7
1903	6.018	3.398	56·5	958	366	38·2
1904	6.728	3.649	54·2	979	386	39·4
1905	6.030	3.466	57·5	1.119	422	37·7
1906	6.300	3.568	56·6	1.125	437	38·8
1907	6.217	3.708	59·6	1.277	383	30·0
1908	6.436	3.766	58·5	1.228	539	43·9
1909	6.796	3.642	53·6	1.418	647	45·6
1910	6.846	3.526	51·5	1.466	540	36·8

Év	Kiadott iparjogosítványok	Visszaadott iparjogosítványok	100 kiadott iparjogosítványra esik visszaadott iparjogosítvány	Cégbejegyzések	Cégtörlések	100 cégbejegyzésre esik cégtörlés
1911	7.419	3.590	48·4	1.610	608	37·8
1912	6.578	3.316	50·4	1.313	494	37·6
1913	3.589	1.859	51·8	854	387	45·3
1914	5.222	3.811	73·0	677	307	45·3
1915	3.147	2.978	94·7	505	279	55·2
1916	5.055	2.744	54·3	750	306	40·8
1917	6.539	2.368	36·2	1.112	402	36·2
1918	6.231	2.531	40·6	1.031	323	31·3
1919	5.237	1.280	24·4	714	193	27·0
1920	11.394	2.363	20·7	2.359	528	22·4
1921	9.348	3.713	39·7	1.988	265	13·3
1922	11.210	4.603	41·1	1.854	326	17·6
1923	10.589	5.933	56·6	2.591	411	15·9
1924	9.462	5.485	58·0	1.540	492	31·9
1925	10.236	5.456	53·3	1.050	525	50·0
1926	10.541	6.315	59·9	777	419	53·9
1927	9.603	5.835	60·8	632	501	79·3
1928	9.953	5.900	59·3	653	946	144·9
1929	10.787	6.836	63·4	605	1.160	191·7
1930	10.274	5.683	55·3	498	808	162·2
1931	10.138	5.820	57·4	457	872	190·8
1932	10.571	6.378	60·3	442	495	112·0
1933	9.807	6.172	62·9	612	607	99·2
1934	9.732	5.794	59·5	506	1.026	202·8
1935	10.183	5.959	58·5	599	578	96·5
Ötévenkint összesen:						
1876—1880	.	.	.	3.766	435	11·5
1881—1885	14.312	5.918	41·3	1.222	576	47·1
1886—1890	18.014	7.400	41·1	1.543	665	43·1
1891—1895	21.485	10.164	47·3	2.944	892	30·3
1896—1900	31.120	17.154	55·1	4.342	1.837	42·3
1901—1905	30.664	17.841	58·3	4.760	1.962	41·2
1906—1910	32.595	18.210	55·9	6.514	2.546	39·1
1911—1915	25.955	15.554	59·9	4.959	2.075	41·8
1916—1920	34.456	11.286	32·8	5.966	1.752	29·4
1921—1925	50.845	25.190	49·5	9.023	2.019	22·4
1926—1930	50.431	30.669	60·8	3.165	3.834	121·2
1931—1935	50.635	30.123	59·5	2.616	3.578	136·8

Lássuk tehát, hogy a gazdasági konjunkturák és válságok képe miképen tükröződött vissza a cégbejegyzések számainak alakulásában. Az 1873. évi nagy tőzsdeválság hatása még nem figyelhető meg a 15. számú tábla adataiból, mert a mai rendszerű cégjegyzékekbe csak 1876-ban történtek az első bejegyzések. Az 1880-as évek elején bekövetkezett újabb válsághullám (Bontoux-krízis) azonban látható abból, hogy a cégbejegyzések száma jóideig alacsonyabb volt, mint az 1870-es évek végén. Csak a következő évtized derekán volt rövid ideig tartó emelkedés, ami azonban az 1887. évben, az európai háborús feszültség alatt beállott újabb válság folytán ismét csökkenésbe ment át. A kiadott iparjogosítványok számának emelkedése inkább a kisipar és kiskereskedelem erősödését jelentette. 1890-ben azonban már hirtelen emelkedés mutatkozik a cégbejegyzések számában. Az ezzel egyidejűleg megindult gazdasági fellendülés az 1890-es évek közepéig tartott. A cégbejegyzések emelkedő száma a közép- és nagyvállalatok tömeges alapítását jelezte. Az afrikai aranybányapiac 1895. novemberében bekövetkezett összeomlása (mely a tőzsdéken európaszerte nagy veszteséget okozott) 1896-ban éreztette hatását a cégbejegyzések számának csökkenésében. Utána a millenium idején újabb rövid fellendülés következett be, mely a századfordulón általános gazdasági pangásba ment át. Ezt a körülményt is híven jelzik a cégbejegyzések számának csökkenő adatai. 1905-től kezdve a vállalkozási kedvben ismét emelkedés látható. Ez az emelkedés 1909-ben nagy lendületet vett és 1911-ben nagy gazdasági hosszban kulminált. Budapest gyáripara ez alatt az idő alatt erősen fejlődött, de a nagy kereskedelmi vállalkozások is elszaporodtak. Sajátságos, hogy a fellendülés korszakában a kiadott iparjogosítványok száma nem mutatott különösebb emelkedést. Ez az időszak a tőkevállalatok fejlődésének és elterjedésének legfőbb korszaka volt; a tőkevállalatok konkurenciája pedig háttérbe szorította a kisipart és erősen mérsékelte a kisipari üzemek számának szaporodását. A vállalati statisztika adataiból is élesen világlik ki ez a körülmény. 1900 és 1910 között pl. a 0—5 segéddel dolgozó iparvállalatok száma csak 66·0%-kal gyarapodott, a középipari üzemeket reprezentáló 6—20 segéddel dolgozó iparvállalatok száma 63·1%-kal, a 20-nál több segéddel dolgozó iparvállalatok száma pedig 168·3%-kal növekedett meg.

A nagyvállalatok elterjedése látható ezen időszakban a kiadott iparjogosítványok és a cégbejegyzések számának egybevetéséből is. Míg az 1880-as évek átlagában 100 kiadott iparjogosítványra 8·5 cégbejegyzés esett, az 1890-es évek átlagában már 13·9, az 1901—1905. években 15·5, az 1906—1910. években pedig 20·0, 1911-ben 21·7. Íme bejegyzett cégek, a világháború előtt mind nagyobb szerepet játszottak az új cégalapítások között.

1912-ben már a Balkán-háború hatása látható a gazdasági életben. Kevesebb volt a kiváltott iparjogosítványok száma és kevesebb a cégbejegyzések száma is, mint 1911-ben. Az 1913. évi adatok pedig olyan esést

mutatnak, mintha abban az évben tört volna ki a világháború. 1911-ben a gazdasági fellendülés idején még 7.419 iparjogosítványt váltottak ki Budapesten és 1.610 új céget jegyeztek be a cégjegyzékbe, 1913-ban már csak 3.589 volt a kiadott iparjogosítványok és csupán 854 a cégbejegyzések száma. Ilyen visszaesés eddig még nem volt tapasztalható. A háború viharának előszele már akkor mutatkozott a gazdasági élet érzékeny aneroidján, amikor még sokan nem is sejtették az elkövetkezendő világégést. Sajátságos, hogy 1914-ben, a világháború kitörésének idején újból emelkedett a kiadott iparjogosítványok száma ; a cégbejegyzéseké azonban továbbra is nagy csökkenést mutatott. A kisipari alapítások számának a világháború okozta zürzavarban látható emelkedése talán azzal magyarázható, hogy sokan éppen a háború miatt váltottak iparigazolványt, így kívánván családjuk megélhetését valamely üzlet létesítésével biztosítani.

1915-ben a háborús bénultság hatása látszik úgy a kiadott iparjogosítványok, mint a cégbejegyzések adataiban egyaránt. De már 1916-ban a gazdasági élet kezdett a háborús viszonyokra berendezkedni és főleg a háborús gazdálkodás szolgálatában alakultak új vállalatok. A kiadott iparjogosítványok és a cégbejegyzések száma 1917-ben még tovább emelkedett; oly mértékben, hogy az embereknek szinte az a benyomása, mintha a háború kellős közepén egy gazdasági hossz zajlott volna le. A hadi vállalatok szaporodása azonban nem jelentett gazdasági javulást, ami a Központi hatalmak ellenséges gyűrűbe szorított helyzetében a háborús állapotok mellett lehetetlen lett volna, inkább csak a gazdasági élet új berendezkedését mutatta. 1918 elején még tartott ez az irányzat, de az utolsó évnegyedben kitört forradalom hatása már csökkentőleg hatott a kiadott iparigazolványok és a cégbejegyzések számának alakulására. 1919-ben a züllött közállapotok és a magántulajdon veszélyeztetett volta miatt tovább csökkent a vállalkozási kedv és csak 1919 második felében kezdett megint éledni.

A világháború gazdasági dermetségéből felocsudva, 1920-ban és az utána következő néhány esztendőben szinte fantasztikus mértéket öltött a vállalatalapítási láz. A kiadott iparjogosítványok száma az 1910. évi 6.846-al szemben 1920-ban 11.394 volt. Aránylag még nagyobb emelkedést mutatott a cégbejegyzések száma, mely az 1910. évi 1.466-al szemben 1920-ban 2.359 volt. A következő években már nem történt annyi cégbejegyzés, mint 1920-ban, de számuk még mindig erősen meghaladta a háború előtti mértéket. Az 1920—24-es évek vállalatalapítási konjunktúrájának jellemzésére érdemes megemlíteni, hogy az alatt az öt év alatt több céget jegyeztek be Budapesten, mint a mult században a cégjegyzék felállításától a századfordulóig eltelt 25 év folyamán.

1923-ban, a legnagyobb tőzsdekonjunktúra idején érte el a vállalatalapítási láz a maximumát. Ebben az esztendőben 2.591 új céget jegyeztek be a budapesti cégjegyzékbe.

Az 1924-ben bekövetkezett tőzsdeválság a vállalatok egész sorát söpörte el. Nyomában erősen csökkent a cégbejegyzések száma is. Egy év alatt több mint ezerrel lett kevesebb. Ez a csökkenés a további években folytatódott.

A vállalkozási konjunktúrára reakcióképen bekövetkezett visszaesés azonban, nem az 1924. évi tőzsdeválság után ért mélypontot. 1925-ben még mindig 1.050 céget jegyeztek be a cégjegyzékbe, azután évről-évre kevesebbet. Maga az 1927—1929. évi gazdaságilag kedvezőbb időszak sem tudta megváltoztatni az új cégjegyzések számának csökkenő irányzatát (csupán 1928-ban volt kisebb átmeneti emelkedés), mely az 1930-as években már oly mértékű volt, amelyre eddig még nem akadt példa. Míg a világháború előtt az 1907 és 1912 között eltelt öt évben a cégbejegyzések számának évi átlaga 1.392 volt, addig 1932-ben már csak 442 új céget jegyeztek be Budapesten (az 1931—1935 évek átlagában 522-t). Hogy a javulás a nagy tőzsdeválság következményeinek lezajlása után elmaradt, annak oka az, hogy még mielőtt a vállalkozási kedv újabb lendületet vehetett volna, 1930-ban európaszerte bekövetkezett a gazdasági válság. A cégbejegyzések száma csak 1933-ban kezdett ismét emelkedni (612), s az 1934. évi újabb visszaesés (506) után 1935-ben 599 volt, tehát félannyi, mint a világháború előtt.

A vállalkozási kedvnek a legutolsó esztendők gazdasági viszonyai nem kedveztek. Egyedül csak az építkezés terén volt fellendülés tapasztalható.

A 15. számú tábla adataiból látható, hogy a cégtörlések száma 1924 után erős emelkedésnek indult és mindjobban megközelítette a cégbejegyzésekét. 1923-ban 100 cégbejegyzésre még csak 15·9 törlés esett, 1924-ben már 31·9, 1927-ben pedig már 79·3. 1928-tól kezdve a nem működő cégek hivatalból való törléséről szóló 1927. évi III. t.-c. alkalmazásával már a legtöbb évben jóval több céget töröltek, mint ahány cégbejegyzés történt. A világháború előtt ilyen esetek soha nem fordultak elő és a cégtörlések száma csak ritkán haladta meg a cégbejegyzések 50%-át. Az 1927. évi III. t.-c. alapján hivatalból törölt cégek száma 1931 óta nagyobb részét képezte a cégtörléseknek.

16. Az 1927. III. t.-c. alapján törölt cégek számának alakulása a cégtörlések összes számában.

Év	Cégtörlések összes száma	Ebből rendes cégtörlés	Ebből az 1927. III. t.-c. alapján hivatalból való cégtörlés
1927	501	494	7
1928	946	715	231
1929	1.160	615	545
1930	808	435	373
1931	872	250	622
1932	495	130	265
1933	607	235	372
1934	1.026	408	618
1935	578	168	410

Bár 1927-től 1935-ig összesen 3.444 nem működő budapesti céget töröltek hivatalból, ez a szám még mindig igen kis része a bejegyzett, de nem működő cégek számának.

Hogy magának az inflációs időszak tömeges alapításainak mi lett a vége, mutatja az, hogy az 1920. és 1924. évek között bejegyzett 10.332 budapesti cégből 1930-ban csupán 4.248, vagyis 41·4% működött (az 1925 és 1930 között bejegyzett 4.215 cégből 2.806, vagyis 66·6% működött). Ha meggondoljuk, hogy itt 10 évnél rövidebb fennállási időn belül mily tömegesen szüntek meg bejegyzett cégek, szomorú tapasztalatot nyerünk a budapesti háború utáni vállalatalapításokról.

Már a módszertani kérdések során szóbakerült, hogy a cégjegyzékből törölt cégek a fennállás időtartama szerint évről-évre nagyjából hasonló arányban oszlanak meg. A cégbejegyzések és cégtörlések számának ismertetése után az alábbi kimutatásban a cégjegyzékből az 1876—1930-ig törölt cégek számának csoportosítása látható a cégjegyzékben való szereplésük időtartama szerint.

17. A budapesti cégjegyzékből törölt cégek a bejegyzések számához viszonyítva a fennállás időtartama szerint több éves csoportosításban.

A bejegyzés ideje	—5	6—10	11—15	16—20	21—25	26—30	31—40	41—50	50—	Összesen %
	évi fennállása után törölt cégek a bejegyzések számának százalékában									
1876—1880	17·3	5·3	4·9	2·8	1·9	1·8	1·5	0·7	0·1	36·3
1881—1885	25·4	7·2	5·3	2·8	1·9	1·5	1·7	0·8	2·3	48·9
1886—1890	24·0	6·2	4·2	2·2	2·3	1·3	1·2	1·1	.	42·5
1891—1895	22·6	6·6	3·9	2·2	1·3	1·3	1·9	0·1	.	39·9
1896—1900	23·6	5·9	3·3	2·1	1·3	1·5	1·0	.	.	39·7
1901—1905	21·6	6·7	2·5	2·0	2·7	1·8	0·3	.	.	37·6
1906—1910	21·3	5·1	2·0	4·5	3·5	0·3	.	.	.	36·7
1911—1915	18·5	4·4	5·6	4·8	.	.	.	.	.	33·3
1916—1920	22·8	5·8	9·6	.	.	.	.	.	.	38·2
1921—1925	31·5	8·4	.	.	.	.	.	.	.	39·9
1926—1930	21·3	.	.	.	.	.	.	.	.	21·3

A bejegyzésre került cégeknek tehát legalább 20%-át már az első öt éven belül törölték, az első 10 évben közel 30%-uk került törlésre. A 10 évi fennállás után törölt cégek száma, már csak alig 9—10%-ot képvisel.

A vállalati forma szerepe a budapesti bejegyzett cégeknél.

Minden cég valamely vállalati formában működik. Ezeket a formákat régi időktől kezdve a kereskedelmi gyakorlat forrta ki, illetve a szokásjog alkotta meg, amelyeket azután az egyes országok kereskedelmi jogát felölelő törvények ismertek el és szabályoztak a kor követelményeinek megfelelően.

Nálunk a vállalati formák jogi szabályozásának alaptörvénye az 1875. évi XXXVII. t.-c. a kereskedelmi törvény volt.[1])

Elvileg úgy a jog, mint a közgazdaságtudomány megkülönbözteti a személyi vállalkozást a tőkevállalattól.[2]) Az első csoportot a teljes anyagi felelősség mellett a vállalkozónak az üzletvitelben való személyes részvétele jellemzi, a másik csoportnál a vállalatba befektetett tőke a fontos, míg az üzletvitel közvetlen irányítása a megválasztott, illetve megbízott vezetőség feladata.

A technikai kultúra nagyszerű fejlődése, illetve a termelés ezzel párhuzamosan haladó indusztrializálódása csak nagy tőkék előteremtésével következhetett be. Ily nagy tőkék előállítására kevésszámú vállalkozó ritkán volt képes. A tőkekoncentráció legkönnyebben részvénytársaságok alapítása útján vált lehetővé, melyek segítségével emelkedtek ki fokozatosan a kis- és középnagyságú vállalatok sorából a nagyobb gazdasági feladatokat betöltő tőkevállalatok. Ugyancsak a részvénytársaságokon épültek fel a mammuttőkéket egyesítő tőkealakulatok, a trösztök, koncernek, poolok stb.

A személyi vállalatok legtipikusabb képviselője az egyéni cég. De ugyancsak személyi vállalat a több egyén társulásából keletkezett közkereseti társaság is (a közkereseti társaság két vagy több személy egyesülése, kereskedelmi üzlet folytatására közös cég alatt, a tagok egyetemleges és korlátlan anyagi felelősségével). Még személyi vállalkozásnak tekinthető, de már bizonyos átmenetet képez a személyi vállalatból a tőkevállalat felé a betéti társaság is, melynek a vállalatban személyükkel résztvevő beltagjain kívül csupán tőkebetétjükkel résztvevő kültagjai is vannak (a betéti társaság két vagy több személy egyesülése kereskedelmi üzlet folytatására közös cég alatt olykép, hogy egy vagy több beltag egyetemleges és korlátlanul és egy vagy több kűltag pedig csak meghatározott vagyonbetétje erejéig felelős a társaság kötelezettségeiért.)

Sokkal közelebb áll a tőkevállalat fogalmához a korlátolt felelősségű társaság, melynek résztvevői meghatározott törzsbetéttel járulnak a vállalati tőkéhez, (felelősségük e törzsbetétek erejéig korlátozódik) személyi részvételük azonban szintén érvényesül a vállalat üzletvezetésében.

A tőkevállalatok legtipikusabb képviselője a részvénytársaság.[3])

Alaptőjéje meghatározott számú egyenlő névértékű forgalomba hozható részvények befizetett ellenértékéből áll. A társaság tagjai csak részvényeik

[1]) Ez adta meg azokat a jogi formákat, melyekben a magyarországi vállalatok működhetnek és alkotta meg a rájuk vonatkozó szabályokat; egyszersmind megállapította a vállalatok tagjainak, illetve tulajdonosainak különböző jogviszonyait.

[2]) A vállalat fogalmáról a közgazdasági irodalomban a legkülönbözőbb meghatározások vannak forgalomban, de úgyszólván valamennyi meghatározás elsősorban a tőke és a munka közös megszervezését és kooperációját emeli ki a hasznothajtó tevékenység céljából. E tevékenység a tőke kockázata mellett a vállalat rendeltetése szerint az értéktermelés legkülönbözőbb formáiban folytatódik; akár őstermelési, ipari, kereskedelmi, hitelforgalmi, közlekedési vagy más formában.

[3]) A részvénytársaságok a legutolsó száz esztendő folyamán a kapitalista termelési rend kialakulásával terjedtek el.

értékének erejéig vesznek részt a vállalat kockázatában, melynek vezetését a részvényesek közgyűlése által választott igazgatóság intézi.

Különleges helyet foglal el a vállalatok között a szövetkezeti forma. A szövetkezet nem sorozható sem egyik, sem másik csoportba, de a gyakorlati életben jogi strukturája és üzletvitele szempontjából inkább tőkevállalatnak tekinthető.[1])

Az egyes vállalati formák jogi szerkezetét az azokra vonatkozó szabályokat bővebben itt céltalan ismertetni, mert azok az 1875. évi kereskedelmi törvényben és a korlátolt felelősségű társaságról szóló 1930. évi V. törvényben le vannak fektetve. Jogtudományi munkák pedig bőven és részletesen tárgyalják a vállalati formákkal kapcsolatos jogi kérdéseket, nem is szólva arról a kiterjedt közgazdasági irodalomról, mely a részvénytársaságokkal és a szövetkezetekkel foglalkozik. Lássuk azonban, mit jelentenek a vállalatok szempontjából e jogi formák.

A cégeik által képviselt vállalatok igen különböző gazdasági célokat szolgálnak. A vállalkozás céljához alkalmazkodik azok egész szervezete, tőkéjének nagysága és jogi formája is. A jogi forma szempontjából elsősorban a tőkekérdés a döntő tényező. A kisebb ipari, kereskedelmi és más vállalkozások többnyire egyéni vagy társascég formájában működnek; aránylag kevés számban vannak olyan tőkeerős vállalkozók, akik nagy üzemeket képesek fenntartani. Ahol az egyéni tőkeerő, szaktudás és munkabírás nem elegendő, ott a vállalatok rendszerint részvénytársaságok, vagy korlátolt felelősségű társaságok formájában alakulnak meg. Szövetkezetek pedig ott keletkeznek, ahol kis exisztenciák létesítenek vállalatot gazdasági érdekeik védelmére, illetve biztosítani kívánják maguknak a tőkevállalkozás által elérhető gazdasági előnyöket. Hogy egy vállalat milyen jogi keretek között működjön, arra nincs szabály, ezt az alapítók részéről a körülmények mérlegelésével a szükség és a legfőbb cél, a rentabilitás kérdése dönti el.

A budapesti bejegyzett cégek száma 1935-ben vállalati formák szerint a következőképen oszlott meg.

18. A budapesti bejegyzett cégek számának megoszlása vállalati formák szerint 1935-ben.

Vállalati forma	Összes bejegyzett cégek		Működő bejegyzett cégek		A bejegyzett cégek hány %-a működik
	abszolút számokban	százalékban	abszolút számokban	százalékban	
Egyéni cég	19.108	67·0	8.475	59·7	44·4
Közkereseti társaság	5.088	17·9	2.640	18·7	51·9
Betéti társaság	667	2·3	230	1·6	34·5
Korlátolt felelősségű társaság	629	2·2	585	4·1	93·0
Részvénytársaság	2.539	8·9	1.950	13·7	76·9
Szövetkezet	494	1·7	310	2·2	74·9
Összesen	**28.525**	**100·0**	**14.190**	**100·0**	**49·7**

[1]) Az 1930. évi V. t.-c. még egy társulási formát ismert el és szabályozott, a csendes társaságot. Ennek azonban nincs olyan külsőleg megnyilvánuló kritériuma, hogy az az egyéni és társascégek között felismerhető lenne.

Külföldön még más vállalati formák is vannak. Németországban pl. meglehetősen gyakori az ú. n. betéti részvénytársaság (Kommanditgesellschaft auf Aktien), melynek kültagjai helyét részvénytársaság foglalja el.

Mint látható, a bejegyzett cégek túlnyomórésze egyéni cég. 1935-ben a cégjegyzékben szereplő 28.525 cég közül 19.108 (67·0%) volt egyéni vállalkozás. A közkereseti társaságok száma már sokkal kevesebb, de 5.088 (17·9%) közkereseti társaság az egyéni cégek után mégis tekintélyes számot képviselt. A harmadik legelterjedtebb vállalati forma a részvénytársaság. Részvénytársaságból 1935-ben még 2.539 (8·9%) szerepelt a cégjegyzékben. A betéti társaságok és korlátolt felelősségű társaságok egyaránt 600-at meghaladó létszáma már csak alig néhány százalékát, a szövetkezetek 494-es létszáma pedig még kisebb részét képezte a bejegyzett cégek tömegének.

Némileg más a vállalati forma gyakoriságának szerepe a működő bejegyzett cégek között. Az egyéni vállalkozások ugyan itt is túlnyomó többségben vannak, de számarányuk már nem olyan magas, mint a cégjegyzékben névleg szereplő összes cégek között. 14.190 bejegyzett működő cég közül 8.475 (59·7%) egyéni cég. A működő bejegyzett cégek között is, a második legnagyobb csoport a közkereseti társaságoké, melyekből 2.640 (18·7%) volt 1935-ben Budapesten. Mellettük a fennálló betéti társaságok száma igen csekély, csupán 230. Korlátolt felelősségű társaság 1935-ben már elég sok működött. Számuk 585 volt. Részvénytársaság 1.950 működött. Mint látható, a részvénytársaságok jóval nagyobb arányban (13·7%) voltak képviselve a működő cégek számában, mint az összes bejegyzett cégek között (8·9%). Hasonló a helyzet a szövetkezeteknél is. 1935-ben 310 szövetkezet állott Budapesten üzemben. Számarányuk a működő vállalatok között (2·2%) lényegesen meghaladta az összes bejegyzett cégek között elfoglalt arányukat (1·7%).

A 18. számú tábla adataiból az is feltűnik, hogy a működő cégek számaránya mily különbözőképen alakul vállalati formák szerint. A kisebb cégjogi ellenőrzés alatt álló személyi vállalatoknak (egyéni cégeknek, közkereseti társaságoknak) arányalg sokkal kisebb hányada működik, mint a nyilvánosság és a cégbíróság nagyobb ellenőrzése alatt álló részvénytársaságoknak és szövetkezeteknek. Erről a kérdésről a jelen fejezet keretében a további vizsgálódások során még lesz szó.

A személyi vállalatok számbeli túlsúlya mellett tehát a tőkevállalatok száma jóval kisebb, mégis megkülönböztetett figyelmet kell az utóbbiaknak szentelnünk, mert azok a sok kis vállalattal szemben főleg a nagyüzemeket képviselik. A nagyüzemek pedig sokkal nagyobb feladatokat látnak el az ország és a főváros gazdasági életében, mint a kisüzemek. A budapesti részvénytársaságok, korlátolt felelősségű társaságok, valamint a szövetkezetek minden valószínűség szerint több embernek adnak munkát és kenyeret, mint az egyéni és társascégek. A városban működő legnagyobb üzemek részvénytársaságok formájában állanak fenn. Az ipari részvénytársaságoknak pl. 50·5%-a tartozik a gyáripari statisztikában szereplő üzemek sorába, míg az iparos egyéni és társascégeknek csupán 9·9%-a tartozik ide.

Az alábbi táblázat azt mutatja, hogy a budapesti gyáripari telepek tulajdonosai között mily arányban szerepelnek a részvénytársaságok.

19. A budapesti ipartelepek tulajdonosai a vállalatok formája szerint 1925—1935.

Év	Az ipartelepek tulajdonosa, illetve vezetője															
	Egyéni cég	Társaság	Részvénytársaság	Szövetkezet	Állam	Város	Egyéb jogi személy	Összesen	Egyéni cég	Társaság	Részvénytársaság	Szövetkezet	Állam	Város	Egyéb jogi személy	Összesen
	Abszolút számokban								Százalékban							
1925	329	179	473	6	8	11	2	1.008	32·6	17·8	46·9	0·6	0·8	1·1	0·2	100·0
1926	373	197	474	5	9	10	3	1.071	34·8	18·4	44·3	0·5	0·8	0·9	0·3	100·0
1927	465	221	499	11	11	14	5	1.226	37·9	18·0	40·8	0·9	0·9	1·2	0·3	100·0
1928	440	222	504	11	12	15	4	1.208	36·4	18·4	41·8	0·9	1·0	1·2	0·3	100·0
1929	408	225	517	11	12	15	4	1.192	34·2	18·9	43·4	0·9	1·0	1·3	0·3	100·0
1930	406	222	500	12	14	15	4	1.173	34·7	18·9	42·5	1·0	1·2	1·3	0·4	100·0
1931	427	212	500	12	17	16	4	1.188	35·9	17·9	42·2	1·0	1·4	1·3	0·3	100·0
1932	422	214	485	8	18	15	3	1.165	36·2	18·4	41·6	0·7	1·5	1·3	0·3	100·0
1933	441	229	484	7	15	15	3	1.194	36·9	19·2	40·4	0·6	1·3	1·3	0·3	100·0
1934	427	246	485	7	14	15	3	1.197	35·6	20·6	40·4	0·6	1·2	1·3	0·3	100·0
1935	434	261	494	9	12	14	2	1.226	35·4	21·3	40·3	0·7	1·0	1·1	0·2	100·0

A gyáripari telepek 40·0%-a részvénytársaság. Sajnos, nem állanak rendelkezésünkre olyan adatok, melyek az ipartelepek nagyságát a vállalait formával kombinálva tüntetnék fel. Ezek minden bizonnyal azt mutatnák, hogy minél nagyobb valamely vállalat, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy részvénytársasági formában működik. Megjegyezzük, hogy a korlátolt felelősségű társaságok, melyek már inkább tőkevállalatoknak tekinthetők, bennfoglaltatnak a társascégek keretében. Ez a körülmény bizonyos fokig zavarólag hat és látszólag növeli a gyáripari üzemek között a személyi vállalatok számát.

Más a vállalati formák szerepe ma, mint volt a multban. Az idők során jelentőségükben, tartalomban, alkalmazásuk gyakorisága tekintetében lényeges változás állott be. E változást talán legjobban szemléltetik a cégbejegyzések érzékeny sorai, melyek az új fejlődési irányzatokra azonnal reagálnak, míg a bejegyzett cégek létszámában azok nagy tömegére való tekintettel lassabban mutatkozik az átalakulás. Az évről-évre bejegyzésre került cégek számának vállalati formák szerinti megoszlását a 20. számú tábla mutatja.

Mint látható, a bejegyzésre került cégek között 1934-ig mindig az egyéni vállalkozások voltak legnagyobb számban ; a közkereseti társaságok, betéti társaságok, részvénytársaságok, szövetkezetek száma általában, az előbbieknél jóval kevesebb volt. A cégjegyzések abszolút számának adatai azonban nem szemléltetik eléggé összemérhetően a vállalati formák alkalmazásában beállott változásokat. Szemléltetőbb képet nyerünk, ha a cégjegyzések megoszlását vállalati formák szerint százalékszámokban fejezzük ki.

20. A bejegyzésre került cégek számának megoszlása vállalati formák szerint 1876—1935.[1])

Év	Egyéni cég	Közkereseti társaság	Betéti társaság	Részvény-társaság	Szövetkezet	Év	Egyéni cég	Közkereseti társaság	Betéti társaság	Korlátolt felelősségű társaság	Részvény-társaság	Szövetkezet
1876	1.741	458	6	94	21	1906	602	399	29	.	63	32
1877	267	72	1	5	8	1907	701	411	55	.	83	27
1878	169	61	6	1	1	1908	668	456	47	.	39	18
1879	454	83	6	4	4	1909	794	495	38	.	65	26
1880	220	67	3	7	7	1910	811	509	32	.	89	25
1881	155	72	5	7	3	1911	858	543	42	.	137	30
1882	148	76	5	10	5	1912	725	459	27	.	83	19
1883	161	76	5	4	8	1913	428	324	28	.	55	19
1884	138	82	6	6	3	1914	374	213	18	.	55	17
1885	144	88	6	.	5	1915	323	132	8	.	36	6
1886	189	86	5	6	12	1916	473	177	15	.	75	10
1887	167	101	6	7	9	1917	648	284	13	.	155	12
1888	156	98	7	5	4	1918	486	234	14	.	277	20
1889	162	91	6	8	9	1919	408	218	7	.	62	19
1890	259	125	9	12	4	1920	1.249	689	44	.	325	52
1891	271	146	2	14	9	1921	1.160	492	48	.	267	21
1892	282	172	12	15	4	1922	1.020	512	44	.	248	30
1893	374	182	11	31	7	1923	1.496	529	57	.	475	34
1894	350	252	7	32	5	1924	709	323	45	.	441	22
1895	428	262	22	45	9	1925	590	264	34	.	139	23
1896	339	253	23	22	9	1926	504	188	25	.	21	39
1897	560	320	31	15	11	1927	344	158	17	.	78	35
1898	580	314	29	25	18	1928	344	154	33	.	82	40
1899	562	287	29	17	11	1929	345	123	16	.	90	31
1900	535	281	30	21	20	1930	278	84	21	.	84	31
1901	509	292	40	10	18	1931	218	95	18	.	60	66
1902	447	300	45	19	24	1932	211	79	11	46	50	45
1903	584	309	27	16	22	1933	316	93	17	113	22	51
1904	537	370	32	20	20	1934	210	88	11	118	32	47
1905	635	386	48	31	19	1935	168	67	8	274	27	55

[1]) Az itt közölt adatokban nem szerepel azoknak a cégeknek a száma, melyek nem újonnan bejegyzett cégek, hanem csupán vállalati formájukat változtatták meg.

21. A cégjegyzések számának százalékos megoszlása vállalati formák szerint 1876—1935-ig többéves átlagokban.

Időszak	Egyéni cég	Közkereseti társaság	Betéti társaság	Korlátolt felelősségű társaság	Részvénytársaság	Szövetkezet	Összesen
1876—1880	75·7	19·7	0·6	.	2·9	1·1	100·0
1881—1885	61·1	32·2	2·2	.	2·2	2·3	100·0
1886—1890	60·4	32·4	2·2	.	2·5	2·5	100·0
1891—1895	57·9	34·4	1·8	.	4·6	1·3	100·0
1896—1900	59·3	33·5	3·2	.	2·3	1·7	100·0
1901—1905	56·9	34·9	4·0	.	2·0	2·2	100·0
1906—1910	54·9	34·9	3·1	.	5·2	1·9	100·0
1911—1913	53·2	35·1	2·6	.	7·3	1·8	100·0
1914—1919	57·8	24·7	1·6	.	14·1	1·8	100·0
1920—1925	54·7	24·7	2·4	.	16·7	1·5	100·0
1926—1930	57·4	22·4	3·5	.	11·2	5·5	100·0
1931—1935	42·9	16·1	2·4	21·2	7·3	10·1	100·0
	A korlátolt felelősségű társaságok nélkül.						
1931—1935	54·4	20·4	3·1	.	9·1	13·0	100·0

A fenti százalékszámokból kitűnik, hogy az egyéni cégek aránya a cégbejegyzések között, a világháborúig állandóan csökkent. Ugyanakkor a bejegyzett közkereseti és betéti társaságok számaránya eleinte nagymértékben, később lassan, de állandóan emelkedett. A világháború előtti gazdasági viszonyok tehát nyilván kedveztek a társasvállalati formának. Talán azzal is magyarázható ez az emelkedés, hogy a társascégek többnyire nagyobb vállalatok voltak, mint az egyéni cégek és így terjeszkedésük bizonyos fokig összefüggésben állott a közép- és nagyüzemek szaporodásával.

A nagy vállalatokat jelentő részvénytársaságok hosszú időn keresztül aránylag csekély számban szerepeltek a cégbejegyzések között. Az 1880-as években évente átlag 6—7 részvénytársaság alakult Budapesten. Ez a szám alig egy-két százaléka volt a bejegyzett cégek számának. Az 1890-es évek elején ugyan hirtelen emelkedett a részvénytársasági alapítások száma (tekintettel a gazdasági élet erős fellendülésére, nagy bankok, iparvállalatok, helyiérdekű vasutak alapítására), de csak egy időre, mert a mult század végén és az 1900-as évek elején már ismét ritkában fordultak elő. Csak 1906 után kezdtek a részvénytársaságok nagyobb mértékben szaporodni. Közvetlenül a világháború előtt az 1911—1913. évek átlagában a cégbejegyzések között már 7·3%-al szerepeltek a részvénytársaságok.

A világháború nem kedvezett a társasvállalatok alapításának. A közkereseti társaságok aránya a cégbejegyzések között a világháború előtti 35·1%-ról, a háború alatt 24·7%-ra fogyott le. A társas vállalkozástól való idegenkedést minden valószínűség szerint a bizonytalan légkörben, a tőkekockázattól való félelem idézte elő. Ugyancsak erre vezethető vissza a rész-

vénytársaságok egyre fokozódó elszaporodása is, tekintettel arra, hogy a vállalkozók a részvénytársasági forma révén a korlátolt kockázat előnyét igyekeztek maguknak biztosítani. A részvénytársasági alapítások száma, mely a háború előtt a legkedvezőbb gazdasági évben, 1911-ben 137 volt és erősen kiemelkedett a más években történt alapítások közül, a világháború idején, 1916-tól kezdve további ugrásszerű emelkedést mutatott. 1917-ben, de különösen 1918-ban már sokkal több részvénytársaság keletkezett, mint 1911-ben (ennek folytán számarányuk a bejegyzett cégek között a háború idején már 14·1% volt). A háborús ipar és a háborús gazdálkodás célját szolgáló nagyobb vállalatalapítások többnyire részvénytársaságok voltak, maguk a hatósági intézkedésre létrejött háborús elosztóközpontok is ebben a vállalati formában jöttek létre.

A részvénytársaságok legnagyobbfokú elterjedése azonban a háború után következett be. Jól látható ez a 20. számú tábla adataiból, mely szerint 1920 és 1924 között, 5 év alatt 1.756 részvénytársaságot jegyeztek be a budapesti cégjegyzékbe, csaknem annyit, mint 1876—1910-ig együttesen. Felmerül a kérdés, vajjon mi lehetett az oka abban az időszakban a részvénytársaságok rohamos elszaporodásának. Kétségtelen, hogy a vállalkozási kedv a háború után soha nem tapasztalt mértékben kapott lábra, de a részvénytársaságok rohamos szaporodásának legerősebb hatóokát nem is annyira ebben, mint inkább abban kell keresnünk, hogy a bizonytalan gazdasági légkörben a pénzérték állandó csökkenése mellett az anyagi felelősség, illetve vállalkozási kockázat korlátozásának legbiztosabb fellegvára volt a részvénytársasági forma (ugyanúgy, mint ahogy a világháború idején). Ez az indoka annak is, hogy az 1916-tól 1925-ig terjedő években igen sok egyéni és társas cég alakult át részvénytársasággá.[1])

A részvénytársasági alapítások számaránya a világháború utáni inflációs időszakban a bejegyzésre került cégek között már 16·7%-ot képviselt. Ezzel szemben a közkereseti társaságok a háború előtti szerepüket a bejegyzésre került cégek között nem nyerték vissza. A háború előtti 35·1% arányukkal szemben az 1920-as években már csak 24·7%-al, illetve 22·4%-al szerepeltek. Az egyéni cégek számaránya ugyanakkor megközelítőleg a háború előtti mértékét érte el.

Az előző fejezetben már láttuk, hogy 1924 után a cégbejegyzések száma tartósan nagy csökkenést mutatott. Különösen erős mértékben csökkent a részvénytársasági alapítások száma. A nagy vállalatalapítási hosszra bekövetkezett ezen reakció oka nemcsak abban rejlik, hogy a pénzérték

[1]) A részvénytársaságok külső cégére mögött lényegileg a legkülönbözőbb belső formájú vállalkozások keletkeztek, melyek között számos tulajdonképen egyéni cég (a részvények egykézben tartásával) vagy családi vállalkozás, de sok közöttük más vállalat leányvállalata, vagy több vállalkozás közös tulajdona. Más részvénytársaságok közüzemek, mások ipari üzemek közös eladószervei, kartellirodák.

rögzítése folytán a korlátolt kockázat biztosítása sokat vesztett jelentőségéből, hanem főleg abban, hogy a 7.000/1925. P. M. számú rendelet a tőkefelértékelések után megszabta a jövőben alakuló részvénytársaságok alaptőkeminimumát és annak alsó határát a nem helyi jellegű részvénytársaságoknál 150 ezer pengőben, a helyi jellegű részvénytársaságoknál pedig 100 ezer pengőben állapította meg. E tekintélyes tőke felmutatása kisebb vállalatok részéről lehetetlen volt. De nem is volt szükség ekkora tőkére. Így elmaradtak azok a részvénytársasági alapítások, melyek lényegében véve korábban, mint egyéni és társas cégek csak a vállalkozási kockázat, illetve az egyéni vagyoni felelősség kikerülése céljából vették fel a részvénytársasági formát.

Míg a részvénytársasági alapítások száma a nagyjában kedvező gazdasági időszakot felölelő 1926-tól 1930-ig terjedő években is, úgy abszolút, mint relatív mértékben csökkent, addig a szövetkezeti alapítások száma jelentékenyen emelkedett. Ez az emelkedés a legutóbbi építkezési kampány során főleg a divatba jött építő-, illetve társasház szövetkezeti alapításokkal van kapcsolatban. De ettől függetlenül is erősödött a szövetkezeti mozgalom a fővárosban, amiről még a további fejezetek során lesz szó.

Az 1931-től 1935-ig terjedő ötéves periódusba esik a nemrég lezajlott gazdasági válság, melynek folyamán a cégjegyzések száma 1932-ig még tovább csökkent. Feltűnő azonban, hogy 1933-ban, mikor a gazdasági válság még mindig mélyponton volt, átmenetileg jóval több egyéni és társas céget jegyeztek be, mint akár a közvetlen előtte, akár a közvetlen utána következő években. E jelenség okát már nem valamely konjunkturális hatásban, hanem abban jelölhetjük meg, hogy 1933-ban nyílt meg a csepeli Élelmiszernagyvásártelep, melynek kereskedői jegyeztették be nagy számban cégeiket. Mutatja ezt az a körülmény is, hogy az akkor bejegyzésre került cégeknek igen nagy része termény-, zöldség- és élelmiszerkereskedő volt.

Nehéz volna megmondani, hogy mi volt nagyobb hatással 1931 után a részvénytársasági alapítások számának csökkenésére, a vállalkozási tőke tartózkodó magatartása-e, vagy a korlátolt felelősségű társaságok elterjedése. Valószínűleg mind a két körülmény éreztette hatását a részvénytársasági alapítások csökkenésében, de az utóbbi talán egyre nagyobb mértékben.

A korlátolt felelősségű társaságokról szóló 1930. évi V. t.-c. hatálya 1932-ben lépett érvénybe, minek következtében az addig használatos vállalati formák mellett, az új forma is megkezdte a maga térhódítását. Hogy ez a térhódítás milyen mérvű volt, az látszik a 20. számú tábla adataiból. 1932-ben még csak 46 korlátolt felelősségű társaság alakult; azután évről-évre több, annyira, hogy *1935-ben a bejegyzett cégek között már többé nem az egyéni cégek, hanem a korlátolt felelősségű társaságok voltak legnagyobb számban képviselve.* A hanyatló vállalkozási kedvbe, a korlátolt felelősségű társasági forma bevezetése új erőt öntött. Érdekes, hogy ennek következtében az

1931—1935. évek átlagában a bejegyzett cégeknek már csak 42·9%-a volt egyéni cég, ugyanakkor a korlátolt felelősségű társaságok a cégbejegyzések között már 21·2%-al szerepeltek. A közkereseti társaságok számaránya 16·1%-ra, a betéti társaságoké 2·4%-ra, a részvénytársaságoké 7·3%-ra csökkent, a szövetkezetei alapítások száma pedig 9·8% arányával meghaladta a részvénytársaságokét.

A korlátolt felelősségű társaságok, tehát az új cégbejegyzések között a szövetkezetek kivételével valamennyi vállalati forma szerepét háttérbe szorították. Emiatt a korábbi időszakkal való összehasonlítás kedvéért a 21. számú tábla feltünteti azt is, hogy a cégbejegyzések száma miképpen oszlott volna meg a régebbi idő óta használatos vállalati formák között, a korlátolt felelősségű társasági alapítások figyelmen kívül hagyásával. E külön kiszámított százalékszámokból látható, hogy még így is valamennyi vállalati forma szerepe csökkent a cégbejegyzések között, csupán a szövetkezeteké emelkedett.

A korlátolt felelősségű társaságok szerepének előretörését a 21. számú táblán látható adatok azonban nem szemléltetik megfelelő módon. Az 1931—1935-ig terjedő ötéves periódusnál ugyanis, az első évben még nem volt a korlátolt felelősségű társasági forma bevezetve, a következő években pedig csak fokozatos mértékben kezdett elterjedni. Vegyük szemügyre tehát 1932-től kezdve évenkint, a cégbejegyzések megoszlását vállalati formák szerint.

Vállalati forma	1932	1933	1934	1935
Egyéni cég	47·7	51·6	41·5	28·0
Közkereseti társaság	17·9	15·2	17·4	11·1
Betéti társaság	2·5	2·8	2·2	1·3
Korlátolt felelősségű társaság	10·4	18·5	23·3	45·9
Részvénytársaság	11·3	3·6	6·3	4·5
Szövetkezet	10·2	8·3	9·3	9·2
Együtt	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

Íme 1932-ben a korlátolt felelősségű társaságok még csak 10·4%-al szerepeltek a cégjegyzések között. 1935-ben a bejegyzett cégeknek már 45·9%-a korlátolt felelősségű társaság volt. Az egyéni cégbejegyzések száma messze elmaradt a kft. alapítások mögött, a bejegyzett közkereseti társaságok száma pedig 1935-ben alig volt nagyobb, mint a szövetkezeteké. A részvénytársasági alapítások számaránya még erősebben esett vissza. Milyen hatalmas változás, ha visszatekintünk a háború előtti időkre, amikor még az egyéni cégek több, mint 50%-át, a közkereseti társaságok pedig több mint 30%-át alkották a bejegyzésre került cégek számának.

A cégjegyzések számának alakulása mellett figyelemreméltó az is, hogy hogyan alakult a bejegyzett cégek létszáma az idők folyamán vállalati formák szerint. Erről a 22. számú tábla nyujt tájékoztatást.

22. A budapesti bejegyzett cégek számának alakulása ötévenkint 1876—1935-ig vállalati formák szerint.

Év	Bejegyzett összes cégek száma						Bejegyzett működő cégek valószínű száma					
	Egyéni cégek	Közkereseti társaságok	Betéti társaságok	Korlátolt felelősségű társaságok	Részvénytársaságok	Szövetkezetek	Egyéni cégek	Közkereseti társaságok	Betéti társaságok	Korlátolt felelősségű társaságok	Részvénytársaságok	Szövetkezetek
	Abszolút számokban.											
1876	1.733	453	6	—	99	21	1.570	380	5	—	80	15
1880	2.583	593	20	—	96	38	1.985	450	15	—	80	20
1885	2.907	845	40	—	121	57	2.165	585	20	—	90	30
1890	3.436	1.107	63	—	157	88	2.500	770	25	—	125	40
1895	4.643	1.730	95	—	331	102	3.320	1.125	40	—	285	50
1900	6.620	1.998	185	—	450	147	4.645	1.430	80	—	370	95
1905	8.712	2.392	306	—	564	230	5.685	1.735	140	—	420	170
1910	11.419	2.967	452	—	1.001	329	7.125	2.035	215	—	755	270
1915	13.244	3.495	505	—	1.441	363	7.685	2.295	195	—	910	205
1920	15.571	4.181	548	—	2.508	445	8.730	2.625	170	—	1.630	185
1925	19.404	5.411	662	—	4.235	498	9.120	3.125	255	—	2.650	190
1930	19.840	5.526	662	—	3.077	373	8.600	2.800	240	—	2.250	210
1935	19.108	5.153	667	564	2.539	494	8.475	2.690	230	535	1.950	310
	Százalékban.											
1876	74·9	19·6	0·3	—	4·3	0·9	76·6	18·6	0·2	—	3·9	0·7
1880	77·6	17·8	0·6	—	2·9	1·1	77·9	17·6	0·6	—	3·1	0·8
1885	73·3	21·3	1·0	—	3·0	1·4	74·9	20·3	0·7	—	3·1	1·0
1890	70·9	22·8	1·3	—	3·2	1·8	72·3	22·2	0·7	—	3·6	1·2
1895	67·2	25·1	1·4	—	4·8	1·5	68·9	23·4	0·8	—	5·9	1·0
1900	70·4	21·3	1·9	—	4·8	1·6	70·2	21·6	1·2	—	5·6	1·4
1905	71·4	19·6	2·5	—	4·7	1·8	69·7	21·3	1·7	—	5·2	2·1
1910	70·6	18·3	2·8	—	6·2	2·1	68·5	19·6	2·0	—	7·3	2·6
1915	69·5	18·3	2·6	—	7·7	1·9	68·1	20·3	1·7	—	8·1	1·8
1920	67·0	17·9	2·4	—	10·8	1·9	65·4	19·7	1·3	—	12·2	1·4
1925	64·2	17·9	2·2	—	14·0	1·7	59·5	20·3	1·7	—	17·3	1·2
1930	67·3	18·7	2·2	—	10·5	1·3	61·0	19·9	1·7	—	15·9	1·5
1935	67·0	17·9	2·3	2·2	8·9	1·7	59·8	18·6	1·6	4·1	13·7	2·2

Egy pillantást vetve a tábla adataira láthatjuk, hogy a vállalati formák változó szerepe a cégbejegyzések között, erősen éreztette hatását a cégek számának megoszlásában is. Az egyéni cégek számaránya visszaesett, de a mult század vége óta a közkereseti társaságoké is. A részvénytársaságok számbeli előretörése az 1890-es évektől egészen 1925-ig itt is jellegzetesen mutatkozik, újabban pedig a szöverkezetek számának szaporodása tűnik fel. A fenti adatokból kiderül, hogy a részvénytársasági forma jelentékeny területeket hódított el már a század elejétől kezdve az egyéni cégektől és a közkereseti társaságoktól, újabban pedig a korlátolt felelősségű társaságok kezdik háttérbe szorítani a többi vállalati forma szerepét. A fennálló cégek vállalati formák szerinti megoszlásának arányszámai természetesen nem mutatnak olyan gyors változást, mint amilyen a cégbejegyzések érzékeny aneroidján volt látható. A nagy tömegben még a mult évtizedek fejlődési

irányai is sokáig éreztetik hatásukat és az új irányzatnak még hosszú ideig kell érvényesülnie, hogy a vállalatok tömegének összetétele gyökeresen megváltozzon. Érthető, hogy a fennálló cégek között az egyéni cégek számaránya még sokkal nagyobb volt 1935-ben, mint az új cégbejegyzések között. Az is érthető, hogy a fennálló részvénytársaságok számarányában sem mutatkozik még olyan csökkenés, mint az új részvénytársasági alapítások tekintetében. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni azt, hogy a fejlődés iránya mindig a szükségletekhez alkalmazkodik. Ha részvénytársasági formában működő nagyvállalatok nem volnának elegendő számban a fővárosban, akkor bizonyára tömegesebben alakulnának. A vállalati formák alkalmazásának új iránya csak akkor fogja elsöpörni a régebben használatos formákat, ha azokra már szükség nincsen.

A részvénytársaságok sajátságos szerepe Budapest gazdasági életében megérdemli, hogy vele külön is foglalkozzunk. Számbeli előretörésük legjobban indexszámukkal szemléltethető. E célból azonban leghelyesebb kiindulási pont gyanánt nem az 1876. évi első cégbejegyzések időpontját alapul venni, mert akkor még csak igen kevés betéti társaságot, szövetkezetet és részvénytársaságot jegyeztek be a cégjegyzékbe, hanem egy olyan időpontot, amikor már elegendő létszám állott rendelkezésre ahhoz, hogy komoly számítás legyen végezhető.

Az 1876. évi csekély létszám nem alkalmas arra, hogy hosszú időre szóló indexszámítások alapjául szolgáljon, különösen akkor, ha meggondoljuk, hogy később évről-évre az eredeti létszám többszörösét meghaladó bejegyzések történtek. Az alábbi kimutatásban az indexszámítás alapjául ezért az 1900. évi állapot szolgál. Az 1876. évi első bejegyzésektől kezdve addig eltelt 25 év alatt bejegyzett cégek egyes csoportjai bizonyos normálisnak mondható telítettséget nyertek és komoly bázisul szolgálhattak a fejlődés útjának további mérésére.

23. A budapesti bejegyzett cégek számának alakulása vállalati formák szerint indexszámokban 1900—1935.

Év	Bejegyzett cégek összes száma					Bejegyzett működő cégek valószínű száma				
	Egyéni cégek	Közkereseti társaságok	Betéti társaságok	Részvénytársaságok	Szövetkezetek	Egyéni cégek	Közkereseti társaságok	Betéti társaságok	Részvénytársaságok	Szövetkezetek
1900	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1905	132	120	165	125	157	122	121	175	114	179
1910	173	149	244	222	224	153	142	269	204	284
1915	200	175	273	320	247	165	161	244	246	216
1920	235	209	296	557	303	188	184	213	441	195
1925	293	271	358	941	339	191	219	319	716	201
1930	300	277	358	684	254	187	196	300	608	222
1935	289	255	361	564	337	186	185	288	527	326

A részvénytársaságok számbeli előretörése feltűnően tükröződik vissza az indexszámok soraiból is. A más vállalati formában alakult bejegyzett cégek száma 1900. évi állagának legfeljebb 2—3-szorosára gyarapodott, a részvénytársaságok száma ugyanakkor 6-szorosára duzzadt fel. 1900-ban még csak 370, 1930-ban 2.250 részvénytársaság működött Budapesten.

Az európai fővárosokban sehol annyi részvénytársaság nincs, mint nálunk. A négymillió lakosú Berlinben pl. 1935-ben 2.049, az 1·9 millió lakosú Bécsben pedig 1934-ben 310 részvénytársaság működött. Pedig itt ipari államok fővárosairól van szó. Prágáról nincsenek külön adataink, de az egész Csehszlovákia területén 1930-ban 1.802 részvénytársaság működött. Az agrár Románia 600 ezer lelket számláló fővárosában, Bukarestben 1931 végén 404, a kereken 300 ezer lelket számláló Belgrádban pedig 202 részvénytársaság működött. Annak, hogy a szomszéd országokban a részvénytársaságok nem találhatók olyan nagy tömegben, mint nálunk, oka a korlátolt felelősségű társaság forma korábbi bevezetésében rejlik.[1])

Németországban 1930-ban mintegy 50—60 ezer GmbH[2]) működött. Ausztriában kb. 4.000 volt a GmbH-k száma, ebből Bécsben 1.100. Hogy nálunk is mily nagy szükség volt a korlátolt felelősségű társasági forma bevezetésére, azt legjobban a korlátolt felelősségű társaságok számának rohamos szaporodása mutatja. Az 1930. évi V. t.-c. indoklása az volt, hogy míg a részvénytársasági forma maradjon fenn a nagyobbszabású vállalkozások részére, az új társasági forma álljon rendelkezésére a kis és középnagyságú vállalatoknak, megadva nekik a korlátolt felelősség előnyeit. Az új vállalati forma feladata lett tehát, hogy »lecsapolja« a törpe részvénytársaságoknak nemcsak a gazdasági életet, hanem magát a részvénytársasági formát is diszkreditálni alkalmas tömegeit.[3]) A korlátolt felelősségű társasági forma

[1]) A korlátolt felelősségű társaság német eredetű elgondolás, de először Dánia honosította meg 1889-ben. Németország 1892-ben Ausztria és Csehország 1906-ban, Anglia 1907-ben (Private Company), Lengyelország 1923-ban, Bulgária 1924-ben, Franciaország 1925-ben honosította meg. A kis- és középvállalkozások számára sokkal alkalmasabb és kevésbé nehézkes forma, mint a részvénytársaság. Alapítása egyszerűbb, nincs nyilvános számadásra kötelezve, nincs meg benne a részvénytársaságok kapitalista merevsége, több alkalom nyílik a tagok tőkeutánpótlására és tagok közvetlenebbül vehetnek részt a vállalat üzletvitelében, mint a kis részvényesek. Egyszerűbb a vállalat szanálása is. Minthogy tagjai személyiségétől független jogi személy, a hitelezőknek az egyéni vállalatoknál több biztosítékot nyujt. Nálunk már 1892-ben felhívta a figyelmet Neumann Ármin a korlátolt felelősségű társaságokra. 1905-ben dr. Papp Dávid dolgozott ki a Gy. O. Sz. megbízásából egy törvény tervezetet. 1917-ben dr. Thirring Lajos készítette el az új kereskedelmi törvény tervezetét, mely feölelte a korlátolt felelősségű társaságok szabályozását is. 1926-ban Dr. Kuncz Ödön készített egy törvénytervezetet a részvénytársaságokról, szövetkezetekről és korlátolt felelősségű társaságokról, melynek a korlátolt felelősségű társaságokról szóló része az 1930. évi V. t.-c. (részletek a korlátolt felelősségű társaságról szóló indokolásból).

[2]) Gesellschaft mit beschränkter Haftung.

[3]) A korlátolt felelősségű társaságokról szóló törvény indokolásából.

bevezetése lényegében véve kiegészítése volt a már említett 7000/1925. évi P. M. számú rendeletnek, mely az alaptőke minimumát limitálta és így megakadályozta azt, hogy kisebb vállalatok korlátolt felelősséggel és meghatározott tőkeerővel alakulhassanak.

A korlátolt felelősségű társaságokról szóló törvény hatása nem maradt el nálunk sem. 1935-ben már 564 kft volt a budapesti a cégjegyzékbe bejegyezve. A gyorsan elszaporodott korlátolt felelősségű társaságok főleg a részvénytársaságoktól hódítottak jelentékeny területet, de nemcsak a részvénytársaságoktól, hanem a közkereseti társaságoktól is, melyeket már előbb a világháború után elszaporodó részvénytársaságok kezdtek háttérbe szorítani. A korlátolt felelősségű társasági forma bevezetésével a részvénytársaságok és a közkereseti társaságok számának csökkenése előrelátható volt. Azokat az előnyöket, amelyeket egy kisebb társasvállalat részére a korlátolt felelősségű társasági forma biztosítani tud, a közkereseti társasági forma nem tudja nyujtani. Nem tudja nyujtani azt a betéti társasági forma sem, amely hosszú idők folyamán nem tudott nálunk mélyebb gyökeret verni és jelentőségben messze elmaradt a közkereseti társaságok mögött.

*

Már az előző fejezetben szóbakerült, hogy az összes bejegyzett és tényleg működő cégek száma az idők folyamán mindjobban eltért egymástól. Ezen eltérés nagyságának kialakulásában különböző szerepe volt az egyes vállalati formáknak. Hogy a vállalati formákon belül miképen alakult a működő cégek aránya azt az alábbi adatok szemléltetik.

24. A működő cégek számának aránya az összes bejegyzett cégek között vállalati formák szerint 1880—1935.

Év	Egyéni cégeknél	Közkereseti társaságoknál	Betéti társaságoknál	Korlátolt felelősségű társaságoknál	Részvénytársaságoknál	Szövetkezeteknél
1880	76·8	75·9	75·0	—	83·4	52·7
1890	72·8	69·6	39·7	—	79·6	45·5
1900	70·2	71·5	43·2	—	82·2	64·7
1910	62·4	68·6	47·6	—	75·4	82·1
1920	56·1	62·8	31·0	—	70·0	41·6
1925	47·0	57·8	38·5	—	62·6	38·2
1930	43·3	50·7	36·3	—	73·1	56·3
1935	44·4	51·9	34·5	93·0	76·8	62·8

A fenti arányszámokból jól látható, hogy a cégjegyzékben szereplő egyéni és társas cégeknek mennyivel kisebb hányada működik, mint a részvénytársaságoknak vagy szövetkezeteknek. 1880-ban a bejegyzett egyéni cégeknek még 76·8%-a működött, 1910-ben már csak 62·4%-a,

1935-ben pedig 44·4%-a. Ez az esés megvan a közkereseti társaságoknál is. A legnagyobb zuhanás azonban a betéti társaságoknál mutatkozik, melyeknek 1880-ban még 75·9%-a, 1910-ben 68·6%-a, 1935-ben pedig 51·9%-a működött. Az arányszámok esése tehát valamivel mérsékeltebb, mint az egyéni cégeknél.

A részvénytársaságoknál távolról sem állott be akkora eltolódás a cégjegyzékben szereplő cégek száma és a működő cégek száma között, mint a személyi vállalatoknál. Ennek okát nyilván abban kell keresnünk, hogy a részvénytársaságok az egyéni és társas cégeknél többnyire nagyobb vállalatokat reprezentálnak, személyhez nem kötöttek és így aránylag ritkában szűnnek meg, mint az erősen fluktuáló személyi vállalatok. De a részvénytársaságok és szövetkezetek, a nyilvánosság sokkal nagyobb ellenőrzése alatt is állanak, mint az egyéni és társas cégek. Már magában véve az a körülmény, hogy a felelős vezetők kötelesek évente a közgyűlési jelentés és zárszámadás egy-egy példányát a céghivatalhoz benyujtani, a társaságok működésére vonatkozólag olyan ellenőrzési lehetőséget nyujt, mely az egyéni és társas cégeknél sajnos, nem áll fenn. Nyilvánvaló, hogy ezen ellenőrzési mód mellett, annak megállapítása, hogy a vállalat nem működik, illetve annak alapján a hivatalból való cégtörlés végrehajtása sokkal könnyebb a részvénytársaságoknál és szövetkezeteknél, mint az egyéni és társas cégeknél. Ha figyelembe vesszük a bejegyzett cégeknek a 22. számú táblán látható megoszlását vállalati forma szerint és egybevetjük az 1927. évi III. t.-c. alapján törölt cégek vállalati forma szerinti megoszlásának alább látható adataival, láthatjuk, hogy a hivatalból való törlések aránylag sokkal nagyobb mértékben is érvényesültek a részvénytársaságoknál és szövetkezeteknél, mint az egyéni és társas cégeknél.

25. Az 1927. III. t.-c. alapján törölt cégek megoszlása vállalati formák szerint.

Megnevezés	1927—30	1931—35	Összesen	Százalékban
	Abszolút számokban			
Egyéni cég	350	1.202	1.552	45·1
Közkereseti társaság	49	414	463	13·5
Betéti társaság	3	25	28	0·8
Korlátolt felelősségű társaság	—	13	13	0·3
Részvénytársaság	627	513	1.140	33·1
Szövetkezet	137	111	248	7·2
Összesen	**1.166**	**2.278**	**3.444**	**100·0**

Nagyrészben ennek tulajdonítható az is, hogy 1925 óta a cégjegyzékben szereplő részvénytársaságok és szövetkezetek között a működő vállalatok száma feltűnő mértékben emelkedett (a bejegyzett részvénytársaságoknak 1925-ben 62·6%-a, 1935-ben 76·8%-a, a szövetkezeteknek pedig 1925-ben csak 38·2%-a, 1935-ben pedig 62·8%-a működött).

A vállalati forma megváltoztatása.

A jogi forma nem köti a vállalatokat. Mintahogy annak megválasztása az alapítás alkalmával szabad mérlegelés tárgyát képezi, úgy a vállalat működése folyamán, ha a körülmények úgy kívánják, meg is változtatható. A vállalati forma megváltoztatása gyakori eset és így jelentékeny szerepet játszik az egyéni cégek, társascégek, korlátolt felelősségű társaságok, részvénytársaságok és szövetkezetek számának kialakulásában. Hogy az egyes vállalati formákról mily számban történtek átalakulások más vállalati formára, azt az alábbi táblázat adatai mutatják.

26. A vállalati formát cserélt budapesti cégek száma, 5 éves csoportokban 1876—1935.

Megnevezés	1876—1880	1881—1885	1886—1890	1891—1895	1896—1900	1901—1905	1906—1910	1911—1913	1914—1919	1920—1925	1926—1930	1931—1935
Egyéni cégek átalakultak:												
közkereseti társasággá	26	18	6	93	115	126	258	220	265	351	174	120
betéti társasággá	—	—	3	10	7	6	10	4	—	30	17	7
korlátolt felelősségű társasággá	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	24
részvénytársasággá	—	—	5	32	27	34	68	73	146	401	44	14
Összesen	**26**	**18**	**14**	**135**	**149**	**166**	**336**	**297**	**411**	**782**	**235**	**165**
Közkereseti társaságok átalakultak:												
egyéni céggé	33	42	71	106	369	362	491	323	356	410	207	224
betéti társasággá	—	—	2	5	7	4	4	1	1	5	2	1
korlátolt felelősségű társasággá	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6
részvénytársasággá	5	7	6	30	32	36	103	72	100	210	45	11
Összesen	**38**	**49**	**79**	**141**	**408**	**402**	**598**	**396**	**457**	**625**	**254**	**242**
Betéti társaságok átalakultak:												
egyéni céggé	—	3	4	5	26	25	28	23	24	90	30	19
közkereseti társasággá	—	—	1	4	2	1	2	4	2	8	3	1
korlátolt felelősségű társasággá	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
részvénytársasággá	—	—	—	1	—	—	—	1	1	3	2	—
Összesen	—	**3**	**5**	**10**	**28**	**26**	**30**	**28**	**27**	**101**	**35**	**21**
Korlátolt felelősségű társaság átalakult:												
egyéni céggé	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Részvénytársaságok átalakultak:												
közkereseti társasággá	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—
korlátolt felelősségű társasággá	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
szövetkezetté	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—
Összesen	—	—	—	—	—	—	—	**1**	—	—	**3**	**2**
Szövetkezetek átalakultak:												
részvénytársasággá	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—

A fenti kimutatásban a vállalati formaváltoztatások ötéves időszakokban összevonva szerepelnek. Az 1911—1925-ig terjedő időszak azonban három, nem öt évet felölelő csoportra oszlik, hogy ezáltal a háborúelőtti boldog békeévek, a világháború és a forradalmak, továbbá az inflációs esztendők rendkívüli időszakai külön megvilágítást nyerjenek. Az évek számában az ötéves időszakokkal szemben így előállott eltérés egyszerű átlagszámítással könnyen kiküszöbölhető. A tábla adatai világosan mutatják, hogy a legtöbb formaváltoztatás a személyi vállalatok között történik. De egyéni cégek, közkereseti társaságok, gyakran alakultak át részvénytársaságokká, újabban pedig korlátolt felelősségű társaságokká is. Már a részvénytársaságok és szövetkezetek ritkán alakulnak át más vállalati formára, ami természetes, mert ezek formaváltoztatása csak úgy történhetik, ha a céget előbb felszámolják, a cégjegyzékből töröltetik, azután az új vállalati formában megalakítják. Mint látható ilyen eset csak ritkán fordult elő. Annak, hogy oly sok egyéni cég közkereseti társasággá és viszont annyi közkereseti társaság egyéni céggé alakult át, egyszerű magyarázata a két vállalati forma rokon volta. Társ belépése a cégbe, vagy kilépése abból nem ritka eset és ilyenkor a vállalat jogi formájának megváltoztatása, csupán a cégnek az egyéni cégjegyzékből a társas, vagy a társascégjegyzékből az egyéni cégjegyzékbe való átvezetésével jár.

1876 óta 1.772 egyéni cég alakult át közkereseti társasággá és 94 betéti társasággá, ezzel szemben 2.994 közkereseti társaság és 277 betéti társaság alakult át egyéni céggé. Nyilvánvaló, hogy társas cégek felbomlása gyakrabban történik, mint egyéni cégek társas cégekké való átalakulása.

A 26. számú tábla adataiból az is látható, hogy mily sok egyéni és társas cég alakult át részvénytársasággá. 1876—1935-ig számszerint 844 egyéni és 665 társas cégből lett részvénytársaság. Ez a folyamat, mely már a mult században megindult, a jelen század elején még gyakoribb lett. A világháború alatt és az inflációs időszak idején történt legtöbb részvénytársasággá való átalakulásban ugyanaz az ok játszott döntő szerepet, mint ami már a részvénytársaságok rendkívüli elszaporodásával kapcsolatban említést nyert, t. i. a korlátolt kockázat biztosítására való törekvés. A részvénytársaságok között nagy számban vannak olyanok, melyek a részvénytársasági formában való alapítás előtt már más formában fennállottak. A keletkezett egyéni cégeknek 10·1%-a, a közkereseti társaságoknak 11·0%-a, a részvénytársaságoknak pedig 22·9%-a volt eredetileg más formában fennállott cég.

A bemutatott adatokból nyilvánvalóan látható, hogy az egyes vállalati formákban fennálló cégek száma nemcsak új bejegyzések révén gyarapodott, hanem azáltal is, hogy más jogi formában bejegyzett cégek vették fel a nevezett vállalati formát. Hogy az egyes vállalati formák szempontjából mi volt a jelentősége az új cégbejegyzések mellett a vállalati formaváltoztatás folytán előállott szaporodásnak, arravonatkozólag az alábbi tábla nyujt tájékoztatást.

27. Az egyes vállalati formák gyarapodása Budapesten, új cégbejegyzések és más vállalati formáról való átalakulások révén, többéves időszakokban 1876—1935.

Év	Egyéni cég			Közkereseti társaság			Betéti társaság			Korlátolt fel. társaság			Részvénytársaság			Szövetkezet		
	új bejegyzések	más vállalati formáról alakultak át	együtt	új bejegyzések	más vállalati formáról alakultak át	együtt	új bejegyzések	más vállalati formáról alakultak át	együtt	új bejegyzések	más vállalati formáról alakultak át	együtt	új bejegyzések	más vállalati formáról alakultak át	együtt	új bejegyzések	más vállalati formáról alakultak át	együtt
	Abszolút számokban																	
1876—1880	2.851	33	2.884	741	26	767	22	.	22	.	.	.	111	5	116	41	.	41
1881—1885	746	45	791	394	18	412	27	.	27	.	.	.	27	7	34	28	.	28
1886—1890	933	75	1.008	501	7	508	33	5	38	.	.	.	38	11	49	38	.	38
1891—1895	1.705	111	1.816	1.014	97	1.111	54	15	69	.	.	.	137	63	200	34	.	34
1896—1900	2.576	395	2.971	1.455	117	1.572	142	14	156	.	.	.	100	59	159	69	.	69
1901—1905	2.712	387	3.099	1.657	127	1.784	192	10	202	.	.	.	96	70	166	103	.	103
1906—1910	3.576	519	4.095	2.270	260	2.530	201	14	215	.	.	.	339	171	510	128	.	128
1911—1913	2.011	346	2.357	1.326	224	1.550	97	5	102	.	.	.	275	146	421	68	1	69
1914—1919	2.712	380	3.092	1.258	267	1.525	75	1	76	.	.	.	660	247	907	84	.	84
1920—1925	6.224	500	6.724	2.809	359	3.168	272	35	307	.	.	.	1.895	618	2.513	182	.	182
1926—1930	1.815	237	2.052	706	180	886	112	19	131	.	.	.	355	91	446	176	.	176
1931—1935	1.123	245	1.368	422	121	543	65	8	73	551	33	584	191	25	216	264	.	264
	Százalékban																	
1876—1880	98·9	1·1	100·0	96·6	3·4	100·0	100·0	.	100·0	.	.	.	95·7	4·3	100·0	100·0	.	100·0
1881—1885	94·3	5·7	100·0	95·6	4·4	100·0	100·0	.	100·0	.	.	.	79·6	20·4	100·0	100·0	.	100·0
1886—1890	92·6	7·4	100·0	98·6	1·4	100·0	87·0	13·0	100·0	.	.	.	77·7	22·3	100·0	100·0	.	100·0
1891—1895	93·9	6·1	100·0	91·3	8·7	100·0	78·4	21·6	100·0	.	.	.	68·5	31·5	100·0	100·0	.	100·0
1896—1900	86·7	13·3	100·0	92·6	7·4	100·0	91·1	8·9	100·0	.	.	.	62·9	37·1	100·0	100·0	.	100·0
1901—1905	87·5	12·5	100·0	92·9	7·1	100·0	95·1	4·9	100·0	.	.	.	57·9	42·1	100·0	100·0	.	100·0
1906—1910	87·3	12·7	100·0	89·7	10·3	100·0	93·5	6·5	100·0	.	.	.	66·5	33·5	100·0	100·0	.	100·0
1911—1913	85·3	14·7	100·0	85·5	14·5	100·0	95·1	4·9	100·0	.	.	.	66·9	33·1	100·0	98·6	1·4	100·0
1914—1919	87·7	12·3	100·0	82·6	17·4	100·0	98·8	1·2	100·0	.	.	.	72·8	27·2	100·0	100·0	.	100·0
1920—1925	92·6	7·4	100·0	88·7	11·3	100·0	88·6	11·4	100·0	.	.	.	75·4	24·6	100·0	100·0	.	100·0
1926—1930	88·4	11·6	100·0	79·7	20·3	100·0	85·5	14·5	100·0	.	.	.	79·6	20·4	100·0	100·0	.	100·0
1931—1935	82·1	17·9	100·0	77·7	22·3	100·0	89·1	10·9	100·0	94·9	5·1	100·0	88·5	11·5	100·0	100·0	.	100·0

A fenti adatok, melyek szintén ötéves periódusokban vannak csoportosítva[1]) jól mutatják, hogy az átalakulások száma az új cégbejegyzések mellett úgy az egyéni és társas cégeknél, mint a részvénytársaságoknál a mult század óta egyre növekedett. 1876 és 1880 között pl. az újonnan keletkezett egyéni cégeknek még csak 1·1%-a volt azelőtt más formájú cég (főleg közkereseti társaság), tíz évvel később már 7·4%, a világháború előtt pedig 14·7% volt ez a számarány. Hasonlóképen tapasztalható ez a közkereseti társaságoknál is, ahol 1876—1880-ig az új közkereseti társaságoknak 3·4%-a 1911—1913-ban pedig 14·5%-a keletkezett átalakulás folytán. A személyi vállalatok mellett még sokkal nagyobb volt az átalakulások jelentősége a részvénytársaságoknál, melyeknek az 1870-es években még csak 4·3%-a, 1911—1913-ban pedig 33·1%-a alakult valamely más, már fennálló cégből. A háború után az inflációs években még gyakoribbá vált a vállalati formák felcserélése. A vállalkozási kedv fellendülése közepette sokan próbálkoztak újjáalakítani üzletkereteiket, sokan társultak, sok társulás pedig megszűnt. De az új cégalapítások tömege mellett az átalakulások mégis kisebb arányt mutattak, mint a háború előtt. 1935 után, a normális gazdasági viszonyok helyreálltával mikor az új cégbejegyzések száma kevesebb lett, csökkent az átalakulások száma is. Az utóbbi azonban nem csökkent oly mértékben, mint a cégbejegyzések száma és így érthető, hogy az új egyéni és társascégek között végeredményben ismét emelkedett a vállalati formát felvett cégek aránya. Az 1931—1935. évek átlagában, az új egyéni cégeknek már körülbelül 17·9%-a, a közkereseti társaságoknak pedig 22·3%-a keletkezett más vállalati formáról való átalakulás folytán ; tehát oly nagy része, amilyen még a háború előtt sem volt tapasztalható. Ezzel szemben a részvénytársaságoknál az ellenkezőt láthatjuk ; 1925 után mind kevesebb volt azoknak a vállalatoknak a száma, melyek részvénytársasággá alakultak. Valószínű, hogy ebben, a magas alaptőkeminimumot megállapító 7000/1925. P. M. számú rendelet hatása játszott közre, mely megakadályozta azt, hogy kisebb tőkeerővel rendelkező cégek részvénytársaságokká alakuljanak.

A 27. számú táblából az is látható, hogy a korlátolt felelősségű társasági forma elterjedésével kapcsolatban, sok azelőtt más formában fennálló vállalat is korlátolt felelősségű társasággá alakult. 1932 és 1935 között a korlátolt felelősségű társaságoknak 5·1%-a már fennálló más cégből, főleg egyéni cégből és közkereseti társaságból keletkezett, de volt néhány részvénytársaság is, mely korlátolt felelősségű társasággá alakult át.

Mintahogy valamely vállalati formában fennálló cégek száma nemcsak az új cégbejegyzésekkel, hanem más formáról való átalakulások révén is gyarapodott, úgy azok fogyása sem csak cégtörlések, hanem más vállalati formára való átalakulások folytán következett be.

---

[1]) A világháború és a forradalmi idők kiemelésével.

28. Az egyes vállalati formák fogyása Budapesten, cégtörlések és más vállalati formára való átalakulások révén, többéves időszakokban 1876—1935.

Év	Egyéni cég			Közkereseti társaság			Betéti társaság			Korlátolt fel. társaság			Részvény-társaság			Szövetkezet		
	Cégtörlések száma	más vállalati formára alakultak át	együtt	cégtörlések száma	más vállalati formára alakultak át	együtt	cégtörlések száma	más vállalati formára alakultak át	együtt	cégtörlések száma	más vállalati formára alakultak át	együtt	cégtörlések száma	más vállalati formára alakultak át	együtt	cégtörlések száma	más vállalati formára alakultak át	együtt
	Abszolút számokban																	
1876—1880	275	26	301	136	38	174	2	.	2	.	.	.	19	.	19	3	.	3
1881—1885	449	18	467	111	49	160	4	3	7	.	.	.	7	.	7	5	.	5
1886—1890	458	14	472	170	79	249	10	5	15	.	.	.	10	.	10	7	.	7
1891—1895	477	135	612	348	141	489	27	10	37	.	.	.	20	.	20	20	.	20
1896—1900	846	149	995	897	408	1.305	38	28	66	.	.	.	33	.	35	23	.	23
1901—1905	847	166	1.013	991	402	1.393	55	26	81	.	.	.	49	.	49	20	.	20
1906—1910	1.053	336	1.389	1.361	598	1.959	39	30	69	.	.	.	64	.	64	29	.	29
1911—1913	655	297	952	723	396	1.119	29	28	57	.	.	.	54	1	55	28	.	28
1914—1919	837	411	1.248	786	457	1.243	25	27	52	.	.	.	105	.	105	57	.	57
1920—1925	1.226	782	2.008	825	625	1.450	65	101	166	.	.	.	354	.	354	77	4	81
1926—1930	1.384	235	1.619	518	254	772	96	35	131	.	.	.	1.536	3	1.539	300	.	300
1931—1935	1.935	165	2.100	740	242	982	29	21	50	18	2	20	695	2	697	142	.	142
	Százalékban																	
1876—1880	91·4	8·6	100·0	78·2	21·8	100·0	100·0	.	100·0	.	.	.	100·0	.	100·0	100·0	.	100·0
1881—1885	96·1	3·9	100·0	69·4	30·6	100·0	58·0	42·0	100·0	.	.	.	100·0	.	100·0	100·0	.	100·0
1886—1890	97·0	3·0	100·0	68·3	31·7	100·0	67·0	33·0	100·0	.	.	.	100·0	.	100·0	100·0	.	100·0
1891—1895	77·9	22·1	100·0	71·2	28·8	100·0	73·0	27·0	100·0	.	.	.	100·0	.	100·0	100·0	.	100·0
1896—1900	85·0	15·0	100·0	68·7	31·3	100·0	57·6	42·4	100·0	.	.	.	100·0	.	100·0	100·0	.	100·0
1901—1905	83·6	16·4	100·0	71·1	28·9	100·0	68·0	32·0	100·0	.	.	.	100·0	.	100·0	100·0	.	100·0
1906—1910	75·8	24·2	100·0	69·5	30·5	100·0	56·6	43·4	100·0	.	.	.	100·0	.	100·0	100·0	.	100·0
1911—1913	68·8	31·2	100·0	64·6	35·4	100·0	51·0	49·0	100·0	.	.	.	98·2	1·8	100·0	100·0	.	100·0
1914—1919	67·1	32·9	100·0	63·2	36·8	100·0	48·0	52·0	100·0	.	.	.	100·0	.	100·0	100·0	.	100·0
1920—1925	61·0	39·0	100·0	56·9	43·1	100·0	37·8	62·2	100·0	.	.	.	100·0	.	100·0	95·0	5·0	100·0
1926—1930	85·5	14·5	100·0	67·1	32·9	100·0	73·3	26·7	100·0	.	.	.	99·8	0·2	100·0	100·0	.	100·0
1931—1935	92·1	7·9	100·0	75·4	24·6	100·0	58·0	42·0	100·0	90·0	10·0	100·0	99.7	0·3	100·0	100·0	.	100·0

A fenti tábla adatai mutatják, hogy a más vállalati formára való átalakulások száma még nagyobb szerepet vitt a cégtörlések mellett az egyéni és társascégeknél, mint a cégbejegyzések mellett az átalakulások révén mutatkozó gyarapodás.

Székhelyváltoztatások.

Gyakori eset, hogy vállalatok székhelyüket megváltoztatják. Legerősebb a fluktuáció e tekintetben Budapest és vidék között. Vidéki üzemek, főleg iparvállalatok, előszeretettel tartják a fővárosban székhelyüket, mely gazdasági illetve kereskedelmi központ lévén, üzemük lebonyolítására jóval tágabb lehetőségeket nyujt, mint a forgalomból jobban kieső vidéki telephely. De másoldalról az is előfordul, hogy budapesti cégek valamely okból székhelyüket

vidékre helyezik át. Ezek között leggyakoribb eset, hogy valamely vidéki fióktelep főteleppé alakul. A székhelyáthelyezésekre vonatkozólag Budapest és vidék között, az alábbi adatok nyujtanak tájékoztatást.

29. Bejegyzett cégek székhelyáthelyezései Budapestre és vidékre. 1876—1935.

Év	Székhelyáthelyezés		Év	Székhelyáthelyezés		Év	Székhelyáthelyezés	
	Budapestre	vidékre		Budapestre	vidékre		Budapestre	vidékre
1881	—	1	1904	1	—	1921	8	6
1882	1	—	1906	1	2	1922	2	13
1884	—	1	1907	2	—	1923	18	17
1885	1	—	1908	4	1	1924	18	37
1886	1	—	1910	1	2	1925	62	33
1888	4	—	1911	7	—	1926	35	21
1889	1	—	1912	4	—	1927	17	11
1891	1	—	1913	3	1	1928	3	6
1893	1	—	1914	3	1	1929	1	1
1894	2	—	1915	—	3	1930	7	2
1895	1	—	1916	2	—	1931	4	4
1896	—	1	1917	3	2	1932	4	4
1897	1	—	1918	5	1	1933	4	2
1900	1	—	1919	1	8	1934	2	2
1902	8	—	1920	13	5	1935	7	6

A fentiekből látható, hogy a világháború előtt még elég ritkán fordult elő, hogy cégek székhelyüket megváltoztatták. A gazdasági élet felkavart állapotában, az 1920-as évek közepén azonban gyakorivá váltak az ilyen esetek. Különösen feltűnő a vidékre történt székhelyáthelyezések jelentékeny száma. 1922-ben és 1924-ben, amikor több budapesti cég helyezte át székhelyét vidékre, mint vidéki cég a fővárosba. Felmerült a kérdés, vajjon mi lehetett az oka a székhelyáthelyezések számában látható nagy emelkedésnek, a háború után?

A válasz kézenfekvő, a székhelyváltoztatások aránylag szokatlanul nagy számának legfőbb oka a trianoni béke.

A fenti adatokban bennfoglaltatik azoknak a székhelyáthelyezéseknek a száma, melyek az elszakított területekről Budapestre, vagy Budapestről az elszakított területekre történtek. A trianoni békeszerződés sok budapesti cég üzemi telephelyét szakította el a fővárostól. Ezek a cégek egy darabig régi központjukat igyekeztek megtartani, de helyzetük a határsorompók révén csakhamar tarthatatlanná vált és kénytelenek voltak Budapesti központjukat az elszakított területekre helyezni. 1921-től 1932-ig 104 budapesti részvénytársaság helyezte át székhelyét az idegen uralom alá került területekre. Legtöbb közöttük helyi érdekű vasút (56) és iparvállalat (29) volt. Budapestre is sok vállalat helyezte át székhelyét a megszállott területek-

ről, melyek régi üzemüket az elszakított területeken hagyva, Csonkamagyarország területén telepedtek le.

Felmerül még az a kérdés is, hogy főleg milyen jogi formában működő vállalatok voltak azok, amelyek székhelyeiket megváltoztatták. Vajjon a kis személyi vállalatok, vagy a tőkevállalatok helyezik át gyakrabban székhelyeiket vidékre, vagy a fővárosba. Erre vonatkozólag világos útmutatást nyujtanak az alábbi adatok.

30. A bejegyzett cégek székhelyáthelyezései Budapestre és vidékre vállalati formák szerint 5 éves időszakokban.

Év	Egyéni cégek		Társas cégek		Részvénytársaságok		Szövetkezetek	
	Budapestre	vidékre	Budapestre	vidékre	Budapestre	vidékre	Budapestre	vidékre
1876—1880	—	—	—	—	—	—	—	—
1881—1885	1	1	—	—	—	1	1	—
1886—1890	3	—	3	—	—	—	—	—
1891—1895	3	—	1	—	1	—	—	—
1896—1900	1	—	1	—	—	1	—	—
1901—1905	6	—	3	—	—	—	—	—
1906—1910	1	—	4	—	2	4	1	1
1911—1915	6	—	5	—	6	5	—	—
1916—1920	9	—	4	1	11	14	—	—
1921—1925	8	—	6	2	94	105	—	—
1926—1930	3	—	—	—	60	41	—	—
1931—1935	1	2	2	—	18	16	—	—

Az egyéni és társas cégek tehát ritkán helyezik át székhelyüket. Ha áthelyezik, akkor is az esetek túlnyomórészében vidékről Budapestre. A székhelyáthelyezések legnagyobb része a részvénytársaságokra esik, de ezeknél is inkább a háború óta fordult elő nagyobb mértékben, mint említettük, a trianoni békeszerződés következtében.

Hogy miért a részvénytársaságok között látható a legtöbb székhelyáthelyezés, annak egyszerű magyarázata az, hogy a részvénytársaságok, szemben a többnyire helyi jellegű egyéni és társasvállalatokkal, inkább az országos érdekű nagyvállalatokat reprezentálják, melyek közül soknak, főleg az őstermelő, bánya- és iparvállalatoknak az üzeme nem a fővárosban, hanem az ország különböző vidékein fekszik. E vállalatoknál üzleti-, adminisztratív- és presztizskérdés, hogy az ország fővárosában legyenek képviselve. Más részvénytársulatok viszont adminisztratív okokból, gazdaságosság, vagy takarékosság céljából szüntették meg központjukat a fővárosban és helyezték át üzemi tevékenységük helyére.

Beolvadások.

Gyakran előfordul, hogy azonos szakmabeli vállalatok a termelés racionalizálása, vagy a verseny csökkentése céljából egybeolvadnak, de sokszor különböző szakmabeli vállalatok is szoros gazdasági kapcsolataik folytán, vagy az üzletvezetés egykézbe vétele miatt, beolvadnak egymásba. A beolvadások csökkentik a fennálló cégek számát, tehát szintén befolyással vannak a bejegyzett cégek számának alakulására.

31. A beolvadások számának alakulása a budapesti cégek között 1876—1935.

Év	Esetek száma	Év	Esetek száma	Év	Esetek száma
1877	1	1910	1	1928	17
1881	2	1911	7	1929	10
1890	3	1912	5	1930	4
1893	1	1913	4	1931	18
1894	1	1916	3	1932	7
1895	5	1917	4	1933	9
1896	2	1918	5	1934	14
1897	2	1920	5	1935	13
1898	2	1921	4		
1900	1	1922	8		
1901	1	1923	4		
1903	1	1924	9		
1904	1	1925	24		
1906	1	1926	27		
1909	5	1927	27		

A fenti adatok lényegében véve a részvénytársaságokra és szövetkezetekre vonatkoznak. Egyéni és társasvállalkozásoknál csupán betársulásról lehet szó. Ha a cégbe belépő társtagnak már bejegyzett cége volt, az egyszerűen megszűnik és töröltetik a cégjegyzékből.

Mintahogy a székhelyáthelyezések száma a háború előtt nem volt nagy, úgy beolvadás is hosszú időn keresztül csak egy két esetben fordult elő. A világháború óta, főleg az 1925. évi szanálás után az új gazdasági helyzet kialakulásával a beolvadások száma emelkedett. Tehát nem az infláció idején, hanem akkor, amikor sok nagyvállalat a rendezett gazdasági viszonyok között átlátta az önálló fennállás célszerűtlenségét és egyes szakmák túlterheltségükön, irreális méretezésükön, beolvadások útján igyekeztek segíteni. Hogy a gazdasági viszonyok még napjainkban sem terelődtek a végleges fejlődés medrébe, mutatja az, hogy még mindig jóval nagyobb a beolvadások száma a budapesti cégek között, mint a világháború előtt.

Felszámolások.

A társascégek és nyilvános számadásra kötelezett vállalatok megszűnését, illetve törlését, elvileg felszámolásnak kell megelőznie. A felszámolással kapcsolatos jogi kérdéseket a kereskedelmi törvény szabályozza. Eszerint a részvénytársaságok és szövetkezetek felszámolását a közgyűlés (taggyűlés) határozza el, mely határozatot és a felszámolás lebonyolításával megbízottak nevét, a cégjegyzékbe be kell jegyeztetni (a pénzintézetek felszámolását, a pénzügyminisztérium ellenőrzése alatt álló Pénzintézeti Központ hivatalból végzi). Más kérdés, hogy a vállalatok megszűnése alkalmával a felszámolás minden esetben megtörténik-e. A felszámolások gyakoriságának szempontjából, mint látni fogjuk, nagy szerepe van a vállalati formáknak. Dacára annak, hogy egy vállalat megszűnésének elengedhetetlen feltétele volna, a kötelezettségek és jogok végleges rendezése végett a felszámolás lebonyolítása, mégis az, a társascégeknél sajnálatos módon igen ritkán nyert alkalmazást. Legalábbis a felszámolás kimondása, a cégjegyzékbe csak elvétve jegyeztetett be. Lehetséges, hogy bizonyosfokú felszámolás, az így megszűnt vállalatokon belül így is lebonyolítást nyert, jogilag azonban erről, bejegyzés hiányában tudomást szerezni nem lehetett. Megszűnt részvénytársaságoknál a cégtörlés előtt, többnyire bejegyeztetett a felszámolás; hasonlóképen a szövetkezeteknél is, bár itt is gyakran fordultak elő olyan esetek, hogy a vállalatok felszámolás nélkül szüntek meg. Arra vonatkozólag, hogy a cégtörléseket mily gyakran előzték meg felszámolások a társascégeknél és a nyilvános számadásra kötelezett vállalatoknál, az alábbi tábla nyujt tájékoztatást.

32. Felszámolás folytán törölt cégek száma a cégtörlések között, vállalati formák szerint 1876—1935.

Időszak	Közkereseti társaság			Betéti társaság			Részvénytársaság			Szövetkezet		
	Cégtörlések száma	Ebből felszámolás folytán törölték		Cégtörlések száma	Ebből felszámolás folytán törölték		Cégtörlések száma	Ebből felszámolás folytán törölték		Cégtörlések száma	Ebből felszámolás folytán törölték	
		abszolút számokban	%-ban		abszolút számokban	%-ban		abszolút számokban	%-ban		abszolút számokban	%-ban
1876—1880 ...	136	2	1·4	2	.	.	19	15	79·0	3	.	.
1881—1890 ...	281	22	7·8	14	1	7·2	17	16	94·2	12	11	91·7
1891—1900 ...	1.245	15	1·1	65	10	15·4	53	40	93·0	43	22	51·2
1901—1910 ...	2.352	20	0·8	94	7	7·4	113	94	83·2	49	35	71·4
1911—1913 ...	723	7	0·9	29	1	3·1	54	45	83·3	28	20	71·4
1914—1919 ...	786	12	1·5	25	4	16·0	105	80	76·2	57	40	70·2
1920—1925 ...	825	8	1·0	65	1	1·5	354	218	61·6	77	43	55·8
1926—1930 ...	518	9	1·7	96	3	3·1	1.536	522	34·0	300	84	28·0
1931—1935 ...	740	7	0·9	29	.	.	695	366	52·7	142	33	25·0

A fenti táblázatból, jól látható, hogy a megszűnt közkereseti társaságoknál, a cégtörléseket megelőzőleg igen ritka esetben jegyeztek be felszámolást. A betéti társaságoknál, a beltagok és kültagok közötti körülményesebb jogviszony és elszámolás miatt, már aránylag gyakrabban történt a felszámolások bejegyzése; azonban itt az abszolút számok csekély volta folytán az arányszámokban nagy hullámzások láthatók. Mondottuk, hogy a részvénytársaságok és szövetkezetek legtöbbje felszámolással szűnt meg. Különösen látható ez a mult században a részvénytársaságoknál, ahol a törölt cégek közül több mint 90%-ot töröltek rendes felszámolás után. Ez a számarány a világháború előtt még mindig 80% felett volt. Az azóta beállott esésnek nagyrészben az volt az oka, hogy a zavaros viszonyok között sok olyan vállalat alakult, amely bejegyzése dacára sem kezdte meg működését. De ebben az időben már tömegesen kezdtek egyéni és családi részvénytársaságok is alakulni, melyeknél a felszámolás kérdése nem volt olyan fontos probléma, mint a részvényesek nagy tömegeiből álló részvénytársaságoknál. Sok alapítás csak üzleti spekuláció céljából történt és a vállalat reális tartalom híjján, a szanálás után megszűnt anélkül, hogy utána bármiféle felszámolásnak helye lehetett volna. Mikor 1925-ben a felértékelési mérlegek felmutatásával bizonyságot kellett tenni a vállalatok életképességéről, illetve fennmaradási szándékáról, ezek a részvénytársaságok az ismeretlenség homályába vesztek. De, hogy mily sok lehetett az ilyen részvénytársaságok száma, mutatja az, hogy a budapesti cégjegyzékben szereplő 4.200 részvénytársaság közül, 1925-ben és 1926-ban, tőkéjét csak 2.600 értékelte fel. Jellemző, hogy az 1926 és 1935 között megszűnt részvénytársaságok cégtörlését, csak 34·0%-ban előzte meg felszámolás, amiben legnagyobb részben az 1927 évi III. t.-c. alkalmazásának hatása nyilvánul meg. Az 1927. évi III. t.-c. alapján hivatalból történt cégtörlések hatása még jól látszik az 1931—1935 évi adatokban is, bár ebben az időben törölt részvénytársaságok között már nagyobb arányban — 57·7%-ban — voltak olyanok, melyeknek megszűnését felszámolás előzte meg. Az újabban mutatkozó emelkedés, a normális állapot felé való haladás útját mutatja, de részben annak is tulajdonítható, hogy 1930 után a hivatalból való cégtörlések száma aránylag kevesebb volt, mint az 1930. évet megelőző peridóusban. Az 1930-as években lezajlott gazdasági válság során tönkrement részvénytársaságok már szabályszerű felszámolással szüntek meg.

A szövetkezetek között aránylag kevesebb cég megszűnését előzte meg felszámolás, mint a részvénytársaságok között. Ez részben onnan ered, hogy egyes szövetkezetek megalakultak és azután meg sem tudták kezdeni működésüket, részben pedig onnan, hogy a szövetkezetek cégére alatt nem ritkán oly kis vállalkozások keletkeztek, melyek felszámolása megszűnésük esetén illuzórius volt. A szövetkezetek felszámolásaiban az inflációs időszak hatása éppúgy mutatkozik, mint a részvénytársaságoknál.

1927 után pedig, a hivatalból való cégtörlések itt is erősen lenyomták a felszámolás folytán törölt szövetkezetek számarányát. Ez a számarány azonban nem emelkedett a legutolsó évek során sem, tekintettel arra, hogy újabban igen sok olyan szövetkezeti alapítás történt, mely meg sem kezdte működését és rövid ideig tartó formális fennállás után töröltetett.

A felszámolások rendszerint nem bonyolódnak le rövid idő alatt, hanem azok végrehajtása hosszabb időt igényel. Sőt igen gyakran évekig elhúzódik a felszámolás, ami növeli a felszámoló vállalatok tömegét, illetve a nem működő bejegyzett cégek számát. Talán nem lesz éppen érdektelen bemutatni azt, hogy a nem működő cégek számából mennyi van olyan, amely felszámolás alatt áll.

33. Felszámolás alatt álló cégek száma, a nem működő cégek között, vállalati formák szerint.

Év	Közkereseti társaság			Betéti társaság			Részvénytársaság			Szövetkezet		
	Nem működő cégek száma	Felszámolás alatt álló cégek száma		Nem működő cégek száma	Felszámolás alatt álló cégek száma		Nem működő cégek száma	Felszámolás alatt álló cégek száma		Nem működő cégek száma	Felszámolás alatt álló cégek száma	
		összesen	a nem működő cégek %-ában		összesen	a nem működő cégek %-ában		összesen	a nem működő cégek %-ában		összesen	a nem működő cégek %-ában
1880	143	4	2·8	5	1	20·0	16	11	68·8	18	9	50·0
1890	337	23	6·8	38	2	5·3	32	17	53·1	48	10	20·8
1900	568	42	7·4	105	5	4·7	80	48	60·0	52	11	21·2
1910	932	51	5·4	237	4	1·7	246	95	38·4	59	52	89·8
1913	1.043	56	5·3	277	5	1·8	329	136	41·3	130	72	55·4
1918	1.400	75	5·3	351	1	0·3	685	189	27·6	206	63	33·0
1920	1.556	81	5·2	378	.	.	878	216	24·6	260	63	24·2
1925	2.286	103	4·5	407	2	0·5	1.585	303	19·1	308	58	18·8
1930	2.726	126	5·1	422	.	.	827	364	44·0	163	22	13·5
1935	2.463	123	5·0	437	1	0·2	589	304	51·6	184	43	23·4

A tábla oldaloszlopában feltüntetett években látható, hogy a felszámolás alatt álló cégek aránya vállalati formák szerint mily különböző hányadot képvisel a nem működő cégek számában. Sajátságos, hogy a közkereseti társaságoknál, a felszámolás alatt álló cégek száma mennyivel nagyobb arányt mutat a nem működő cégek között, mint amilyen arányban szerepeltek a felszámolás folytán törölt cégek az összes törlések számában. Ez arra enged következtetni, hogy a társascégek felszámolása igen hosszú ideig el szokott húzódni. A részvénytársaságok és szövetkezetek között már a háború előtt tekintélyes számban szerepeltek olyan vállalatok, melyek a felszámolás elkerülésével szűntek meg. Mindenesetre jellemző, hogy a nem működő részvénytársaságoknak a századfordulón még mintegy 60·0%-a 1913-ban 41·3%-a állott felszámolás alatt. Ez az arányszám később további esést mutatott annyira, hogy 1925-ben a nem működő vállalatok közül már csak 19·1% folytatott felszámolást. A jelenség azonban megtalálja indokolását abban, hogy a papírkorona értékek mellett, az infláció során jóformán nem is lehetett

felszámolást folytatni. Később a hivatalból való törlések folytán, továbbá azáltal, hogy a viszonyok rendeződésével a vállalatok megszűnése túlnyomólag újból felszámolással történt, jelentékenyen emelkedett a nem működő cégek között, a felszámolás alatt állók számaránya (1935-ben már ismét 51·6%-ot ért el). Ebben az emelkedésben mindenesetre közrejátszott a 7000/1925. sz. rendelet által megállapított alaptőkeminimum hatása is. Az újabb időben nem is alakultak olyan csekély tőkeerejű részvénytársaságok, mint a világháború után az inflációs korszak végéig, holott a legtöbb felszámolás nélküli megszűnés e kisvállalatoknál történt.

Hasonló a helyzet a szövetkezetek tekintetében is, bár látható, hogy a fővárosban, a század elején elterjedt hitelszövetkezetek nagy tömege az 1910-es évek táján, felszámolásnak indult. A későbbi rendkívüli idők sok szövetkezetet söpörtek el anélkül, hogy azok felszámoltak volna.

34. Az egyes évek során felszámolás alá került cégek száma, egybevetve a cégtörlések számával a budapesti részvénytársaságoknál és szövetkezeteknél.

Év	Részvénytársaság		Szövetkezet		Év	Részvénytársaság		Szövetkezet	
	cégtörlések száma	felszámolás alá került cégek	cégtörlések száma	felszámolás alá került cégek		cégtörlések száma	felszámolás alá került cégek	cégtörlések száma	felszámolás alá került cégek
	az év folyamán					az év folyamán			
1876	—	12	—	—	1906	7	7	1	4
1877	9	—	2	1	1907	10	13	8	8
1878	7	—	1	2	1908	19	27	2	18
1879	3	2	—	3	1909	14	19	6	16
1880	—	6	—	3	1910	14	15	12	8
1881	3	5	1	—	1911	13	29	7	15
1882	4	3	2	1	1912	14	28	11	13
1883	—	1	—	1	1913	27	29	10	12
1884	—	2	1	—	1914	14	44	10	10
1885	—	2	1	—	1915	31	33	20	5
1886	3	2	2	1	1916	17	27	8	4
1887	1	.	2	2	1917	16	16	11	4
1888	2	1	1	2	1918	13	13	5	7
1889	3	2	1	2	1919	14	6	3	1
1890	1	3	1	3	1920	17	36	4	2
1891	11	1	4	—	1921	22	48	9	5
1892	3	2	4	3	1922	42	46	5	8
1893	1	13	3	3	1923	43	37	5	16
1894	3	2	6	3	1924	93	67	16	17
1895	2	6	3	2	1925	137	92	38	20
1896	4	11	4	2	1926	133	146	19	15
1897	7	4	3	1	1927	154	148	35	14
1898	13	11	5	4	1928	536	125	149	8
1899	7	9	10	2	1929	455	88	83	5
1900	2	10	1	3	1930	258	76	14	6
1901	4	9	4	2	1931	108	70	31	7
1902	16	18	3	2	1932	113	63	26	8
1903	11	12	3	9	1933	154	67	29	13
1904	9	12	5	4	1934	163	53	28	13
1905	9	9	5	6	1935	157	53	28	13

Ott, ahol felszámolásról szó lehet, a vállalat működését lényegében véve nem a cégtörlés, hanem a felszámolás kimondása alkalmával szünteti be. Hogy a felszámolások megkezdése milyen más időpontokra esik, mint a cégtörléseké, azt a részvénytársaságokra és szövetkezetekre vonatkozólag (ahol a vállalatok nagyobbrésze felszámolás folytán szűnt meg) a 34. számú táblán feltüntetett adatok mutatják.

A tábla adataiból látható, hogy olyankor is sok részvénytársaság vagy szövetkezet került felszámolás alá, mikor ilyen vállalatok nem is töröltettek. Más esztendőkben pedig a felszámolások száma ugyancsak meghaladta a cégtörlésekét. Különösen megfigyelhető ez a század elején és a háború előtt, de hasonló volt a helyzet még az 1920-as évek elején is.[1])

A felszámolások adatai helyesebb mértékéül szolgálnak a cégek megszűnésének, mint a cégtörlések; legfőképen annak időpontjára való tekintettel, mert a cégtörlésre többnyire jóval a tényleges megszűnés, illetve a felszámolás bekövetkezése után kerül a sor. Sajnos, hogy a felszámolások adatai hiányosak, pedig ha teljesek volnának, könnyű volna a működő cégek számának mindenkori kiszámítása a társascégeknél és a nyilvános számadásra kötelezett válla atoknál. A felszámolások bejegyzésének teljessége mindenesetre igen értékes korrekcióját adná a cégtörlések, a tényleges megszűnések idejét nem fedő pontatlanságának.

A termelési és foglalkozási ágak szerepe a budapesti bejegyzett cégeknél.

A bejegyzett cégekről rendelkezésre álló adatok egyik legjelentékenyebb része az, mely a vállalatok termelési, illetve azokon belül a foglalkozási ágak szerinti megoszlásáról ad tájékoztatást. Kétségtelen ugyan, hogy a vállalatok foglalkozásszerinti megoszlásáról más statisztikai felvételek eredményei jóval bővebb és sokoldalúbb anyagot tudnak nyujtani, mint csupán a cégbejegyzésekről és bejegyzett cégek számáról rendelkezésre álló adatok (a népszámlálások anyagából készült foglalkozási és vállalati statisztikák, valamint a gyáripari statisztika és az iparosokról és kereskedőkről készült időszaki statisztikák mellett, ezen adatgyüjtés eredményei e téren csak szerény szerepet játszanak), azonban mégis be kell mutatnunk azokat már csak azért is, mert talán sikerül a vállalatok foglalkozási megoszlásának kérdését néhány figyelemreméltó új részlettel megvilágítani; annál is inkább, mert a cégstatisztika adatai a távoli és közeli multból oly időszakokat, illetve időpontokat ölelnek fel, melyekben az ilyirányú statisztikai felvételek nem készültek.

Lássuk először a termelési ágak szerepét. Már maga a kenyerét a vállalatokban kereső iparforgalmi népesség számbeli megoszlása is tájékoztat arról, hogy mely termelési ágak a legfontosabbak a főváros gazdasági életében.

[1]) Ez a jelenség arra vall, hogy a felszámolások általában sokáig elhúzódtak és egyre szaporodott a felszámolás alatt álló részvénytársaságok tömege.

35. Budapest kereső iparforgalmi népességének számbeli alakulása 1869—1935-ig.

Év	Kereső népesség	Ebből dolgozott				
		a bányászatban és kohászatban	az iparban	a kereskedelemben és hitelforgalomban	a közlekedésben	összesen az iparforgalomban
	Abszolút számokban.					
1869	158.077	17	52.562	11.411	4.890	68.880
1880	191.006	16	59.239	15.709	5.129	80.093
1890	286.014	87	104.966	28.196	16.102	149.351
1900	386.341	240	161.039	46.731	22.863	230.873
1910	492.975	389	218.068	64.881	30.462	313.800
1920	489.546	713	187.864	82.859	31.824	303.260
1930	573.161	523	234.540	91.153	27.073	353.289
1935	610.265	581	241.467	101.357	25.851	369.256
	A kereső népesség százalékban.					
1869	100·0	0·0	33·3	7·2	3·1	43·6
1880	100·0	0·0	31·0	8·2	2·7	41·9
1890	100·0	0·0	36·7	9·9	5·6	52·2
1900	100·0	0·1	41·7	12·1	5·9	59·8
1910	100·0	0·1	44·2	13·2	6·2	63·7
1920	100·0	0·1	38·4	16·9	6·5	61·9
1930	100·0	0·1	40·9	15·9	4·7	61·6
1935	100·0	0·1	39·6	16·6	4·2	60·5

Az iparforgalomból élő népesség legnagyobb része — a fenti adatok kiinduló pontjától, 1869-től kezdve — mindig az iparban és a kereskedelemben dolgozott; az iparban nagyobb számban, mint a kereskedelemben és a hitelforgalomban. A százalék szerinti megoszlásból jól látszik, hogy a kereskedelem és hitelforgalom szerepe az ipar mellett az idők folyamán erősen megnövekedett. Az ipari foglalkozásokat űzők aránya az 1910. évi népszámlálás idején mutatkozott a legmagasabbnak, míg a háború utáni népszámlálások idején már alacsonyabb volt. Ezzel szemben a kereskedelmi foglalkozásúak aránya a világháború óta emelkedett a legmagasabb fokra. Mint a 36. sz. táblázatból látható, az új cégbejegyzések között is, az ipari és kereskedelmi vállalatok alapításainak a száma alkotott túlnyomó többséget.

Ipari céget mindig kevesebbet jegyeztek be, mint kereskedelmi céget, holott úgy az ipari népesség aránya, mint az ipari vállalatok száma mindig magasabb volt, mint a kereskedelmié. A bejegyzésre került cégeknél azonban három körülményt kell figyelembe venni: először azt, hogy a gyárüzemeknél az ipari segédszemélyzet száma igen nagy és jóval nagyobb, mint a kereskedelmi üzemeknél, tehát az ipari vállalatok kisebb száma mellett is nagyobb lehet az ipari kereső népesség aránya; másodszor azt, hogy az ipari vállalatok között igen sok kisiparos szerepel, akik segéd nélkül, vagy csak egy-két segéddel dolgoznak, üzemük oly természetű, hogy annak

kereskedelmi vonatkozásai nincsenek és így azokat nem szükséges a kereskedelmi cégjegyzékbe bejegyeztetni; harmadszor azt, hogy a kereskedelmi vállalatok sokkal nagyobb mértékben szorulnak rá azokra az előnyökre, amelyeket a cégjegyzékbe való bejegyzés nyujt mint az ipari üzemek és így érthető, hogy cégüket a kereskedelmi cégek jóval nagyobb arányban jegyzik be, mint az ipari cégek.

36. A cégbejegyzések számának megoszlása Budapesten termelési ágak szerint 1876—1935-ig többéves időszakokban.

Időszak	Őstermelés	Bányászat	Ipar	Kereskedelem	Hitel	Közlekedés	Egyéb	Összesen
	Abszolút számokban.							
1876—1880	12	5	946	2.344	143	50	266	3.766
1881—1885	7	3	349	739	46	12	66	1.222
1886—1890	5	5	454	917	71	22	69	1.543
1891—1895	6	11	986	1.652	64	59	166	2.944
1896—1900	12	15	1.240	2.478	139	56	402	4.342
1901—1905	9	4	1.137	2.837	151	27	595	4.760
1906—1910	17	23	1.742	3.392	190	50	1.100	6.514
1911—1913	28	8	1.092	1.939	113	35	562	3.777
1914—1919	82	25	1.244	2.880	82	13	463	4.789
1920—1925	83	56	2.202	7.811	228	33	969	11.382
1926—1930	26	12	806	1.769	63	15	474	3.165
1931—1935	48	7	731	1.444	48	14	324	2.616
	Százalékban.							
1876—1880	0·3	0·1	25·1	62·2	4·0	1·3	7·0	100·0
1881—1885	0·6	0·2	28·6	60·5	3·8	1·0	5·3	100·0
1886—1890	0·3	0·3	29·4	59·5	4·6	1·4	4·5	100·0
1891—1895	0·2	0·4	33·5	56·1	2·2	2·0	5·6	100·0
1896—1900	0·3	0·3	28·6	57·0	3·2	1·3	9·3	100·0
1901—1905	0·2	0·1	23·8	59·6	3·2	0·6	12·5	100·0
1906—1910	0·3	0·4	26·7	52·1	2·9	0·8	16·8	100·0
1911—1913	0·7	0·2	28·9	51·5	3·0	0·9	14·8	100·0
1914—1919	1·7	0·5	25·8	60·2	1·7	0·3	9·8	100·0
1920—1925	0·7	0·5	19·4	68·6	2·0	0·3	8·5	100·0
1926—1930	0·8	0·4	25·4	55·9	2·0	0·5	15·0	100·0
1931—1935	1·8	0·3	27·9	55·3	1·8	0·5	12·4	100·0

A cégbejegyzések számában tehát a vezetőszerepet a kereskedelem viszi. A kereskedelmi cégek aránya a gazdasági viszonyok alakulása által előidézett kisebb-nagyobb hullámzások között, 1876 óta mindig mintegy 50—60%-át képviselte a bejegyzésre került cégek számának, ezzel szemben az ipari cégek csak 20—30%-os aránnyal szerepeltek. A kereskedelemnek a háború alatt és az inflációs időszakban való rendkívüli előretörése a fenti adatokból is megfigyelhető. A kereskedelmi vállalkozások aránya a cégbejegyzések között, mely az 1900-as évtized közepe óta egészen a háborúig az ipari fellendülés következtében 51—52%-ra csökkent, a háború alatt ismét 60·2%-ra, majd az 1920-as évek elején 68·6%-ra emelkedett. Ez a jelenség azonban csak az abnormális idők következménye volt,

melynek spekulativ vállalkozási konjunktúrájában a kereskedelem vitte a vezetőszerepet. A normális viszonyok visszatértével a kereskedelmi cégalapítások aránya lassan ismét a háború előtti mértékre csökkent.

Az ipari cégbejegyzések számarányának alakulásából, a város ipari fejlődésének időről-időre kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb viszonyaira lehet következtetni. A fenti tábla adataiból látható, hogy az ipari fejlődés, illetve az ipari vállalkozási kedv, a mult század 90-es éveinek közepéig egyre fokozódott. A cégbejegyzések között az ipari cégek aránya az 1870-es években látható 25·1%-ról az 1890-es évekig 33·5%-ra emelkedett, az utána következő 10 esztendő leforgása alatt pedig a jelen század elejére 23·8%-ra esett vissza. A százalékszámok csökkenése azonban nem jelenti azt, mintha az ipari cégbejegyzések száma is ilyen nagy esést mutatott volna, (sőt mint látjuk, 1901 és 1905 között több ipari céget jegyeztek be, mint 1891 és 1895 között), csupán azt, hogy az ipari fejlődés korábbi lendülete meglassult és a kereskedelem, illetve más termelési ágak jobban fejlődtek, mint az ipar. Az újabb ipari fellendülés az 1905—1910-es periódusban kezdődött és folytatódott 1911—1913-ban is, a háború kitöréséig, minek következtében az ipari vállalkozások aránya a cégbejegyzések között az 1901—1905. évek közötti 23·8%-ról, 1911—1913-ban már újra 28·9%-ra növekedett. Az 1920—1925-ös éveket felölelő időszakban szintén sok ipari céget jegyeztek be. Abszolút számokban, az évente átlag bejegyzett ipari cégek tömege közel annyi volt, mint közvetlen a háború előtt; mégis csak 19·4%-ot képviselt, tekintettel arra, hogy a kereskedelmi cégalapítások száma ebben az időben hallatlan mértéket öltött. Míg a háború előtt, évente átlag 646 kereskedelmi céget jegyeztek be, (ebből 151 volt bizományos és ügynök), addig az inflációs időszakban 1.302-őt (ebből 447 volt bizományos és ügynök), tehát csaknem kétszer annyit, mint a háború előtt. Ezzel szemben míg a háború előtti években (1911—13-ban) évente átlag 364 ipari céget jegyeztek be Budapesten, addig az inflációs időszakban alig többet, csupán 367-et, jeléül annak, hogy az infláció nem az ipari, hanem inkább a kereskedelmi alapítások számára nyujtott kedvező lehetőségeket. Erre vall az is, hogy 1925 után a kereskedelmi cégbejegyzések számában sokkal nagyobb volt az esés, mint az ipari cégbejegyzések tekintetében. Az ipari cégek számaránya a cégbejegyzések között az utolsó öt esztendőben csaknem elérte a háború előtti normális mértéket, a kereskedelmi cégek számaránya pedig ugyancsak megközelítőleg a háború előtti mértékre esett vissza. Gazdasági életünk nyomasztó helyzete látható azonban abban, hogy míg a háború előtt évente 364 ipari cég került Budapesten bejegyzésre, addig a legutolsó öt évben az azóta jelentékenyen megnövekedett lélekszámú fővárosban évente átlag csak 161 ipari céget jegyeztek be. Éppen ilyen a helyzet a kereskedelemben is, ahol míg az 1911—1913. évek átlagában 646 kereskedelmi cég került bejegyzésre, az 1931—1935. években pedig átlag csak 354.

A kereskedelmi és ipari cégek alakulásának egymáshoz való viszonyát a cégbejegyzéseknél teljesebb mértékben tünteti fel a kiadott iparigazolványok számának megoszlása. Ebben ugyanis azoknak a vállalkozásoknak a száma is szerepel, melyek cégüket be nem jegyeztették. A kiadott iparigazolványok számának adatait a termelési ágak szerint az alábbi táblázat mutatja be.

37. A Budapesten kiadott iparigazolványok számának megoszlása ipari, kereskedelemi és egyéb foglalkozások szerint.

Időszak	Kiadott iparigazolványok száma							
	abszolút számokban				százalékban			
	összesen	ebből			összesen	ebből		
		ipar	kereskedelem	egyéb		ipar	kereskedelem	egyéb
1886—1890	18.014	9.160	7.283	1.571	100·0	50·8	40·5	8·7
1891—1895	21.485	10.614	8.525	2.346	100·0	49·4	39·7	10·9
1896—1900	31.120	14.070	13.207	3.843	100·0	45·2	42·4	12·4
1901—1905	30.664	13.583	13.541	3.540	100·0	44·3	44·2	11·5
1906—1910	32.595	16.554	14.093	1.948	100·0	50·8	43·2	6·0
1911—1913	17.586	8.606	7.984	996	100·0	49·0	45·3	5·7
1914—1919	31.431	13.978	15.855	1.598	100·0	44·5	50·4	5·1
1920—1925	62.239	22.482	37.487	2.270	100·0	36·1	60·2	3·7
1926—1930	50.431	20.900	27.725	1.806	100·0	41·4	55·0	3·6
1931—1935	50.635	22.909	26.832	894	100·0	45·2	53·0	1·8

A fenti táblázatból látható, hogy az üzletalapítások száma az iparban a háború előtt nagyobb volt, mint a kereskedelemben, bár a kereskedelmi üzletnyitások száma nem maradt messze az ipari alapítások számától. Már a világháború kitörése óta a kiadott iparigazolványok közül többet adtak ki a hatóságok kereskedelmi, mint ipari célra. A vállalati statisztika adataiból ennek dacára mégis az látható, hogy ha a kereskedelmi vállalatok száma emelkedett is az ipari vállalatok nagy tömege mellett, az utóbbiak száma mégis messze meghaladja a kereskedelmi vállalatokét. 1930-ban 40.870 iparvállalat mellett 16.957 kereskedelmi (valamint 395 hitelvállalat) működött a fővárosban. E számok egymáshoz való viszonya távolról sem fedi azt az arányt, mely a kiadott iparigazolványok számában, az ipar és kereskedelem között mutatkozik. A feltűnő eltérés arra enged következtetni, hogy a kereskedelemben a magasabb vállalkozási készség mellett sokkal több vállalat is szűnik meg, mint az iparban.

Az ipar és kereskedelem után a többi termelési ág szerepe a bejegyzett cégek szempontjából jóval jelentéktelenebb. Ezek közül mégis a hitelforgalom körében látjuk a legtöbb cégbejegyzést. A bejegyzésre került cégeknek az 1870-es években 4·0%-a, 1911—13-ban 3·0%-a, az 1931—35-ös években pedig 1·8%-a volt hitelvállalat. 1921—24-ben a tőzsdekonjunktúra ugyan különösen kedvezett a hitelüzletek szaporodásának, a keletkezett hitel-

vállalatok száma azonban még sem haladta meg a bejegyzésre került cégek 2·0%-át, mert a bank- és tőzsdebizományosok, akiknek üzletei akkor gombamódra szaporodtak és kiknek cégét egy pénzügyminiszteri rendelet értelmében értékpapírkereskedővé kellett átminősíteni, a kereskedelem csoportjába soroztattak.

A közlekedési vállalatok a bejegyzésre került cégek között többnyire már 1%-nál is kisebb arányban szerepeltek. Tekintettel azonban arra, hogy itt igen sok millió korona, illetve pengő tőkével alakult vállalatokról van szó, inkább az abszolút számokra kell figyelemmel lenni. A bejegyzett közlekedési vállalatok túlnyomórészét a helyiérdekű vasutak képezték, melyek a mult század 90-es éveiben és a jelen század elején nagy számban alakultak.

Őstermelő vállalatok a bejegyzésre került cégek között csak elenyésző, többnyire 1%-nál kisebb arányban szerepeltek. Mégis a háború alatt és az utána következő években számszerint elég sok őstermelő vállalat is alakult. Valószínű, hogy ebben az agrárkonjunktúra, illetve a termény- és élelmiszerárak magas színvonala játszott közre, ami jól jövedelmezővé tette a mezőgazdasági üzleti vállalatokat. Rendszerint nagyobb uradalmak kezelését vették részvénytársaságok kézbe, melyek székhelye a fővárosban volt.

Az összes termelési ágak között, legkevesebb bányavállalatot jegyeztek be a budapesti cégjegyzékbe. Ez azonban a bányavállalatok nagyüzemi jellegének a következménye. A bányavállalatok[1]) csekély számuk mellett is sokat jelentenek és sokszor nagyobb súllyal esnek a mérleg serpenyőjébe, mint a kiskereskedelmi vállalatok nagy tömegei. Érdekes, hogy az infláció idején, aránylag mily sok bányászati céget is jegyeztek be. A vállalkozási láz akkor, erre a területre is kiterjedt ; azonban számos vállalkozás közülük sikertelenül végződött.

A cégbejegyzéseknek termelési ágak szerinti megoszlásához nagyjából hasonló képet nyujt a már fennálló cégek megoszlása is; azzal a különbséggel, hogy hol az egyik, hol a másik termelési ágnak jobban kedvező konjunktúrák vagy dekonjunktúrák hatásai mérsékeltebbek, tekintettel arra, hogy a létszám kialakulásában a korábbi fejlődési periódusok hatása is érvényesül. Meg kell azonban jegyezni, hogy a működő bejegyzett cégek számát az elmult 60 esztendőre visszamenőleg, termelési és foglalkozási ágankint nem lehetett megállapítani és így az alábbi kimutatásban csak a bejegyzett cégek névleges száma szerepel. Egyedül 1930-ra vonatkozólag sikerült, a működő bejegyzett cégek számát is termelési és foglalkozási ágankint külön feldolgozás útján megállapítani; annak eredményéről azonban csak később fogok beszámolni.

[1]) Csak székhelyüket tartják a fővárosban, telepeik mind a vidéken fekszenek.

38. A budapesti bejegyzett cégek számának alakulása 5 évenként termelési ágak szerint 1876—1935.

Év	Őstermelés	Bányászat	Ipar	Kereskedelem	Pénz-, hitel- és biztosítási ügylet	Közlekedés	Egyéb	Összesen
	a) *Abszolút számokban.*							
1876	9	4	476	1.656	86	24	57	2.312
1880	11	4	869	2.221	130	25	70	3.330
1885	17	6	1.103	2.560	161	36	87	3.970
1890	19	9	1.396	3.098	209	53	67	4.851
1895	21	18	2.169	4.188	250	102	153	6.901
1900	33	30	3.029	5.616	336	151	205	9.400
1905	35	32	3.807	7.345	435	172	378	12.204
1910	49	50	5.022	9.381	565	205	896	16.168
1915	82	55	6.106	10.988	615	228	974	19.048
1920	154	77	7.104	14.086	660	231	941	23.253
1925	182	97	8.416	19.308	847	199	1.161	30.210
1930	133	59	8.150	18.747	595	181	1.613	29.478
1935	145	54	8.053	18.312	446	150	1.365	28.525
	b) *Százalékban.*							
1880	0·3	0·1	26·1	66·7	3·9	0·8	2·1	100·0
1895	0·3	0·3	31·4	60·7	3·6	1·5	2·2	100·0
1910	0·3	0·3	31·2	57·9	3·5	1·3	5·5	100·0
1920	0·7	0·3	30·6	60·3	3·1	1·0	4·0	100·0
1925	0·6	0·3	27·9	63·9	2·8	0·7	3·8	100·0
1930	0·5	0·2	27·7	64·0	1·6	0·6	5·4	100·0
1935	0·5	0·2	28·2	64·2	1·6	0·5	4·8	100·0
	c) *Indexszámokban (1880=100).*							
1880	100	100	100	100	100	100	100	100
1895	191	451	250	189	191	408	219	519
1910	446	1.231	578	421	435	820	1.280	1.216
1920	1.400	1.927	817	633	508	924	1.343	1.747
1925	1.655	2.427	968	868	652	796	1.659	2.270
1930	1.209	1.477	938	843	458	724	2.303	2.215
1935	1.318	1.351	937	824	342	599	1.950	2.145

A fenti adatokból látható, hogy az összes bejegyzett cégek számában is a kereskedelmi cégek voltak mindig túlsúlyban. Számarányuk az 1935. évi adatok szerint 64·2% volt, az ipari cégeké pedig 28·2%. E két főcsoporttal szemben a többi termelési ágakhoz tartozó vállalatok csak alig néhány százalékot képviseltek, de e csekély hányadokat képviselő adatok abszolút számokban már igen jelentékeny tömeget fednek.

Az előző fejezetben említést nyert, hogy azt, hogy valamely vállalat milyen jogi formában működik, rendszerint az üzem természete és nagysága dönti el. Ebből a szempontból a termelési és foglalkozási ágak lényeges szerepet játszanak a vállalati forma alkalmazása tekintetében. Igaz, hogy az egyes foglalkozási ágakon belül is igen tág tere van a legkülönbözőbb nagyságú és rendeltetésű vállalatok működésének, mégis meg lehet állapítani bizonyos gyakorisági összefüggéseket a vállalati formák és a termelési ágak között. A vállalati formák és a vállalatok foglalkozási körének összefüggését lássuk először a cégbejegyzések alakulásának adataiból.

39. A budapesti cégbejegyzések megoszlása az egyes termelési ágakban

Év	Őstermelés	Bányászat	Ipar	Kereskedelem	Hitel	Közlekedés	Egyéb	Összesen	Őstermelés	Bányászat	Ipar	Kereskedelem
												Abszolút
				Egyéni cég.[1])								*Közkereseti*
1876—1880	10	1	843	1.906	57	4	63	2.884	1	—	164	553
1881—1885	2	—	213	499	22	1	54	791	1	—	120	270
1886—1890	1	1	298	638	22	2	46	1.008	1	1	165	311
1891—1895	3	1	613	1.030	19	8	142	1.816	1	—	344	701
1896—1900	6	1	806	1.665	77	11	405	2.971	6	1	503	866
1901—1905	4	1	731	1.896	31	4	432	3.099	—	—	477	1.138
1906—1910	1	3	959	2.645	40	3	444	4.095	4	4	741	1.589
1911—1913	1	—	579	1.393	35	6	343	2.357	2	1	501	838
1914—1919	7	1	667	2.142	24	3	248	3.092	3	—	436	851
1920—1925	8	—	884	5.391	150	4	287	6.724	—	1	637	2.139
1926—1930	3	2	472	1.325	38	3	209	2.052	—	—	260	501
1931—1935	3	—	296	900	16	—	153	1.368	1	1	171	334
				Korlátolt felelősségű társaság.[1])								*Részvény-*
1876—1880	—	—	—	—	—	—	—	—	1	4	44	10
1881—1885	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	20	1
1886—1890	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	22	1
1891—1895	—	—	—	—	—	—	—	—	1	10	106	20
1896—1900	—	—	—	—	—	—	—	—	—	13	65	24
1901—1905	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	68	43
1906—1910	—	—	—	—	—	—	—	—	9	17	266	100
1911—1913	—	—	—	—	—	—	—	—	20	5	207	107
1914—1919	—	—	—	—	—	—	—	—	64	20	477	318
1920—1925	—	—	—	—	—	—	—	—	60	45	1.067	1.093
1926—1930	—	—	—	—	—	—	—	—	8	3	189	148
1931—1935	8	2	282	348	—	3	6	649	6	5	94	62
												Száza-
				Egyéni cég.								*Közkereseti*
1876—1880	0·3	0·0	29·3	66·1	2·0	0·1	2·2	100·0	0·1	—	21·4	72·1
1881—1885	0·3	—	26·9	63·1	2·8	0·1	6·8	100·0	0·3	—	29·1	65·5
1886—1890	0·1	0·1	29·5	63·3	2·2	0·2	4·6	100·0	0·2	0·2	32·5	61·1
1891—1895	0·2	0·1	33·8	56·7	1·0	0·4	7·8	100·0	0·1	—	31·0	63·1
1896—1900	0·2	—	27·1	56·1	2·6	0·4	13·6	100·0	0·4	0·1	32·0	55·1
1901—1905	0·1	—	23·6	61·3	1·0	0·1	13·9	100·0	—	—	26·7	63·8
1906—1910	—	0·1	23·4	64·6	1·0	0·1	10·8	100·0	0·2	0·2	29·3	62·8
1911—1913	0·0	—	24·6	59·0	1·5	0·3	14·6	100·0	0·1	0·1	32·3	54·1
1914—1919	0·2	0·0	21·6	69·3	0·8	0·1	8·0	100·0	0·2	—	30·6	59·8
1920—1925	0·1	—	13·1	80·2	2·2	0·1	4·3	100·0	—	0·0	20·1	67·5
1926—1930	0·1	0·1	23·0	64·7	1·8	0·1	10·2	100·0	—	—	29·3	56·6
1931—1935	0·2	—	21·2	66·2	1·2	.	11·2	100·0	0·2	0·2	31·5	61·4
				Korlátolt felelősségű társaság.								*Részvény-*
1876—1880	—	—	—	—	—	—	—	—	0·9	3·5	38·0	8·3
1881—1885	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6·1	58·0	3·1
1886—1890	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6·2	44·5	2·2
1891—1895	—	—	—	—	—	—	—	—	0·5	5·0	53·0	10·0
1896—1900	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8·2	46·7	15·1
1901—1905	—	—	—	—	—	—	—	—	1·3	1·3	41·0	26·0
1906—1910	—	—	—	—	—	—	—	—	1·8	3·3	52·2	19·6
1911—1913	—	—	—	—	—	—	—	—	4·5	1·1	46·9	24·3
1914—1919	—	—	—	—	—	—	—	—	7·0	2·2	52·0	34·6
1920—1925	—	—	—	—	—	—	—	—	2·4	1·8	42·4	43·4
1926—1930	—	—	—	—	—	—	—	—	1·8	0·7	42·4	33·1
1931—1935	1·2	0·3	43·5	53·5	—	0·5	1·0	100·0	2·8	2·3	43·4	28·7

[1]) Új cégbejegyzések és a vállalati formára való alakulások száma együtt.

vállalati formánként 1876—1935-ig, 5 éves periódusokban.

Hitel	Közlekedés	Egyéb	Összesen	Őstermelés	Bányászat	Ipar	Kereskedelem	Hitel	Közlekedés	Egyéb	Összesen
számokban.											
társaság.[1])								*Betéti társaság.*[1])			
21	2	26	767	—	—	4	11	3	1	3	22
11	2	8	412	—	1	8	13	3	—	2	27
15	4	11	508	—	—	10	23	4	—	1	38
13	4	48	1.111	—	2	18	38	8	—	3	69
26	6	164	1.572	—	—	64	84	2	—	6	156
20	3	146	1.784	—	—	82	112	2	1	5	202
28	1	163	2.530	—	—	83	115	7	—	10	215
13	4	191	1.550	—	—	39	55	3	1	4	102
15	4	116	1.425	— 1	—	24	44	3	1	3	76
86	8	297	3.168	—	—	73	187	38	—	9	307
13	2	110	886	—	—	35	85	4	1	6	131
9	—	27	543	—	—	29	41	1	—	2	73
társaság.								*Szövetkezet.*[1])			
34	20	3	116	—	—	—	2	39	—	—	41
2	9	—	34	5	—	2	2	19	—	—	28
7	16	—	49	3	—	2	3	28	—	2	38
13	48	2	200	1	—	7	2	18	—	6	34
8	43	6	159	2	—	10	5	47	—	5	69
28	21	2	166	3	—	8	8	84	—	—	103
69	46	3	510	3	—	21	10	91	—	3	128
47	21	34	441	6	—	11	3	30	—	19	69
19	8	11	917	10	—	19	14	31	—	10	84
117	24	107	2.513	17	—	62	48	38	3	14	182
6	11	81	446	15	—	41	38	27	3	52	176
6	9	34	216	29	—	80	39	23	1	92	264
lékban.											
társaság.								*Betéti társaság.*			
2·7	0·3	3·4	100·0	—	—	18·5	50·0	12·7	4·9	13·9	100·0
2·7	0·5	1·9	100·0	—	3·7	29·7	48·2	11·1	—	7·3	100·0
3·0	0·8	2·2	100·0	—	—	26·4	60·2	10·7	—	2·7	100·0
1·2	0·4	4·2	100·0	—	2·9	26·1	55·1	11·5	—	4·4	100·0
1·6	0·4	10·4	100·0	—	—	41·2	52·9	2·0	—	3·9	100·0
1·1	0·2	8·2	100·0	—	—	40·5	55·5	1·0	0·5	2·5	100·0
1·1	—	6·4	100·0	—	—	38·6	53·4	3·3	—	4·7	100·0
0·8	0·3	12·3	100·0	—	—	38·2	53·9	3·0	1·0	3·9	100·0
1·0	0·3	8·1	100·0	1·3	—	31·6	57·8	4·0	1·3	4·0	100·0
2·7	0·3	9·4	100·0	—	—	21·9	57·9	16·1	—	4·6	100·0
1·5	0·2	12·4	100·0	—	—	26·8	64·7	3·1	0·8	4·6	100·0
1·7	—	5·0	100·0	—	—	39·7	56·1	1·4	—	2·8	100·0
társaság.								*Szövetkezet.*			
29·4	17·3	2·6	100·0	—	—	.	4·9	95·1	—	—	100·0
6·1	26·7	—	100·0	17·8	—	7·2	7·2	67·8	—	—	100·0
14·4	32·7	—	100·0	7·9	—	5·3	7·9	73·6	—	5·3	100·0
6·5	24·0	1·0	100·0	2·9	—	20·6	5·9	53·0	—	17·6	100·0
5·1	21·1	3·8	100·0	2·9	—	14·5	7·3	68·0	—	7·3	100·0
16·4	12·7	1·3	100·0	2·9	—	7·8	7·8	81·5	—	—	100·0
13·5	9·0	0·6	100·0	2·3	—	16·4	7·8	71·2	—	2·3	100·0
10·7	4·8	7·7	100·0	8·8	—	15·9	4·4	43·5	—	27·4	100·0
2·1	0·9	1·2	100·0	11·9	—	22·6	16·7	36·9	—	11·9	100·0
4·7	1·0	4·3	100·0	9·3	—	34·1	26·4	20·9	1·6	7·7	100·0
1·3	2·5	18·2	100·0	8·5	—	23·3	21·6	15·4	1·7	29·5	100·0
2·8	4·2	15·8	100·0	10·9	—	30·3	14·9	8·7	0·3	34·9	100·0

A 39. számú tábla, vállalati formánként mutatja ki a bejegyzésre került cégeknek termelési ágak közötti megoszlását. Az új egyéni cégeknek és közkereseti társaságoknak, valamint e formákra átalakult vállalatoknak (melyek száma bentszerepel az adatokban), túlnyomórésze mindig kereskedelmi cég volt. Természetesen a kereskedelem fejlődésének és konjunktúrá - nak hatása látható, a százalékszámok ingadozásában, de nyugodtan lehet mondani, hogy a személyi vállalatok e két csoportjában a kereskedelmi cégek aránya több mint 60% volt. Legutóbb is, az 1931—1935. évötödben a bejegyzett egyéni cégeknek 66·2%-a, a közkereseti társaságoknak pedig 61·4%-a volt kereskedelmi vállalkozás.

Az ipari vállalkozások száma és számaránya e két vállalati formán belül már jóval kisebb volt, (20—30%), de még így is igen tekintélyes tömegeket jelentett.

Megfigyelhető, hogy napjainkban az egyéni cégek között az ipari alapítások kisebb arányban szerepelnek, mint akár a mult században, akár a háború előtt. 1911—1913-ban az új egyéni cégeknek 24·6%-a, 1931—1935-ben csupán 21·2%-a volt ipari alapítás. A közkereseti társaságoknál nem tapasztalható ilyen esés. Köztük az ipari alapítások aránya 31·5%, tehát nagyobb, mint az egyéni cégek között. Egyéni cég és közkereseti társaság formájában, a többi termelési ágakba tartozó vállalkozást már aránylag kevés számban jegyeztek be. Egyedül a hitel cím alatt mutatkoznak jelentékenyebb tételek.

A betéti társaságoknál a kereskedelmi cégek aránya valamivel alacsonyabb az ipari cégeké viszont magasabb, mint a közkereseti társaságoknál. E formában igen gyakran alakultak hitelvállalatok is. Különösen az 1920—1925. években volt divatos, bankbetéti társaságok alapítása.

A tőkevállalatok felé további átmenetet képező korlátolt felelősségű társaságok között az ipari alapítások már jóval nagyobb arányban vannak képviselve, mint a személyi vállalatok között. A bejegyzett korlátolt felelősségű társaságoknak az 1932—1935. években 43·5%-a volt ipari és 53·5%-a kereskedelmi cég.

Minél magasabbrendű vállalatokat reprezentál tehát a vállalati forma, annál nagyobb szerepet játszanak benne az ipari alapítások. Jellemző erre a részvénytársasági alapításoknak a fentiektől eltérő megoszlása a termelési ágak között. Míg az egyéni és társas cégek között mindig a kereskedelem szerepe dominált, addig a részvénytársaságok között az ipari alapítások aránya mindig jóval nagyobb volt, mint a kereskedelmieké, dacára annak, hogy a kereskedelmi részvénytársaságok száma a század eleje óta nagyon elszaporodott. Az 1931—1935. évötödben, az újonnan keletkezett részvénytársaságoknak 43·4%-a volt ipari és csupán 28·7%-a kereskedelmi cég. Az ipari alapítások aránya a részvénytársasági formában a világháború előtt

még magasabb volt, mint napjainkban. 1906 és 1913 között az új részvénytársasági alapításoknak több, mint 50%-a volt ipari cég.

Nem hallgatható el azonban, hogy a kereskedelem szerepe a mult században a részvénytársasági formában történt alapítások között is feltűnően előretört.

A kereskedelmi cégek aránya a részvénytársasági alapítások között 1786 és 1880 között még csak 8·3% volt, a világháború előtt 1911—1913-ban már 24·3%-ot, az 1920—1925 években, a kereskedelem már ismert konjunktúrájában pedig 43·4%-ot képviselt és csak a konjunktúra megszűnésével az 1931—1935 években esett 28·7%-ra vissza. De még ekkor is magasabb volt, mint a háború előtt.

A kereskedelmi részvénytársaságok számarányának emelkedése nem az ipar rovására történt, hanem más termelési ágak, különösen a hitel és a közlekedés rovására. Az 1876—1880 években az új részvénytársasági alapítások között még 29·4% volt a hitelintézetek aránya, 1931—1935. között, már csak 2·8%. A régebben aránylag nagyszámú hitelintézeti alapítások és a hitelszervezet kiépülése, tették később lehetővé az ipar és kereskedelem erőteljes fejlődését. A hitelintézetek számának szaporodása azonban már nem tudott lépést tartani az ipari és kereskedelmi vállalkozások szaporodásával. Kétségtelen, hogy a háború után, az infláció éveiben is sok bankalapítás történt, ezek az alapítások azonban főleg kisbankok voltak; többnyire a tőzsdekonjunktúra szülöttei, melyek annak végeztével előbb-utóbb felszámolás alá kerültek. A hitelintézeti statisztika szerint, 1925-ben még 225, 1930-ban 153, 1935-ben pedig már csak 112 részvénytársasági bank és takarékpénztár működött Budapesten.

A mult században és a század elején még igen nagy számban szerepeltek a részvénytársasági alapítások között a helyiérdekű vasutak, melyek többnyire külföldi tőke bevonásával létesültek. Legtöbb helyiérdekű vasútvállalat az 1890-es években és az 1906—1910. évek között alakult. A háború óta már nem történtek ilyen alapítások és a kevésszámú új közlekedési részvénytársaság hajózási, vagy fuvarozási vállalat volt.

Az előbbiektől egészen eltérően oszlanak meg a termelési ágak között a szövetkezetek. Az 1931—1935. években az új szövetkezeti alakulatoknak 10·9%-a tartozott az őstermeléshez, 30·3%-a az iparhoz, 14·9%-a a kereskedelemhez (fogyasztási szövetkezetek), 8·7%-a a hitelhez és 34·9%-a az egyéb csoportba. Az utóbbiban szerepelnek a társasház-szövetkezetek. A mult század óta legnagyobb átalakulás a szövetkezeti alapításoknak termelési ágak szerinti megoszlásában volt tapasztalható. Az 1876—1880 években, a bejegyzett szövetkezeteknek még 95·1%-a hitelszövetkezet volt, míg 1931—1935-ben már csak 8·7% esett az új szövetkezeti alapításokból a hitelszövetkezetekre. Már 1911—1913-ban a bejegyzésre kerülő szövetkezeteknek csak 43·5%-a volt hitelszövetkezet, ezenkívül 15·9%-a ipari,

4·4%-a kereskedelmi, illetve fogyasztási szövetkezet. A hitelszövetkezeti mozgalom sorvadása Budapesten tehát már a háború előtt megindult. A háború óta pedig a hitelszövetkezeti alapítások kisebb száma mellett, mind nagyobb mértékben előretört az építő és társasház, az iparos, fogyasztási és őstermelő szövetkezeti alapítások száma.

Míg a 39. számú tábla mutatta cégbejegyzések adataiból a vállalati formák szerepét a termelési ágakkal kapcsolatban, addig a 40. számú tábla bemutatja ugyanezt a bejegyzett cégek létszámával kapcsolatban is. A következő oldalon látható tábla négy esztendő adatait csoportosítja abszolút és százalékszámokban, a kérdéses kombinációban, egyben feltünteti azt is, hogy mi volt az egyes termelési ágakon belül a különböző vállalati formák jelentősége a mult században, a világháború előtt és napjainkban.

Az előzőkben tapasztaltak itt is láthatók. A legkisebb változás az egyéni cégek és közkereseti társaságok megoszlásában, a legnagyobb változás a részvénytársaságok és a szövetkezetek foglalkozási összetételében történt.

A 40. számú tábla adataiból látható, hogy az őstermelő, a bányászati és a közlekedési vállalatok között aránylag legtöbb részvénytársasági formában áll fenn. Az iparban már az egyéni cégek vannak 60·0%-os többségben. A kereskedelemben ugyancsak az egyéni cégek száma alkot 73·3%-os többséget. Ha az egyéni cégek számához még hozzászámítjuk a velük rokon közkereseti társaságok számát, akkor kiderül, hogy az ipari bejegyzett cégeknek közel 80·0%-a, a kereskedelmi cégeknek pedig több mint 90·0%-a személyi vállalat. A világháború előtt azonban úgy az iparban, mint a kereskedelemben a bejegyzett cégek között jelentékenyen kisebb arányban voltak képviselve részvénytársaságok, mint napjainkban. 1910-ben az ipari cégeknek 8·8%-a, 1935-ben pedig 14·3%-a volt részvénytársaság, a kereskedelmi cégeknek pedig 1910-ben csak 1·6%-a, 1935-ben pedig 4·0%-a volt részvénytársaság. A pénz, hitel és biztosításügy területén a cégjegyzék szerint, nagyobb számban vannak egyéni és társas cégek, mint tőkevállalatok. A hitelügyhöz tartozó cégeknek ugyanis 32·5%-a egyéni cég, 21·8%-a közkereseti és betéti társaság, 31·4%-a részvénytársaság, 14·3%-a pedig hitelszövetkezet.

Nézzünk bele mélyebben a vállalatok szempontjából két legnagyobb termelési ág, az ipar és kereskedelem adataiba. E célból először az ipart vegyük behatóbb vizsgálat alá, azután pedig a kereskedelmet.

A 41. számú tábla az ipari cégbejegyzések számát tünteti fel, évenkint, ipari csoportok szerint. Ezt a táblát kiegészíti a 42. számú tábla, mely könnyebb áttekinthetőség kedvéért 5 éves periódusokban foglalja egybe az adatokat, a világháborúelőtti 1911—1913-as évek, a világháborús és az utána következő abnormális időszak kiemelésével. Az egyenlőtlen időközökre való tekintettel, összehasonlíthatóság kedvéért a cégbejegyzések többéves csoportjaiból átlagok is számíttattak. Az ipari főcsoportokon belül a fontosabb szakmák szerepét a 43. számú tábla adatai vannak hivatva

40. A budapesti bejegyzett cégek számának megoszlása termelési ágak és vállalati formák szerint az 1890., 1910., 1930. és 1935. években.

Megnevezés	Őstermelés	Bányászat	Ipar	Kereskedelem	Pénz, hitel és biztosítás	Közlekedés	Egyéb	Összesen	Őstermelés	Bányászat	Ipar	Kereskedelem	Pénz, hitel és biztosítás	Közlekedés	Egyéb	Összesen	Őstermelés	Bányászat	Ipar	Kereskedelem	Pénz, hitel és biztosítás	Közlekedés	Egyéb	Összesen
	Abszolút számokban								Százalékban a vállalati formákon belül								Százalékban a termelési ágakon belül							
1890.																								
Egyéni cégek	11	1	1.040	2.294	69	4	17	3.436	0·3	0·0	30·3	66·8	2·0	0·1	0·5	100·0	57·9	11·1	74·5	74·0	33·0	7·6	25·3	70·8
Közkereseti társaságok	—	1	268	763	32	6	37	1.107	—	0·0	24·2	68·9	2·9	0·6	3·4	100·0	—	11·1	19·2	24·6	15·3	11·3	55·2	22·8
Betéti társaságok	—	1	19	29	7	2	5	63	—	1·6	30·1	46·0	11·1	3·2	8·0	100·0	—	11·1	1·4	1·0	3·4	3·8	7·5	1·4
Részvénytársaságok	1	6	67	5	31	41	6	157	0·6	3·8	42·7	3·2	19·8	26·1	3·8	100·0	5·3	66·7	4·8	0·2	14·8	77·3	9·0	3·2
Szövetkezetek	7	—	2	7	70	—	2	88	8·0	—	2·2	8·0	79·6	—	2·2	100·0	36·8	—	0·1	0·2	33·5	—	3·0	1·8
Összesen	19	9	1.396	3.098	209	53	67	4.851	0·4	0·2	28·7	63·9	4·3	1·1	1·4	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
1910.																								
Egyéni cégek	19	7	3.443	7.448	154	24	324	11.419	0·2	0·1	30·1	65·3	1·3	0·2	2·8	100·0	38·8	14·0	68·6	76·2	27·3	11·7	65·3	70·6
Közkereseti társaságok	9	4	911	1.891	41	8	103	2.967	0·3	0·1	30·8	63·7	1·4	0·3	3·4	100·0	18·4	8·0	18·1	19·3	7·3	3·9	20·8	18·4
Betéti társaságok	—	2	166	253	17	3	11	452	—	0·4	36·7	56·0	3·8	0·7	2·4	100·0	—	4·0	3·3	2·6	3·0	1·5	2·2	2·8
Részvénytársaságok	12	37	443	162	137	170	40	1.001	1·2	3·7	44·2	16·2	13·7	17·0	4·0	100·0	24·5	74·0	8·8	1·6	24·2	82·9	8·1	6·2
Szövetkezetek	9	—	59	27	216	—	18	329	2·6	—	18·0	8·2	65·7	—	5·5	100·0	18·3	—	1·2	0·3	38·2	—	3·6	2·0
Összesen	49	50	5.022	9.781	565	205	496	16.168	0·3	0·3	31·0	60·4	3·5	1·3	3·2	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
1930.																								
Egyéni cégek	22	7	4.905	13.773	221	32	880	19.840	0·1	0·3	24·7	69·4	1·0	0·2	4·3	100·0	16·5	11·9	60·2	73·5	37·2	17·7	54·6	67·3
Közkereseti társaságok	2	3	1.517	3.525	70	10	399	5.526	0·0	0·1	27·5	63·8	1·2	0·2	7·2	100·0	1·5	5·1	18·6	18·8	11·8	5·5	24·7	18·7
Betéti társaságok	—	1	189	414	41	5	12	662	—	0·0	28·6	62·6	6·2	0·8	1·8	100·0	—	1·7	2·3	2·2	6·9	2·8	0·8	2·3
Részvénytársaságok	76	48	1.417	994	184	122	236	3.077	2·5	1·6	46·2	32·4	6·0	4·0	7·3	100·0	57·2	81·3	17·4	5·3	30·9	67·4	14·6	10·4
Szövetkezetek	33	—	122	41	79	12	86	373	8·8	—	32·7	11·0	21·2	3·3	23·0	100·0	24·8	—	1·5	0·2	13·2	6·6	5·3	1·3
Összesen	133	59	8.150	18.747	595	181	1.813	29.478	0·5	0·2	27·6	63·5	2·2	0·6	5·4	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
1935.																								
Egyéni cégek	20	5	4.833	13.414	145	32	659	19.108	0·1	0·0	25·3	70·2	0·8	0·2	3·4	100·0	13·8	9·2	60·0	73·3	32·5	21·3	48·3	67·0
Közkereseti társaságok	2	2	1.439	3.352	56	5	232	5.088	0·0	0·0	28·3	65·9	1·1	0·1	4·6	100·0	1·4	3·7	17·8	18·3	12·6	3·3	17·0	17·9
Betéti társaságok	—	1	214	402	41	5	4	667	—	0·0	32·1	60·3	6·2	0·8	0·6	100·0	—	1·9	2·7	2·2	9·2	3·3	0·3	2·3
Korlátolt felelősségű társas.	8	2	238	332	.	3	46	629	1·3	0·3	37·8	52·8	—	0·5	7·3	100·0	5·5	3·7	3·0	1·8	—	2·0	3·4	2·2
Részvénytársaságok	69	44	1.150	739	140	95	302	2.539	2·7	1·7	45·4	29·1	5·5	3·7	11·9	100·0	47·6	81·5	14·3	4·0	31·4	63·4	22·2	8·9
Szövetkezetek	46	—	179	73	64	10	122	494	9·3	—	36·2	14·8	13;0	2·0	24·7	100·0	31·7	—	2·2	0·4	14·3	6·7	8·8	1·7
Összesen	145	54	8.053	18.312	446	150	1.365	28.525	0·5	0·2	28·2	64·2	1·6	0·5	4·8	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

41. A budapesti ipari cégek törvényszéki cégbejegyzéseinek száma, ipari főcsoportok szerint 1876—1935-ig, évenkint.

Megnevezés	1876	1877	1878	1879	1880	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905
Ipar.																														
Vas- és fémipar	44	14	3	12	8	5	4	2	4	6	9	10	6	10	19	18	19	25	23	20	22	43	40	37	24	21	34	25	28	30
Gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása stb.	33	4	2	7	5	5	2	1	2	9	5	5	5	7	5	18	10	17	12	20	14	21	24	15	18	10	16	13	14	27
Kő-, föld-, agyagipar, aszbeszt- és üvegipar	19	4	2	6	5	4	3	5	4	6	3	4	8	5	3	5	7	11	12	7	6	10	10	6	13	7	4	5	9	8
Fa- és csontipar	17	5	6	22	3	2	3	6	4	12	3	4	4	2	3	11	9	11	10	16	16	16	13	20	15	15	15	14	15	21
Bőr-, sörte-, szőr-, toll- stb. ipar	22	2	—	7	1	2	3	—	2	4	2	6	2	—	4	5	4	4	7	8	6	11	7	3	2	3	3	7	2	3
Fonó- és szövőipar	20	—	4	5	5	—	5	3	2	3	3	2	1	3	12	2	11	6	7	9	9	6	6	3	11	9	7	3	10	12
Ruházati ipar	91	19	8	30	10	12	10	14	15	16	20	13	22	12	45	26	35	51	42	40	33	36	46	53	58	60	51	49	47	62
Papirosipar	3	—	3	6	2	6	3	—	2	2	2	3	1	3	5	3	3	2	5	3	5	12	4	3	3	5	7	5	8	6
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	100	12	6	71	10	9	15	11	9	13	10	9	11	13	20	13	21	19	40	24	20	16	18	30	29	25	19	13	13	30
Vegyészeti ipar	27	4	4	3	4	3	5	5	6	4	3	7	9	8	11	10	6	10	9	14	6	9	6	6	5	10	8	10	8	13
Építőipar	56	10	2	12	7	7	15	8	8	6	4	8	8	7	14	27	18	22	19	37	35	42	28	39	30	15	27	22	13	30
Sokszorosító- és műipar	34	7	2	7	2	4	3	6	2	4	4	5	2	4	5	8	7	15	17	9	7	15	14	16	14	13	11	20	20	14
Szállodás-, vendéglős- és kávésipar stb.	15	2	3	76	10	5	—	1	1	2	1	1	—	—	5	4	21	18	21	20	21	36	28	37	29	23	19	37	15	17
Egyéb ipari foglalkozás	—	—	—	—	1	—	1	1	—	2	—	—	—	4	—	1	2	—	—	—	1	—	2	—	1	—	—	2	—	—
Ipar összesen	481	83	45	264	73	64	72	63	61	89	69	77	79	78	151	151	173	211	224	227	201	273	246	268	252	216	221	225	202	273

Megnevezés	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
Ipar.																														
Vas- és fémipar	32	51	27	48	55	61	33	26	21	18	14	13	25	18	41	33	37	23	35	19	21	10	14	12	11	11	11	7	15	14
Gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása stb.	19	29	30	23	32	30	49	18	13	14	13	20	25	26	64	58	38	33	43	30	16	18	21	23	19	11	9	20	15	9
Kő-, föld-, agyagipar, aszbeszt- és üvegipar	8	16	14	18	20	25	14	8	5	1	3	8	15	4	19	11	19	15	11	6	5	10	9	2	—	5	1	7	8	1
Fa- és csontipar	20	25	19	16	31	35	20	20	10	13	12	13	24	7	44	34	21	31	19	19	7	5	9	7	2	8	9	8	10	13
Bőr-, sörte-, szőr-, toll- stb. ipar	4	7	12	5	11	13	12	5	3	6	7	10	3	7	13	9	5	14	13	7	3	4	5	4	4	1	4	3	3	4
Fonó- és szövőipar	9	11	15	11	2	13	10	3	5	5	3	13	17	2	20	29	18	48	34	16	11	10	15	11	11	8	11	26	27	25
Ruházati ipar	60	92	56	57	61	77	49	34	38	35	31	44	32	14	56	36	45	55	62	59	19	25	21	22	21	17	11	14	19	11
Papirosipar	8	8	4	7	9	7	7	9	4	5	2	8	6	4	8	10	8	14	13	5	1	—	8	2	3	3	1	1	3	10
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	27	37	34	27	30	28	23	21	22	19	32	34	28	15	53	44	29	46	33	24	15	15	16	18	17	16	17	15	19	14
Vegyészeti ipar	18	14	18	22	17	20	24	12	13	8	18	25	49	15	50	50	34	50	35	21	6	9	10	9	7	10	8	9	20	12
Építőipar	38	40	45	52	105	83	77	52	54	16	12	17	30	19	46	41	23	48	47	36	20	39	61	32	39	28	12	14	16	19
Sokszorosító- és műipar	26	23	17	14	26	25	29	20	17	7	11	9	26	10	17	21	10	22	9	18	3	7	4	4	2	2	.	6	3	13
Szállodás-, vendéglős- és kávésipar stb.	18	18	31	27	23	41	38	20	11	8	9	20	24	10	23	15	11	21	9	12	5	10	10	14	12	7	8	24	17	18
Egyéb ipari foglalkozás	3	1	3	4	2	—	—	1	1	—	1	1	1	4	1	1	2	—	—	—	—	1	—	—	—	1	2	5	1	1
Ipar összesen	290	372	325	331	424	458	385	249	217	155	168	235	305	155	455	392	300	420	363	272	132	163	203	160	148	128	104	159	176	164

megvilágítani. Természetesen csak azok a szakmák jönnek itt számításba, amelyekben nagyobb tömegű cégbejegyzések történtek. Az összevonás a túlságos nagy terjedelem elkerülése céljából itt egyenlő tízéves periódusokban történt.

A 42. számú tábla adatai azt mutatják, hogy az 1931 és 1935 közé eső években az ipari cégbejegyzések aránylag legnagyobb része (13·3%-a) a fonó- és szövőiparra, további nagyrésze (12·1%-a) az építőiparra és az élelmezési és élvezeti iparokra (11·1%-a) esett, míg aránylag a legkevesebb cégbejegyzés a bőr-, sörte-, szőr- és toll- stb. iparokban (2·1%), a kő, föld, agyag és üvegiparban (3·0%), valamint a sokszorosító és műiparban (3·3%) volt. Vegyük azonban sorba az ipari főcsoportokat és vizsgáljuk meg, hogy az egyes szakmabeli cégalapítások, (azok melyeknek üzemei a kisipar körét meghaladták) mikor és mily számban történtek a fővárosban. Az adatok ismertetése előtt meg kell jegyeznünk, hogy a legtöbb ipari cégalapítás jóformán valamennyi ipari főcsoportban a világháború előtt az 1907 és 1912 között eltelt öt esztendőben, továbbá a háború utáni első öt esztendőben, 1920 és 1924 között történt. Az adatok megismerése során tehát főleg arra kell a figyelmet fordítani, hogy mely szakmák vállalkozási konjunktúrája mutat ettől az általános irányzattól lényeges eltérést.

A vonatkozó táblák egyaránt mutatják, hogy vas- és fémipari cégek különösen a mult század végén és a jelen század elején keletkeztek gyakoribb mértékben. A világháború után kevesebb vas- és fémipari céget jegyeztek be, mint a háború előtt, ugyanannyi idő alatt. A vas- és fémipar keretén belül, mint a 43. számú táblán látható, egyik legjelentékenyebb szakma a vas- és acéleszközök és vasbútorok gyártása, főleg a háborút megelőző évtizedekben és a háború alatt fejlődött erős mértékben. Hasonló volt a helyzet a már kevesebb cégalapítást felmutató lakatosiparban és bádogosiparban, míg az arany- és ezüstműves iparban, valamint réz, bronzműves stb. iparágakban a legtöbb cégbejegyzés a mult század végét és a század elejét felöltő évtizedekre esett. Ez utóbbi szakmákban sokkal kevesebb cég alakult a világháború után, mint a háború előtt.

A gépipar és azzal kapcsolatos szakmák fejlődése lassabban indult meg, mint a vas és a fémiparé, bár ugyanazon gazdasági hatások láthatók itt is. A gépipari cégek bejegyzéseinek száma a háború előtt egyre nőtt és az ipari cégbejegyzéseknek mind nagyobb hányadát képviselte. A mult század 80-as éveiben az új ipari cégeknek 5—6%-a, 1911—1913-ban 8—9%-a, a világháború utáni időkben már 12·1%-a tartozott a gépiparhoz és csak a legutolsó gazdasági válsággal terhelt periódusban esett a gépipari alapítások számaránya 8·7%-ra. Érdekes, hogy régen, a vas- és fémiparban még sokkal több céget jegyeztek be, mint a gépiparban; a világháború óta viszont már jelentékenyen több alapítás történt a gépiparban, mint a vas- és fémiparban. Ennek oka a gépkultúra fejlődése, különösen a közlekedési eszközök-

42. A budapesti ipari cégek törvényszéki cégbejegyzéseinek száma ipari főcsoportok szerint 1876—1935-ig, többéves időszakokban.

Megnevezés	1876—1880	1881—1885	1886—1890	1891—1895	1896—1900	1901—1905	1906—1910	1911—1913	1914—1919	1920—1925	1926—1930	1931—1935
Ipar.	*Abszolút számokban.*											
Vas- és fémipar	81	21	54	105	166	138	213	120	109	188	68	58
Gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása stb.	51	19	27	77	92	80	133	97	111	266	97	64
Kő-, föld-, agyagipar, aszbeszt- és üvegipar	36	22	23	42	45	33	76	47	36	81	26	22
Fa- és csontipar	53	27	16	57	80	80	111	75	79	168	30	48
Bőr-, sörte-, szőr-, toll- stb. ipar	32	11	14	28	29	18	39	30	36	61	20	15
Fonó- és szövőipar	34	13	21	35	35	41	48	26	45	165	58	97
Ruházati ipar	158	67	112	194	226	269	326	160	194	313	108	72
Papirosipar	14	13	14	16	27	31	36	23	29	58	14	18
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	199	57	63	117	113	100	155	72	150	229	81	81
Vegyészeti ipar	42	23	38	49	32	49	89	56	128	240	41	59
Építőipar	87	44	41	123	174	107	280	212	148	241	191	89
Sokszorosító- és műipar	52	19	20	56	66	78	106	74	80	97	20	24
Szállodás- vendéglős- és kávésipar stb.	106	9	7	84	151	111	117	99	82	91	51	74
Egyéb ipari foglalkozás	1	4	4	3	4	2	13	1	8	4	1	10
Ipar összesen	**946**	**349**	**454**	**86**	**1.240**	**1.137**	**1.742**	**1.092**	**1.235**	**2.202**	**806**	**731**
	Százalékban.											
Vas- és fémipar	8·6	6·0	11·9	10·7	13·4	12·1	12·2	11·0	8·8	8·5	8·4	7·8
Gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása stb.	5·4	5·5	5·9	7·8	7·4	7·0	7·6	8·8	9·0	12·1	12·1	8·7
Kő-, föld-, agyagipar, aszbeszt- és üvegipar	3·8	6·3	5·1	4·3	3·6	2·9	4·4	4·3	2·9	3·7	3·2	3·0
Fa- és csontipar	5·6	7·7	3·5	6·0	6·5	7·0	6·4	6·9	6·4	7·6	3·7	6·6
Bőr-, sörte-, szőr-, toll- stb. ipar	3·4	3·2	3·1	2·8	2·3	1·6	2·2	2·8	2·9	2·8	2·5	2·1
Fonó- és szövőipar	3·6	3·7	4·6	3·5	2·8	3·6	2·8	2·4	3·6	7·5	7·2	13·3
Ruházati ipar	16·7	19·2	24·6	19·6	18·2	23·7	18·7	14·7	15·7	14·2	13·4	9·9
Papirosipar	1·5	3·7	3·1	1·6	2·2	2·7	2·1	2·1	2·4	2·6	1·7	2·5
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	21·0	16·2	13·9	11·8	9·2	8·8	8·9	6·6	12·2	10·5	10·1	11·1
Vegyészeti ipar	4·4	6·6	8·4	5·0	2·6	4·3	5·1	5·0	10·4	10·9	5·1	8·1
Építőipar	9·2	12·6	9·0	12·4	14·0	9·4	16·1	19·4	11·9	10·9	23·7	12·1
Sokszorosító- és műipar	5·5	5·5	4·4	5·7	5·3	6·9	6·1	6·8	6·5	4·4	2·5	3·3
Szállodás- vendéglős- és kávésipar stb.	11·2	2·6	1·6	8·5	12·2	9·8	6·7	9·1	6·6	4·1	6·3	10·1
Egyéb ipari foglalkozás	0·1	1·2	0·9	0·3	0·3	0·2	0·7	0·1	0·7	0·2	0·1	1·4
Ipar összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
	Átlag évenkint.											
Vas- és fémipar	16	4	11	21	33	28	42	40	18	31	14	11
Gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása stb.	10	4	5	15	18	16	27	32	19	45	19	13
Kő-, föld-, agyagipar, aszbeszt- és üvegipar	7	4	5	8	9	7	15	16	6	14	5	4
Fa- és csontipar	11	5	3	11	16	16	22	25	13	28	6	10
Bőr-, sörte-, szőr-, toll- stb. ipar	7	2	3	6	6	4	8	10	6	10	4	3
Fonó- és szövőipar	7	3	4	7	7	8	10	9	8	28	12	19
Ruházati ipar	32	13	22	39	45	54	65	53	32	52	22	14
Papirosipar	3	3	3	3	5	6	7	8	5	10	3	4
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	40	11	13	23	23	20	31	24	25	38	16	16
Vegyészeti ipar	8	5	8	10	7	10	18	19	21	40	8	12
Építőipar	17	9	8	25	35	21	56	71	25	40	38	18
Sokszorosító- és műipar	10	4	4	11	13	16	21	24	13	16	4	5
Szállodás- vendéglős- és kávésipar stb.	21	2	1	17	30	22	23	33	14	15	10	15
Egyéb ipari foglalkozás	0	1	1	1	1	0	3	0	1	0	0	2
Ipar összesen	**189**	**70**	**91**	**197**	**248**	**228**	**348**	**364**	**206**	**367**	**161**	**146**

43. Egyes ipari szakmák szerepe az ipari főcsoportokon belül, a budapesti cégbejegyzések számában 1876—1935-ig, 10 éves időszakokban.

Megnevezés	1876—1885	1886—1895	1896—1905	1906—1915	1916—1925	1926—1935
Vas- és fémipar ..	102	159	304	372	258	126
Ebből szakma:						
vas- és acéleszközök gyártása, vasbútorgyártás	11	35	51	105	94	31
lakatosipar	16	23	59	76	55	27
bádogosipar	12	21	49	63	26	16
arany- és ezüstműves-ipar	15	44	71	54	37	25
réz-, bronz- és más fémáruk gyártása	6	18	46	42	23	14
Gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása	70	104	172	257	350	161
Ebből szakma:						
gép-, kazán- és mérleggyártás	31	33	38	79	68	27
hajó-, vagón-, autó és egyéb közlekedési eszközök gyártása	5	16	22	32	56	26
elektrotechnikai cikkek gyártása	3	7	20	45	95	24
órásipar	19	27	49	19	15	8
orvosi s egyéb műszerek gyártása	4	6	18	41	42	28
Kő-, föld-, agyagipar; aszbeszt- és üvegipar ..	58	65	78	129	111	48
Ebből szakma:						
cementgyártás; cement- és gipszgyártás	12	11	14	26	13	4
kövek megmunkálása, kőfaragóipar	18	16	21	16	5	8
tégla- és tűzálló agyaggyártás	6	13	7	17	27	4
kőedény, majolika és porcellángyártás	5	9	1	16	9	5
üveg- és üvegárugyártás	1	2	1	11	20	1
Fa- és csontipar ..	80	73	160	209	224	78
Ebből szakma:						
fűrészárugyártás	2	10	10	41	71	11
bútor, asztalos és esztergályosipar	34	44	106	110	78	37
Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar ...	43	42	47	78	88	35
Ebből szakma:						
bőrgyártás és bőrfestés	14	3	4	6	26	6
bőrönd ösipar	1	10	10	18	8	2
sörte-, szőr- és tollipar	12	13	10	15	19	6
ruggyantaárugyártás ..	2	2	4	9	13	10
Fonó- és szövőipar ...	47	56	76	84	200	155
Ebből szakma:						
gyapjú-, fonó- és szövőipar	11	6	8	11	91	55
len-, kender- és pamutip.	3	2	6	9	15	16
kötött- és kötszövött-áruk gyártása	2	6	2	12	19	41
kárpitosipar	11	17	35	21	12	5
Ruházati ipar ...	225	306	495	559	434	180
Ebből szakma:						
szabóipar	133	181	284	278	121	34
szűcsipar	9	8	18	17	24	20
kalaposipar	12	21	21	35	48	12
cipőipar	15	38	102	100	114	33
Papíripar	27	30	58	68	78	82
Élelmezési ipar ...	256	180	213	268	338	162
Ebből szakma:						
malomipar	20	11	5	6	37	6
sütőipar	30	29	35	18	30	27
cukor-, cukrász- és cukorkaipar	21	31	34	51	46	12
húsipar	27	27	62	86	73	53
szeszipar és sörgyártás	63	50	33	41	56	14
Vegyészeti ipar ..	65	87	81	166	347	100
Ebből szakma:						
kőolajipar	4	11	7	10	19	4
növényolajgyártás ...	12	10	12	34	29	11
különböző kenőcsök és zsiradékok gyártása	9	20	22	27	35	14
gyógyáruvegyészet ...	3	2	—	5	8	8
Építőipar	131	164	281	562	319	280
Ebből szakma:						
építési vállalatok	82	108	159	327	249	207
gáz-, gőzfűtés-, vízvezeték berend. stb. ip.	8	15	32	70	27	13
Sokszorosító- és műipar	71	76	144	204	151	44
Ebből szakma:						
nyomdaipar	60	66	112	138	68	25
fényképészipar	6	4	17	28	15	4
filmipar	—	—	1	11	41	6
Vendéglős- és szállodásipar	115	91	262	235	154	126
Ebből szakma:						
szállodák és penziók ..	10	10	25	31	34	18
vendéglők és italmérés.	28	14	90	50	41	47
kávéházak	73	62	131	123	48	43
fürdők és strandfürdők	1	4	4	14	14	10
szanatóriumok	2	—	2	11	15	7
Egyéb ipari foglalkozások	5	7	6	15	13	11

kel foglalkozó iparágak, valamint a villamossági ipar előretörése. Míg a gépipari szakmák közül a gép-, kazán-, és mérleggyártással foglalkozó vállalatok sorában a háború előtti évtizedekben történt a legtöbb alapítás, addig a közlekedési eszközöket gyártó iparágakban a háború idején és az azt követő években jóval több céget jegyeztek be, mint a háború előtt. Az elektrotechnikai iparág fejlődése is a háború után vett nagy lendületet. 1896 és 1915 között 65 céget jegyeztek be ebben a szakmában; 1916 és 1935 között 119-et, tehát csaknem kétszerannyit. Nagy visszaesést mutat a háború után az órásipari alapítások száma. Az 1916 óta eltelt 20 év során csak harmadát jegyezték be a korábbi 20 esztendőben alapított órásipari cégek számának. Az orvosi és egyéb műszerek gyártásában történt alapítások viszont emelkedő irányzatot mutatnak.

A kő-, föld-, agyag- és üvegiparban, mint látható, lényegesen kevesebb volt a cégbejegyzések száma, mint a többi iparágakban. Ez az ipari főcsoport a 42. számú tábla adatainak tanusága szerint a többi mellett, az utóbbi időben bizonyos fokig háttérbe szorult. Aránylag legtöbb kő-, agyag-, és üvegipari cégbejegyzés az 1890-es években és a háború előtti évtizedekben történt. Az idetartozó szakmák közül csak a tégla- és tűzálló agyagárugyártás, valamint az üveg és üvegárugyártás mutatott az 1920-as évek elején nagyobb lendületet a vállalatalapítások terén. A cement és cementárugyártásban, a köveket megmunkáló és kőfaragó iparban és a kőedény, majolika és porcellániparban a cégalapítások nagyobbrésze a háború előtti évtizedekre esett.

A fa- és csontiparban az 1890-es évek közepétől kezdve egészen az infláció végeztéig nagyszámú alapítás történt. Különösen az infláció éveiben jegyeztek be sok faipari céget. A két főbb faipari szakma közül a bútor-, asztalos- és esztergályosiparban 1895 és 1915 között történt a legtöbb alapítás, míg fűrészárugyártással foglalkozó üzemek inkább a háború után keletkeztek nagyobb számban.

A bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaiparban jegyeztek be a legkevesebb céget. A bőripari szakmák között a bőrgyártással és bőrfestéssel foglalkozó cégek alapításainak legtöbbje a háború utáni évekre esett, hasonlóképen a ruggyantaárugyártással foglalkozó cégeké is. Ezzel szemben a bőröndösiparban a háború után már sokkal kevesebb cégbejegyzés történt, mint a háború előtt.

Fonó- és szövőipari vállalatok Budapesten csak a háború után kezdtek nagyobb számban alakulni. Még az 1906. és 1910. években csak 2·8%-a, az 1911—13. években 2·4%-a tartozott a bejegyzésre került ipari cégeknek a fonó- és szövőiparba, már a háború után, 1920—1925-ben a bejegyzésre került ipari cégeknek 7·5%-a, 1926—1930-ban 7·2%-a, 1931—1935-ben pedig 13·3%-a volt fonó- és szövőipari vállalat. A fonó- és szövőipari vállala-

tok szaporodásában az újabb idők folyamán nagy szerepe van az ország függetlenségének, illetve önálló vámpolitikájának, amely az igen nagy tehertételt képviselő textilárubehozatalt a hazai textilipar védelmével és fejlesztésével igyekezett csökkenteni. Az eredmény nyilvánvaló: a cégbejegyzések növekvő számát mutató adataink a textilipar nagyarányú fejlődésére engednek következtetni. A gyáripari statisztika adatai szerint 1921-ben, az ország textilipari telepein 51 millió pengő értékű árut állítottak elő, 1935-ben már 413 millió pengő értéket. A fonó- és szövőipari szakmák közül a legtöbb alapítás a háború óta a gyapjúiparra és kötött és szövöttáruk gyártására esett. A kötöttáruiparban, valamint a len-, kender- és pamutiparban a vállalkozási kedv, a cégbejegyzések általános csökkenő irányzatával szemben 1926. után is fokozott élénkülést mutatott.

Az ipari cégbejegyzések között hosszú idők során messze kiemelkedett a ruházati ipar szerepe. Az idetartozó vállalkozások túlnyomórészben a kisiparral határos területen működtek. Jellemző a főcsoport szerepének hanyatlására, hogy míg a ruházati ipari cégek 1886 és 1890 között 24·6%-át, 1920—1925 között már csak 13·4%-át, 1931—1935 között pedig 9·9%-át képezték az ipari cégbejegyzések számának. A ruházati ipar zömét, mint az adatokból látható, a bejegyzett cégek között is, a szabóipari és cipészipari üzemek alkotják. A háború előtti cégbejegyzések számával szemben mindkét szakmában a vállalkozási hajlam újabban erős visszaesést mutatott, csupán a szűcsiparban emelkedett az új cégalapítások száma.

Az élelmezési és élvezeti cikkek gyártása Budapesten mindig sok vállalatot foglalkoztatott, azonban az idetartozó szakmákban történt cégbejegyzések száma nem tartott lépést az ipari cégek számában mutatkozó általános szaporodással és így az élelmezési ipar szerepe mind jobban háttérbe szorult. Az 1876—1880. években a bejegyzésre került ipari cégeknek még 21·0%-a tartozott az élelmezési iparba, 1911—1913-ban már csak 6·6%-a. Az élelmezési ipar fontos szerepe azonban a háborúban új lendületet adott a hozzátartozó szakmák fejlődésének. 1914—1919 között számarányuk az új ipari cégbejegyzések között már ismét 12·2%-ra emelkedett, azóta pedig 10—11% körül maradt. Ezen iparág tehát a háború után már megtartotta pozicióját a vállalatalapítások terén. Az élelmezési iparba igen sok szakma tartozik, de nem lehet találni közöttük olyat, mely döntő szerepet játszana az ipari főcsoport keretében.

A vegyészeti iparban a cégalapítások száma először az 1880-as években, később pedig a háború idején vett nagy lendületet. Ezen ipari főcsoport is az újabban erősen fejlődő iparágak közé tartozik. A 42. számú táblánkon látható, hogy az 1911—1913-ban bejegyzett ipari cégeknek 5·1%-a volt vegyészeti vállalat, a háború alatti ipari cégalapításoknak már 10·4%-a tartozott ide. A legutolsó öt év alatt 8·1%-os arányt képviseltek a vegyészeti ipari cégek a bejegyzett ipari cégek számában.

Budapest egyik legjelentékenyebb iparága az építőipar, amelynek helyzete szorosan összeforrt a város kiépülésével. Az építőipari cégek számának alakulásában az építési konjunkturák képe tükröződik vissza. Különösen feltűnő az építőipari cégek számának erős elszaporodása az 1890-es évek második felében, a világháború előtt és az 1926—1930 évtödben. 1911—1913-ban a bejegyzett ipari cégeknek 19·4%-a, 1926—1930-ban 23·7%-a volt építőipari vállalat. Azóta kissé csökkenni látszik az építési konjunktura, úgy hogy 1931—1935-ben az ipari cégbejegyzéseknek már csak 12·1%-a esett az építőiparra.

A sokszorosító- és műipari cégalapítások száma a század elején mutatott az átlagnál nagyobb fellendülést. A háború után a cégbejegyzések száma, ebben az ipari főcsoportban már jelentékenyen visszaesett. A vállalkozási hajlam csökkenése legfeltűnőbb a nyomdaiparban, valamint a fényképésziparban, míg a filmiparban az 1916—1925. években igen nagy emelkedés látható.

A szállodás- és vendéglősiparban történt cégalapítások konjunktúrája igen hullámzó képet mutat. Az 1911—1913. években bejegyzett ipari cégeknek 9·1%-a tartozott a fenti iparágba. Sajátságos, hogy a szállodás- és vendéglősiparban az infláció éveiben nem mutatkozott a cégbejegyzések számában nagyobb emelkedés; viszont az újabb időben fellendülés mutatkozik. Míg az 1920—1925-ig tartó időszakban a budapesti ipari cégbejegyzéseknek csak 4·1%-a esett a szállodás- és vendéglősiparágra, addig az 1931—1935. években azoknak már 10·1%-a esett e csoportra. Az idetartozó szakmák közül legtöbb cégbejegyzés a kávéházi szakmában volt. Feltűnő azonban úgy a kávésiparban, mint a vendéglősiparban a cégbejegyzések számának nagy esése a háború után. Ezzel szemben a fürdők, strandfürdők, szanatóriumok cégbejegyzéseinek száma emelkedett.

Az előbb bemutatott táblák rendeltetése volt, képet nyujtani a vállalkozási kedv alakulásáról, a budapesti főbb ipari szakmákban. Kitűnt az újabb időben, a textilipar, a gépipar, a vegyészeti ipar és a szállodás-, vendéglős- és fürdőipar jelentőségének emelkedése a többi iparágakkal szemben, valamint a vállalkozási kedv feltűnő csökkenése a ruházati iparban és a vas- és fémiparban. Természetes, hogy az ipari cégeknek a törvényszéknél bejegyzett tömegeiből az idők folyamán sokat töröltek, sok pedig ha nem is töröltette cégét a cégjegyzékből, működésével felhagyott. Ezért a vállalkozási kedv alakulását mutató cégbejegyzések adatainak kiegészítéseképen lássuk még azt is, hogy maga a bejegyzett cégek száma miként alakult az iparban.

Ebből a táblázatból látható, hogy a legtöbb bejegyzett cég 1935-ben a ruházati iparba (16·8%), az építőiparba (14·9%), az élelmezési iparba (10·9%) és a vas- és fémiparba (10·4%) tartozott, a legkevesebb pedig a papíros-iparba (2·0%), a bőr-, sörte-, szőr- és tolliparba (2·6%), valamint a kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegiparba (3·1%) tartozott. A működő ipari cégek

AKADÉMIAI KÖNYVTÁR

44. A bejegyzett budapesti ipari cégek megoszlása ipari főcsoportok szerint, ötévenkint 1876—1935.

Év	Vas- és fémipar	Gépgyártás, közlekedési eszközök gyártása stb.	Kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	Fa- és csontipar	Bőr-, sörte-, szőr-, toll-, viaszosvászon- és ruggyantaipar	Fonó és szövőipar	Ruházati ipar	Papíripar	Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	Vegyészeti ipar	Építőipar	Sokszorosító- és műipar	Szállodás-, vendéglős-, kávésipar stb.	Egyéb ipari foglalkozás	Összesen
	a) *Abszolút számokban.*														
1876 ...	44	32	18	17	22	20	91	3	92	27	55	33	16	6	476
1880 ...	75	44	29	36	30	30	147	13	188	39	81	48	104	5	869
1885 ...	90	63	47	52	37	40	185	17	224	50	116	63	105	14	1.103
1890 ...	132	79	68	57	42	55	257	29	268	81	138	72	106	12	1.396
1895 ...	221	139	94	104	63	83	403	43	349	111	237	117	190	15	2.169
1900 ...	332	209	120	161	82	105	556	54	434	124	362	167	311	12	3.029
1905 ...	428	265	136	214	92	136	748	79	508	168	412	206	399	16	3.807
1910 ...	599	353	190	290	122	164	965	97	607	230	634	273	478	20	5.022
1915 ...	721	439	219	357	151	189	1.166	112	700	289	850	338	548	27	6.106
1920 ...	803	562	253	438	186	238	1.267	134	838	433	913	385	624	30	7.104
1925 ...	901	743	282	506	228	356	1.492	174	954	570	1.056	442	668	44	8.416
1930 ...	851	709	264	438	210	351	1.411	161	913	492	1.216	411	679	44	8.150
1935 ...	835	705	249	437	207	409	1.352	159	885	501	1.200	387	682	45	8.053
	b) *Százalékban.*														
1880 ...	8·6	5·1	3·3	4·1	3·5	3·5	16·9	1·4	21·6	4·5	9·3	5·6	12·0	0·6	100·0
1895 ...	10·1	6·4	4·3	4·8	2·9	3·8	18·6	2·0	16·1	5·1	11·0	5·4	8·8	0·7	100·0
1910 ...	11·9	7·1	3·8	5·8	2·4	3·3	19·2	1·9	12·1	4·6	12·6	5·4	9·5	0·4	100·0
1920 ...	11·3	7·9	3·6	6·1	2·6	3·4	17·8	1·9	11·8	6·1	12·9	5·4	8·8	0·4	100·0
1925 ...	10·7	8·8	3·4	6·0	2·7	4·2	17·7	2·1	11·3	6·8	12·6	5·3	7·9	0·5	100·0
1930 ...	10·5	8·7	3·2	5·4	2·6	4·3	17·3	2·0	11·2	6·0	14·9	5·1	8·3	0·5	100·0
1935 ...	10·4	8·8	3·1	5·4	2·6	5·0	16·8	2·0	10·9	6·2	14·9	4·8	8·5	0·6	100·0
	c) *Index számokban.*														
1880 ...	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1895 ...	295	316	323	289	210	277	273	331	186	285	293	244	183	300	250
1910 ...	799	801	654	806	407	547	656	747	323	590	783	569	460	400	578
1920 ...	1.071	1.276	873	1.217	619	793	862	1.054	446	1.109	1.126	801	600	600	817
1925 ...	1.200	1.689	973	1.406	759	1.187	1.015	1.339	507	1.462	1.304	921	641	880	968
1930 ...	1.135	1.610	911	1.217	699	1.169	960	1.239	486	1.262	1.500	855	653	880	938
1935 ...	1.112	1.601	859	1.213	689	1.364	920	1.224	471	1.285	1.482	805	656	900	927

megoszlása minden valószínűség szerint más százalékszámokat mutat, főleg az újabban erősen gyarapodó létszámú ipari főcsoportok javára, tekintettel arra, hogy a régebbi alapítású cégek között több a nem működő vállalat, mint a közelebbi időpontokban bejegyzett cégek között. Ez a körülmény azonban nagyobb mértékben nem változtatja meg az egyes ipari főcsoportokhoz tartozó cégek tömegének számbeli jelentőségét.

A bejegyzett cégek számának szaporodását az egyes iparágakon belül vizsgálva láthatjuk az indexszámokból, hogy a háború előtt, az 1880. évi létszámhoz viszonyítva a fa- és csontipari, a gépipari, a vas- és fémipari, valamint az építőipari bejegyzett cégek száma szaporodott a legerősebb mértékben,

a háború után pedig a fonó- és szövőipari, gépipari és az építőipari cégek számának szaporodása volt a legnagyobb.

Dacára annak, hogy a bejegyzett cégek száma a hivatalból való tömeges cégtörlések folytán 1927 óta általában a legtöbb iparágban esett, a fonó- és szövőiparban, az építőiparban, valamint a szállodás- és vendéglősiparban további emelkedés volt tapasztalható.

A módszertani kérdések során már jeleztük, hogy a bejegyzett cégek létszáma nem tartalmazza a budapesti vállalatok összességét, részben azért, mert nem szerepel benne azoknak a cégeknek a nagy tömege, melyek üzletköre a kisipar körét meg nem haladja, részben azért, mert igen sok van közöttük olyan, mely csak papírforma szerint áll fenn, lényegében véve pedig nem működik. E körülményekre való tekintettel a bemutatott adatokat ki kell egészíteni a népszámlálásokkal kapcsolatos vállalati statisztikák adataival, melyek az üzem nagyságára való tekintet nélkül az összes fennálló ipari vállalkozások számát mutatják. Összehasonlíthatóság kedvéért a 45. számú táblán ezen adatok is, ipari főcsoportok szerint vannak részletezve. A tábláról mindjárt szembetűnik a ruházati ipar rendkívül magas részesedése. 1930-ban a budapesti ipari vállalatoknak 47·8%-a tartozott a ruházati iparágakba, messze felülmulva az összes többi ipari többi főcsoportokba tartozó vállalatok számát. 40.870 vállalatból 19.540 foglalkozott 1930-ban a ruházati ipar különböző szakmáival (a bejegyzett ipari cégek között is legnagyobb számban a ruházati ipari cégek szerepeltek, de azért korántsem olyan nagy arányban, mint az összes ipari vállalatok között). A vállalati statisztika szerint a budapesti vállalatok között a második legnépesebb ipari főcsoport a szállodás- és vendéglősipar, melybe 3.713 vállalat tartozott (9·1%). Ezután nagyság szerint az építőipar következett 3.114 vállalattal (7·6%), majd a vas- és fémipar 2.894 vállalattal (7·1%), a gépipar 2.866 vállalattal (6·9%) és az élelmiszeripar 2.299 vállalattal (5·6%), tehát azok az ipari főcsoportok, melyek a bejegyzett cégek számában is kiemelkedtek. Ezzel szemben éppenúgy legkevesebb a vállalatok száma a kő, föld, agyag, aszbeszt és üvegiparban, a papíriparban, a bőr-, sörte-, szőr-, toll- stb. iparban, mint a bejegyzett cégek között. Feltűnő hasonlatosság mutatkozik az egyes iparágakban időben is, az iparvállalatok számának alakulása és a bejegyzett cégek számának alakulása között.

A ruházati ipari vállalkozások számarányában a 45. számú táblán is látható a bejegyzett cégek közt tapasztalt nagy esés. 1900-ban a ruházati ipari vállalatok számaránya a fővárosban 63·9% volt, 1930-ban már csak 47·8%. A század eleje óta viszont aránylag legnagyobb emelkedés, a gépipari, továbbá a vegyészeti ipari vállalatok számában mutatkozott. Az összehasonlításnál azonban erősen zavarólag hat két körülmény: egyrészről az, hogy a vállalati statisztika adataiban túlnyomó többségben vannak a kisipari vállalatok, melyek szaporodásának, stagnálásának, vagy csökkenésének mértéke elhomályosítja a nagyobb vállalatok szerepét, másrészről az,

hogy az egyes ipari főcsoportokon belül igen különböző mértékben vannak közép, vagy nagyipari vállalatok képviselve, miáltal közöttük a bejegyzett cégek aránya is nagyon eltérő számokat mutat. Talán legjobban jellemezhető a helyzet, ha a kiadott iparigazolványok számához hozzámérjük az ugyanazon iparágakban történt cégbejegyzések számát.

45. A budapesti ipari vállalatok számának megoszlása ipari főcsoportok szerint, a vállalati statisztika adatai alapján 1890—1930.

Év	Vas- és fémipar	Gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása stb.	Kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	Fa- és csontipar	Bőr-, sörte-, szőr-, toll-, vlaszosvászon- és rug-gyantaipar	Fonó- és szövőipar	Ruházati ipar	Papirosipar	Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	Vegyészeti ipar	Építőipar	Sokszorosító- és műipar	Szállodás, vendéglős és kávésipar stb.	Egyéb ipari foglalkozások	Összesen
	Abszolút számokban.														
1900 ...	1.265	774	169	1.073	228	945	20.676	164	1.546	109	1.471	560	3.413	.	32.393
1910 ...	1.546	1.133	223	1.310	313	1.060	21.613	244	1.707	200	2.030	754	4.188	.	36.321
1920 ...	2.554	2.299	285	1.860	473	1.296	24.807	323	2.272	404	2.573	957	3.930	.	44.033
1930 ...	2.904	2.826	365	1.912	598	1.603	19.540	384	2.299	363	3.114	1032	3.713	217	40.870
	Százalékban.														
1900 ...	3·9	2·4	0·5	3·3	0·7	2·9	63·9	0·5	4·8	0·3	4·5	1·7	10·6	.	100·0
1910 ...	4·3	3·1	0·6	3·6	0·9	2·9	59·5	0·7	4·7	0·5	5·6	2·1	11·5	.	100·0
1920 ...	5·9	5·2	0·6	4·2	1·1	2·9	56·4	0·7	5·1	0·9	5·8	2·2	9·0	.	100·0
1930 ...	7·1	6·9	0·9	4·7	1·5	3·9	47·8	0·9	5·6	0·9	7·6	2·5	9·1	0·6	100·0
	Indexszámokban (1900=100).														
1900 ...	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1910 ...	122	145	132	121	136	111	103	149	109	182	138	135	123	.	111
1920 ...	202	297	167	172	206	136	120	197	147	371	175	171	114	.	136
1930 ...	230	365	216	177	261	170	93	233	149	332	212	183	109	.	125

46. Az 1926—1935-ig ipari célra kiadott iparjogosítványok és a bejegyzett új budapesti ipari cégek számának egybevetése foglalkozási főcsoportok szerint.

Megnevezés	Kiadott iparjogosítványok száma	Új cégbejegyzések száma	Cégbejegyzések a kiadott iparjogosítványok %-ában
Vas- és fémipar	2.627	126	4·8
Gépgyártás és közl. eszközök gyárt. stb..	2.661	161	6·1
Kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar.	324	48	14·8
Fa- és csontipar	2.044	78	3·8
Bőr-, sörte-, szőr-, toll-, stb. ipar	539	35	6·5
Fonó- és szövőipar	1.270	155	12·2
Ruházati ipar	14.405	180	1·3
Papirosipar	342	32	9·2
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	5.032	162	3·4
Vegyészeti ipar	940	100	10·6
Építőipar	3.630	280	7·7
Sokszorosító- és műipar	918	44	4·8
Szállodás-, vendéglős- és kávésipar	9.058	125	1·4
Egyéb és ismeretlen ipari foglalkozások	198	11	5·6
Összesen	**43.988**	**1.537**	**3·5**

Innen láthatjuk, hogy milyen éles különbségek vannak az egyes ipari főcsoportok között abban a tekintetben, hogy a keletkezett cégek hány százaléka jegyezteti be magát. A keletkezett új cégek bejegyzése legritkábban történik a ruházati iparban (1·3%) és a szállodás- és vendéglősiparban (1·4%), ezzel szemben a leggyakoribb a kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegiparban (14·8%), a fonó- és szövőiparban (12·2%) és a vegyészeti iparban (10·6%); tehát azokban az ipari főcsoportokban, ahol a középipari, vagy gyáripari vállalatok nyilvánvalóan nagyobb számban szerepelnek, mint a többi ipari főcsoportokban.

A vállalatok különböző nagyságára vonatkozólag az egyes ipari főcsoportokon belül egyébként a vállalati statisztika adatai nyujtanak értékes felvilágosítást. A vállalatok nagyságának mérésére a szokásos alapszempont, az alkalmazott segédszemélyzet létszáma. A 47. számú táblán is a kis-, közép- és nagyipar fogalmának mértékéül a vállalatok a segédszemélyzet száma szerint vannak csoportosítva.

Célszerű azonban a fejlődés útját is figyelemmel kísérni és ezért a fenti táblázat a budapesti vállalatoknak a világháború előtti megoszlását is feltünteti, az 1930. évi állapottal való összehasonlítás céljából. A kis-, közép- és nagyipari vállalatok százalékos megoszlása legjobban mutatja, hogy legnagyobb volt a kisipari vállalatok aránya a ruházati iparban (95·5%), továbbá a szállodás- és vendéglősiparban (90·1%), újabban pedig az építőiparban (90·2%). Ezzel szemben pedig legtöbb nagyipari vállalat a vegyészeti iparban (15·4%), a papirosiparban (10·4%), fordult elő. Érdekes, hogy a középipari vállalatok is elsősorban ez utóbbi iparágakban szerepelnek legnagyobb arányban, de rajtuk kívül még a sokszorosító- és műiparban, az élelmezési iparban és a fa- és csontiparban is kiemelkedik a közép- és nagyipari vállalatok magasabb aránya.

Ha a vállalatok 1910. évi nagyságszerinti megoszlását egybevetjük azok évi megoszlásának adataival, igen érdekes tapasztalatokra jutunk. Mindenekelőtt feltűnik, a nagyipari és középipari vállalatok számarányának erős esése a legtöbb ipari főcsoportban. Ez azonban még önmagában véve nem jelenti a nagyipari és középipari vállalatok számának ily nagymértékű apadását, mert mint ismeretes 1920-ban a kisipari vállalatok száma rendkívüli módon elszaporodott (az 1910. évi 31.694-gyel szemben 40.616 volt) és ha számuk 1930-ig több, mint négyezerrel csökkent ugyan, még mindig sokkal több volt, mint 1910-ben. Főleg tehát a kisipari vállalatok számának emelkedése csökkentette a közép- és nagyipari vállalatok százalékarányát. De a közép- és nagyipari vállalatok abszolút számaiban is esés látható. A világháború és a forradalmak alatt a budapesti gyáripar és középipar óriási veszteségeket szenvedett. Ezt a veszteséget még egy évtized munkája sem tudta az iparágak nagyrészében pótolni, úgy, hogy 1930-ban végeredményben 475 középipari és 262 nagyipari vállalattal kevesebb működött a főváros-

47. A budapesti vállalatok megoszlása ipari főcsoportok és a segédszemélyzet száma szerint 1910-ben és 1930-ban.

Megnevezés	0—5	6—20	20-nál több	Összesen	0—5	6—20	20-nál több	Összesen
	segédszemélyzettel dolgozó				segédszemélyzettel dolgozó			
	kisipari	középipari	nagyipari		kisipari	középipari	nagyipari	
	vállalatok 1910-ben				vállalatok 1930-ban			
	Abszolút számokban.							
Vas- és fémipar	998	376	172	1.546	2.540	270	94	2.904
Gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása stb.	815	166	152	1.133	2.409	263	154	2.826
Kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üveg-ipar	107	52	64	223	296	44	25	365
Fa- és csontipar	963	249	98	1.310	1.627	230	55	1.912
Bőr-, sörte-, szőr-, toll-, stb. ipar.	241	54	18	313	527	52	19	598
Fonó- és szövőipar	951	79	30	1.060	1.407	119	77	1.603
Ruházati ipar	20.338	1.080	195	21.613	18.659	749	132	19.540
Papirosipar	143	63	38	244	282	62	40	384
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	1.284	294	129	1.707	1.800	352	147	2.299
Vegyészeti ipar	111	46	43	200	234	73	56	363
Építőipar	1.555	294	181	2.030	2.810	242	62	3.114
Sokszorosító- és műipar	519	149	86	754	827	143	62	1.032
Szállodás-, vendéglős- és kávésipar stb.	3.669	429	90	4.188	3.345	257	111	3.713
Egyéb ipari foglalkozások	—	—	—	—	217	—	—	217
Összesen	**31.694**	**3.331**	**1.296**	**36.321**	**36.980**	**2.856**	**1.034**	**40.870**
	Százalékban.							
Vas- és fémipar	64·6	24·3	11·1	100·0	87·5	9·3	3·2	100·0
Gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása stb.	71·9	14·7	13·4	100·0	85·2	9·3	5·5	100·0
Kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üveg-ipar	48·0	23·3	28·7	100·0	81·1	12·0	6·9	100·0
Fa- és csontipar	73·5	19·0	7·5	100·0	85·1	12·0	2·9	100·0
Bőr-, sörte-, szőr-, toll-, stb. ipar .	77·0	17·3	5·7	100·0	88·1	8·7	3·2	100·0
Fonó- és szövőipar	89·7	7·5	2·8	100·0	87·8	7·4	4·8	100·0
Ruházati ipar	94·1	5·0	0·9	100·0	95·5	3·8	0·7	100·0
Papirosipar	58·6	25·8	15·6	100·0	73·4	16·2	10·4	100·0
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	75·2	17·2	7·6	100·0	78·3	15·3	6·4	100·0
Vegyészeti gyár	55·5	23·0	21·5	100·0	64·5	20·1	15·4	100·0
Építőipar	76·6	14·5	8·9	100·0	90·2	7·8	2·0	100·0
Sokszorosító- és műipar	68·8	19·8	11·4	100·0	80·1	13·9	6·0	100·0
Szállodás-, vendéglős- és kávésipar stb.	87·6	10·2	2·2	100·0	90·1	6·9	3·0	100·0
Egyéb ipari foglalkozások	—	—	—	—	100·0	—	—	100·0
Összesen	**87·2**	**9·2**	**3·6**	**100·0**	**90·5**	**7·0**	**2·5**	**100·0**

ban, mint 1910-ben. Mégis nem minden iparágban mutatkozott egyforma veszteség. Sőt 1930-ban a gépiparban, a fonó- és szövőiparban, az élelmezési és a vegyészeti iparban több közép- és nagyipari vállalat működött, mint 1910-ben. Legnagyobb volt viszont a csökkenés a vas- és fémiparban és a ruházati iparban. Szinte érthetetlennek látszik a közép- és nagyvállalatok

[1]) II. kötet 300—305. oldalakon.

számának feltűnő esése az építőiparban, holott 1930-ban éppen építési konjunktúra volt, melyben és melyet megelőzőleg, (mint azt a cégbejegyzések adatai mutatják) igen sok építőipari vállalat alakult. A magyarázatot erre az alábbi kimutatás adja meg, mely a közép- és nagyipari vállalatok 1920 és 1930 évi létszámát veti egybe.

48. A budapesti közép- és nagyipari vállalatok számának egybevetése ipari főcsoportok szerint 1920-ban és 1930-ban.

Megnevezés	6—20 segédszemélyzettel dolgozó középipari vállalatok				20-nál több segédszemélyzettel dolgozó nagyipari vállalatok			
	száma		szaporodása vagy csökkenése (+ —)		száma		szaporodása vagy csökkenése (+ —)	
	1920-ban	1930-ban	abszolút	%	1920-ban	1930-ban	abszolút	%
Vas- és fémipar	307	270	—37	—12·1	92	94	+ 2	+ 2·2
Gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása stb.	297	263	—34	—11·4	126	154	+28	+ 22·2
Kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üveggyártás	29	44	+15	+51·7	24	25	+ 1	+ 4·2
Fa- és csontipar	213	230	+17	+ 7·9	55	55	—	—
Bőr-, szőr-, sörte-, toll-, stb. ipar	53	52	— 1	— 1·9	12	19	+ 7	+ 58·3
Fonó- és szövőipar	73	119	+46	+65·7	22	77	+55	+250·0
Ruházati ipar	665	749	+84	+12·6	104	132	+28	+ 26·9
Papirosipar	53	62	+ 9	+17·0	21	40	+19	+ 90·5
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	274	352	+78	+28·3	95	147	+52	+ 54·7
Vegyészeti ipar	86	73	—13	—15·1	43	56	+13	+ 30·2
Építőipar	163	242	+79	+48·5	40	62	+22	+ 55·0
Sokszorosító- és műipar	114	143	+29	+25·4	63	62	— 1	— 1·6
Szállodás-, vendéglős- és kávésipar	296	257	—39	—13·2	97	111	+14	+ 14·5
Összesen	**2.623**	**2.856**	+233	+ 8·9	**794**	**1.034**	+240	+ **30·2**

Itt már látható, hogy 1920 óta nem csökkent a közép és nagyiparban az építőipari vállalatok száma, sőt jelentékenyen emelkedett. Az 1910. és 1930. évi adatok között mutatkozó esés tehát teljesen a világháború idejének rovására irandó, amikor hosszú éveken keresztül az építkezési tevékenység csaknem teljesen szünetelt.

Fenti adatokból méginkább kitűnik a textilipar háború utáni fejlődése. Ebben a főcsoportban 1920 és 1930 között a középipari üzemek száma 65·7%-kal, a nagyipari üzemek száma pedig 250·0%-kal növekedett. A másik legjobban fejlődő iparág a papirosipar, hol a 20-nál több segédszemélyzettel dolgozó üzemek száma csaknem megkétszereződött. Majd az építőipar, élelmezési ipar, bőr-, sörte- és szőripar következik a nagyüzemek számának a világháború óta mutatkozó szaporodása tekintetében. A gépiparban ugyancsak jelentékeny emelkedés mutatkozik a 20-nál több segédszemélyzettel

dolgozó üzemeknél, ellenben a középnagyságú gépipari üzemek száma csökkent.

Sajátságosnak látszik, hogy a ruházati iparban is emelkedett 1920 óta a közép- és nagyipari üzemek száma, pedig a ruházati ipar szerepe a cégjegyzések között legnagyobb mértékben csökkent. Ezen jelenség okára nem nehéz rámutatni. A vállalati statisztikában a segédszemélyzet létszámával meghatározott kisipar fogalma nem esik egybe a kereskedelmi törvényben szereplő kisipar fogalmával. Sok olyan bejegyzett iparoscég is van, melynek segédszemélyzete 5-nél kevesebb. Az 5-nél kevesebb segédszemélyzettel dolgozó ruházati ipari cégek száma pedig az 1920. évi 23.038-ról, 1930-ig 18.659-re esett.

Az iparvállalatok nagyságszerinti megoszlása a 47. számú táblán igen tág keretek közé van foglalva; különösen nagy szélsőségek vannak a 20-nál több segédszemélyzettel dolgozó vállalatok csoportjában. Ezért a különböző ipari főcsoportok fejlődéséről megbízhatóbb képet nyerünk, ha az azokban dolgozó ipari segédszemélyzet létszámát is összehasonlítjuk. Kevesebbszámú üzem lehet, hogy sokkal több alkalmazottat foglalkoztat, mint nagyobbszámú vállalat. A segédszemélyzet számáról iparágak szerint a 49. számú tábla számol be. Az ott látható adatokból kitűnik, hogy az egyes ipari főcsoportokhoz tartozó iparágak mily különböző létszámú segédszemélyzetet foglalkoztatnak. Ennek folytán egészen más az ipari főcsoportok jelentősége a vállalatok száma és a segédszemélyzet száma tekintetében.

Megnevezés	A vállalatok számának százalékos megoszlása 1930-ban	A segédszemélyzet számának százalékos megoszlása 1930-ban
Vas- és fémipar	7·1	7·3
Gépgyártás és közlekedési eszközök gyárt. stb.	6·9	22·4
Kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	0·9	2·7
Fa- és csontipar	4·7	3·9
Bőr-, szőr-, sörte-, toll-, stb. ipar	1·5	1·5
Fonó- és szövőipar	3·9	8·6
Ruházati ipar	47·8	14·2
Papirosipar	0·9	1·8
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	5·6	14·2
Vegyészeti ipar	0·9	4·3
Építőipar	7·6	6·5
Sokszorosító- és műipar	2·5	5·4
Szállodás-, vendéglős- és kávésipar	9·1	7·2
Egyéb és ismeretlen ipari foglalkozások	0·6	0·0
Összesen	**100·0**	**100·0**

Az ipari segédszemélyzet számát tekintve a legjelentékenyebb ipari főcsoport tehát a fővárosban nem a ruházati ipar, hanem a gépipar. A ruházati ipar az élelmezési iparral együtt a segédszemélyzet száma tekintetében

49. A budapesti vállalatok segédszemélyzetének megoszlása ipari főcsoportok és a segédszemélyzet száma szerint 1910-ben és 1930-ban.

Megnevezés	0—5	6—20	20-nál több	Összesen	0—5	6—20	20-nál több	Összesen
	segédszemélyzettel dolgozó				segédszemélyzettel dolgozó			
	kisipari	középipari	nagyipari		kisipari	középipari	nagyipari	
	vállalatok segédszemélyzetének száma 1910-ben				vállalatok segédszemélyzetének száma 1930-ban			
	Abszolút számokban.							
Vas- és fémipar	1.893	3.845	11.850	17.588	3.171	2.616	7.420	13.207
Gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása stb.	1.160	1.781	36.435	39.376	2.774	2.662	34.814	40.250
Kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	158	594	7.745	8.497	384	453	3.980	4.817
Fa- és csontipar	1.737	2.528	6.115	10.380	2.073	2.300	2.637	7.010
Bőr-, sörte-, szőr-, toll-, stb. ipar	365	513	1.559	2.437	660	523	2.046	3.229
Fonó- és szövőipar	709	743	3.913	5.365	1.244	1.215	13.129	15.588
Ruházati ipar	13.147	10.162	8.811	32.120	12.451	7.112	5.853	25.416
Papirosipar	278	1.141	2.319	3.738	415	636	2.235	3.286
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	1.937	2.646	17.114	21.697	2.480	3.648	19.479	25.607
Vegyészeti ipar	137	510	5.719	6.366	312	796	6.537	7.645
Építőipar	1.828	3.196	12.876	17.900	2.684	2.404	5.611	10.699
Sokszorosító- és műipar	671	1.483	9.237	11.391	1.023	1.464	7.374	9.861
Szállodás-, vendéglős- és kávésipar	4.843	4.354	4.665	13.862	3.820	2.687	6.504	13.011
Egyéb ipari foglalkozások	—	—	—	—	6	—	—	6
Összesen	**28.863**	**33.496**	**128.358**	**190.717**	**33.497**	**28.516**	**117.619**	**179.632**
	Átlag egy vállalatra esik:							
Vas- és fémipar	1·9	10·2	68·9	11·4	1·7	9·7	78·9	4·5
Gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása stb.	1·4	10·7	239·7	34·8	1·2	10·1	226·6	14·2
Kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	1·5	11·4	121·0	38·1	1·3	10·3	159·2	13·2
Fa- és csontipar	1·8	10·1	62·4	7·9	1·3	10·0	47·9	3·7
Bőr-, sörte-, szőr-, toll-, stb. ipar	1·5	9·5	86·6	7·8	1·3	10·0	107·6	5·4
Fonó- és szövőipar	0·7	9·4	130·4	5·1	0·9	10·2	170·5	9·7
Ruházati ipar	0·6	9·4	45·2	1·5	0·9	9·5	44·3	1·3
Papirosipar	1·9	18·1	61·0	15·3	1·5	10·3	55·9	8·6
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	1·5	9·0	132·7	12·7	1·4	10·4	132·4	11·1
Vegyészeti ipar	1·2	11·1	133·0	31·8	1·3	10·9	116·7	21·1
Építőipar	1·2	10·9	71·1	8·8	1·0	9·9	90·5	3·4
Sokszorosító- és műipar	1·3	10·0	107·2	15·1	1·2	10·2	118·2	9·6
Szállodás-, vendéglős- és kávésipar	1·3	10·1	51·8	3·3	1·1	10·4	58·5	3·6
Egyéb ipari foglalkozások	—	—	—	—	0·0	—	—	0·0
Összesen	**0·8**	**10·6**	**99·0**	**3·5**	**0·9**	**10·0**	**113·7**	**4·4**

a második helyet foglalja el, míg a harmadik helyen a fonó- és szövőipar következik. Az egyes ipari főcsoportokba tartozó vállalatok nagyságára éles fényt derítenek a 49. számú tábla adatai. A segédszemélyzet átlagos létszáma a kisipari vállalatoknál még nem mutat feltűnő eltérést, hasonlóképen a középiparban sem, hanem a 20-nál nagyobb segédlétszámú üzemeknél bontakoznak ki az igazi mélyreható különbségek. Ezek szerint a legnagyobb üzemek a gépiparban vannak, azután a fonó- és szövőiparban, majd a kő-, föld-, agyag-, üvegiparban, továbbá az élelmezési iparban; legkisebbek a vállalatok a ruházati és a fa- és csontiparban.

A segédszemélyzet számának 1910 és 1930 között mutatkozó csökkenéséből nem lehet messzebbmenő következtetéseket levonni, mert az 1910-es év egy gazdasági fellendülés periodusába esett, 1930-ban pedig már a kezdődő gazdasági válság éreztette hatását. Hogy pedig 1930-ban már erősen csökkent a nagyiparban foglalkoztatott segédszemélyzet létszáma, mutatja az, hogy míg 1929 októberében a gyáripari statisztika adatai szerint a budapesti gyáripari üzemek munkáslétszáma még 102.886 volt, addig 1930 októberében már csak 89.787 volt a gyáripari munkáslétszám. Mindazonáltal egyes iparágakban, különösen a nagyüzemeknél feltűnő a munkáslétszám rendkívül nagy esése, másokban pedig annak emelkedése. A nagyipari üzemeknél erősen csökkent a segédszemélyzet száma a vas- és fémiparban, az építőiparban, a kő-, föld-, agyag- és üvegiparban, a fa- és csontiparban, a ruházati iparban és a sokszorosító iparban, viszont emelkedett a segédszemélyzet létszáma az élelmezési iparban, szállodás és vendéglős iparban, vegyészeti iparban,bőr-, sörte-, szőr-, toll-, stb. iparban; a fonó- és szövőiparban pedig megsokszorozódott.

Az előbbiekből látható volt, hogy egyes ipari főcsoportok általában, milyen különböző nagyságú vállalatokat foglalnak magukban. Ezt a kérdést még meg kell világítani a vállalati forma szempontjából is, amennyiben a vállalati forma is bizonyos fokig összefüggésben van a vállalatok nagyságával. Főleg a részvénytársaságok és a szövetkezetek, valamint a város és az állam üzemei között vannak többségben a nagyvállalatok. Az 50. számú tábla, a gyáripari telepek megoszlását mutatja be ipari főcsoportok és vállalati formák szerint.

A többnyire nagyvállalatokat képviselő részvénytársaságok a vegyészeti iparban, a kő-, föld-, agyag- és üvegiparban, a fonó- és szövőiparban, az élelmezési iparban és a sokszorosító iparban szerepelnek legmagasabb arányban, tehát ott, ahol az előző táblák tanusága szerint aránylag nagy segédszemélyzettel dolgoznak a vállalatok. Legalacsonyabb a részvénytársulati vállalatok aránya a ruházati iparban és a fa- és csontiparban, tehát ugyancsak ott, ahol aránylag legalacsonyabbnak mutatkozott a segédszemélyzet átlagos létszáma.

Miután az ipari bejegyzett cégek részletesebb adatai bemutatást nyertek, fordítsuk figyelmünket a másik, a cégbejegyzések szempontjából még jelentőségteljesebb ágazatra, a kereskedelemre.

50. A gyáripari telepek tulajdonosai, illetve vezetői 1935-ben.

Megnevezés	Egyéni cég	Társas cég	Szövetkezet	Részvénytársaság	Állam	Város	Egyéb jogi személyek	Összesen
	Abszolút számokban.							
Vas- és fémipar	79	35	—	58	—	—	—	172
Gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása stb.	48	31	—	50	3	—	—	132
Közhasználatú áramfejlesztő telepek	—	—	—	3	—	3	—	6
Kő-, agyag-, aszbeszt- és üveggyártás	17	6	—	28	—	—	—	51
Fa- és csontipar	59	34	2	30	—	—	—	125
Bőr-, szőr-, sörte-, toll-, stb. ipar	15	8	—	13	—	—	—	36
Fonó- és szövőipar	34	42	1	70	—	—	—	147
Ruházati ipar	62	23	1	27	—	—	—	113
Papirosipar	24	14	—	23	—	—	—	61
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	46	31	5	85	3	7	1	178
Vegyészeti ipar	34	22	—	75	2	3	—	136
Sokszorosító- és műipar	16	15	—	32	4	1	1	69
Összesen	**434**	**261**	**9**	**494**	**12**	**14**	**2**	**1.226**
	Százalékban.							
Vas- és fémipar	45·9	20·3	—	33·8	—	—	—	100·0
Gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása stb.	36·4	23·5	—	37·9	2·2	—	—	100·0
Közhasználatú áramfejlesztő telepek	—	—	—	50·0	—	50·0	—	100·0
Kő-, agyag-, aszbeszt- és üveggyártás	33·3	11·8	—	54·9	—	—	—	100·0
Fa- és csontipar	47·2	27·2	1·6	24·0	—	—	—	100·0
Bőr-, szőr-, sörte-, toll-, stb. ipar	41·7	22·2	—	36·1	—	—	—	100·0
Fonó- és szövőipar	23·1	28·6	0·7	47·6	—	—	—	100·0
Ruházati ipar	54·8	20·4	0·9	23·9	—	—	—	100·0
Papirosipar	39·3	23·0	—	37·7	—	—	—	100·0
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	25·8	17·4	2·8	47·8	1·7	3·9	0·6	100·0
Vegyészeti ipar	25·1	16·2	—	55·1	1·4	2·2	—	100·0
Sokszorosító- és műipar	23·2	21·7	—	46·4	5·8	1·5	1·4	100·0
Összesen	**35·4**	**21·3**	**0·7**	**40·3**	**1·0**	**1·1**	**0·2**	**100·0**

Az eljárás ugyanaz, mint az ipari cégek megoszlásának vizsgálatánál. Az 51. számú tábla bemutatja a kereskedelmi cégek bejegyzésének évenkinti alakulását kereskedelmi főcsoportok szerint; az 52. számú tábla megadja ugyanazt 5 éves periódusokban, az 1911—1913. évi háború előtti, az 1914—1919. évi háborús és az utána következő 1920—1925. évi rendkívüli gazdasági időszak kiemelésével; az 53. számú tábla pedig 10 éves egyforma időközökben külön kiemeli a kereskedelmi főcsoportok adataiból, a nagyobb kereskedelmi szakmákban történt cégbejegyzések adatait.

Mielőtt a fentidézett számú táblák ismertetésébe merülnénk, előre leszögezzük, hogy legtöbb kereskedelmi céget valamennyi kereskedelmi főcsoportban az 1920—1925. években jegyeztek be. Ez az időszak sokkal erősebb mértékben emelkedik ki a kereskedelmi cégbejegyzések tekintetében, mint az ipari alapításoknál.

51. A budapesti kereskedelmi cégek törvényszéki cégbejegyzéseinek száma kereskedelmi főcsoportok szerint 1876—1935-ig, évenkint.

Megnevezés	1876	1877	1878	1879	1880	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905
Kereskedelem.																														
Állatokkal, mezőgazdasági és állati termékekkel való ker.	363	40	8	36	14	12	16	19	14	9	16	10	11	5	12	9	23	14	8	17	8	16	26	20	12	22	24	11	24	22
Fával és egyéb erdei term. stb. való kereskedés	48	12	1	11	9	5	6	5	5	8	11	13	5	6	9	14	8	12	13	10	6	14	15	15	11	19	10	30	18	19
Vas- és fémárukkal, gépekkel való kereskedés	106	6	4	13	23	9	15	12	13	13	12	21	7	19	16	22	21	29	26	29	44	44	58	34	33	41	38	53	39	42
Az agyag-, porcellán- és üvegipar készítm. való keresk. .	25	5	4	2	2	2	3	1	4	3	6	4	5	2	1	2	2	7	5	5	8	6	6	7	9	11	5	5	1	7
Fa- és faragott árukkal stb. való kereskedés	147	23	8	26	20	16	11	18	21	10	25	18	17	19	29	26	31	41	34	39	29	47	28	30	42	44	30	35	51	32
Fonó- és szövőipari árukkal való kereskedés	400	58	24	57	58	34	54	51	41	51	58	49	36	46	78	72	87	100	101	118	80	136	118	106	79	97	106	119	132	134
Élelmezési, élvezeti cikkekkel és italokkal való kereskед.	208	32	12	40	31	17	25	19	14	8	27	25	22	12	21	25	37	50	62	52	49	83	100	84	85	84	76	77	77	70
Gyógy- és vegyészeti árukkal való kereskedés	23	8	3	5	6	6	5	7	6	3	—	11	11	11	11	14	6	14	13	17	11	17	8	14	14	16	11	14	15	21
Könyv- és műkereskedés ...	38	5	1	2	9	8	4	7	2	3	—	6	5	4	5	5	7	9	13	9	8	5	8	15	17	14	16	18	22	19
Egyéb kereskedelmi ágak ...	255	31	9	43	30	38	15	29	22	20	38	24	40	31	47	55	51	64	98	126	113	172	178	265	145	188	184	203	221	270
Kereskedelem összesen .	1.613	220	74	235	202	147	154	168	142	128	193	181	159	155	229	244	273	340	378	422	356	540	545	590	447	536	500	565	600	636

Megnevezés	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
Kereskedelem.																														
Állatokkal, mezőgazdasági és állati termékekkel való ker.	22	20	21	19	29	23	20	18	12	11	26	33	29	25	111	101	135	120	93	31	27	14	23	29	37	61	43	154	48	57
Fával és egyéb erdei term. stb. való kereskedés	30	22	27	28	40	35	38	28	19	12	23	44	18	15	86	77	72	78	76	32	24	32	15	13	13	12	20	14	19	21
Vas- és fémárukkal, gépekkel való kereskedés	58	77	38	59	83	85	79	44	46	30	32	67	75	48	215	114	99	102	101	89	67	63	71	52	37	40	14	13	24	28
Az agyag-, porcellán- és üvegipar készítm. való keresk. .	4	3	5	9	6	4	7	5	2	3	4	4	5	5	12	7	5	3	4	5	5	7	4	4	1	.	5	3	6	10
Fa- és faragott árukkal stb. való kereskedés	40	52	40	47	62	46	47	24	22	15	23	45	74	39	147	88	69	89	65	43	32	25	16	33	24	9	7	11	23	24
Fonó- és szövőipari árukkal való kereskedés	102	84	98	100	99	146	156	73	58	47	80	130	69	65	235	192	116	158	208	163	106	60	58	66	41	40	20	41	38	53
Élelmezési, élvezeti cikkekkel és italokkal való kereskед.	74	65	65	64	63	60	48	52	40	47	80	108	66	40	139	175	126	68	80	60	33	24	19	24	17	19	32	30	23	36
Gyógy- és vegyészeti árukkal való kereskedés	14	19	19	20	19	16	27	16	15	13	29	37	28	16	77	39	36	28	29	27	18	15	20	22	10	8	12	14	9	11
Könyv- és műkereskedés ...	25	21	21	25	25	34	17	15	15	4	15	12	22	15	48	29	27	26	22	12	9	12	18	16	15	5	8	5	9	13
Egyéb kereskedelmi ágak ...	233	282	291	361	362	350	253	173	154	127	180	211	187	164	645	750	836	589	326	276	155	113	96	78	55	50	76	58	64	104
Kereskedelem összesen .	601	645	625	782	788	799	692	448	383	309	492	691	573	432	1715	1572	1521	1261	1004	788	476	365	340	337	251	244	287	343	268	357

52. A budapesti kereskedelmi cégek törvényszéki cégbejegyzéseinek száma kereskedelmi főcsoportok szerint 1876—1935-ig, többéves időszakokban.

Megnevezés	1876—1880	1881—1885	1886—1890	1891—1895	1896—1900	1901—1905	1906—1910	1911—1913	1914—1919	1920—1925	1926—1930	1931—1935
						Abszolút számokban.						
Állatokkal, mezőgazdasági és állati termékekkel való keresk.	461	70	54	71	82	103	111	61	136	591	130	363
Fával- és egyéb erdei termékekkel való kereskedés stb.	81	29	44	57	61	96	147	101	131	421	97	86
Vas- és fémárukkal, gépekkel stb. való kereskedés	152	62	75	127	213	213	315	208	298	720	290	119
Az agyag-, porcellán- és üvegipar készítm. való kereskedés	38	13	18	21	36	29	27	16	23	36	21	24
Fa- és faragott árukkal való kereskedés	224	76	108	171	176	192	241	117	218	501	130	74
Fonó- és szövőipari árukkal való kereskedés	597	231	267	478	519	588	483	375	449	1.072	331	192
Élelmezési, élvezeti cikkekkel és italokkal való kereskedés	323	83	107	226	401	384	331	160	381	648	117	140
Gyógy- és vegyészeti árukkal való kereskedés	45	27	44	64	64	77	91	59	138	236	85	54
Könyv- és műkereskedés	55	24	20	43	53	89	117	66	83	164	70	40
Egyéb kereskedelmi ágak	368	124	180	394	873	1.066	1.529	776	1.023	3.422	498	352
Összesen	**2.344**	**739**	**917**	**1.652**	**2.478**	**2.837**	**3.392**	**1.939**	**2.880**	**7.811**	**1.769**	**1.444**
						Százalékban.						
Állatokkal, mezőgazdasági és állati termékekkel való keresk.	19·7	9·5	5·9	4·3	3·3	3·6	3·3	3·1	4·7	7·6	7·3	25·2
Fával- és egyéb erdei termékekkel való kereskedés stb.	3·5	3·9	4·8	3·4	2·5	3·4	4·3	5·2	4·5	5·4	5·5	5·9
Vas- és fémárukkal, gépekkel stb. való kereskedés	6·5	8·4	8·2	7·7	8·6	7·5	9·3	10·7	10·3	9·2	16·4	8·2
Az agyag-, porcellán- és üvegipar készítm. való kereskedés	1·6	1·8	1·9	1·3	1·4	1·1	0·8	0·8	0·8	0·5	1·2	1·6
Fa- és faragott árukkal való kereskedés	9·6	10·3	11·8	10·3	7·2	6·8	7·1	6·0	7·7	6·4	7·4	5·2
Fonó- és szövőipari árukkal való kereskedés	25·5	31·3	29·2	28·9	20·9	20·7	14·2	19·3	15·6	13·7	18·7	13·3
Élelmezési, élvezeti cikkekkel és italokkal való kereskedés	13·8	11·2	11·6	13·7	16·2	13·5	9·8	8·3	13·2	8·3	6·6	9·7
Gyógy- és vegyészeti árukkal való kereskedés	1·8	3·6	4·8	3·9	2·6	2·7	2·7	3·1	4·9	3·0	4·8	3·7
Könyv- és műkereskedés	2·3	3·2	2·2	2·6	2·1	3·1	3·4	3·4	2·8	2·1	3·9	2·8
Egyéb kereskedelmi ágak	15·7	16·8	19·6	23·9	35·2	37·6	45·1	40·1	35·5	43·8	28·2	24·4
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
						Átlag évenkint.						
Állatokkal, mezőgazdasági és állati termékekkel való keresk.	92	14	11	14	16	21	22	20	23	99	26	73
Fával- és egyéb erdei termékekkel való kereskedés stb.	16	6	9	11	12	19	29	34	21	70	19	17
Vas- és fémárukkal, gépekkel stb. való kereskedés	30	12	15	25	43	43	63	69	50	120	58	24
Az agyag-, porcellán- és üvegipar készítm. való kereskedés	8	3	4	4	7	6	5	5	4	6	4	5
Fa- és faragott árukkal való kereskedés	45	15	21	34	35	38	48	39	36	84	26	15
Fonó- és szövőipari árukkal való kereskedés	119	46	53	96	104	117	97	125	75	179	66	38
Élelmezési, élvezeti cikkekkel és italokkal való kereskedés	65	17	21	45	80	77	66	53	64	108	23	28
Gyógy- és vegyészeti árukkal való kereskedés	9	6	9	13	13	15	18	20	23	39	17	11
Könyv- és műkereskedés	11	5	4	9	11	18	24	22	14	27	14	8
Egyéb kereskedelmi ágak	74	25	36	79	175	213	306	259	170	570	100	70
Összesen	**469**	**149**	**183**	**330**	**496**	**567**	**678**	**646**	**480**	**1.302**	**353**	**289**

53. Egyes kereskedelmi szakmák szerepe a kereskedelmi főcsoportokon belül, a budapesti cégbejegyzések számában 1876—1935-ig, 10 éves időszakokban.

Megnevezés	1876—1885	1886—1895	1896—1905	1906—1915	1916—1925	1926—1935
Állatokkal és mezőgazdasági cikkekkel való kereskedelem	**531**	**125**	**185**	**195**	**704**	**494**
Ebből szakma:						
marha-, sertés-, juh- és egy. haszonállatokkal való kereskedelem ..	249	65	80	88	318	161
gabona-, termény- és lisztkereskedelem ...	203	48	73	67	347	303
Fával és erdei termékekkel való kereskedelem ..	**110**	**101**	**157**	**279**	**521**	**183**
Ebből szakma:						
fakereskedelem	64	53	85	164	257	93
szén- és tüzelőanyag-kereskedelem	33	33	47	86	196	57
Vas- és fémárukkal való kereskedelem ...	**214**	**202**	**426**	**599**	**942**	**409**
Ebből szakma:						
vas- és vasárukereskedelem	69	47	65	66	180	43
gépekkel, géprészekkel való kereskedelem ..	28	34	108	137	158	75
autókkal és autóalkatrészekkel v. kereskedelem	—	—	5	29	71	79
villamossági és világítási cikkekkel való kereskedelem	10	6	25	44	42	40
műszaki cikkekkel való kereskedelem	7	23	51	152	278	75
Kő-, agyag- és üvegárukkal való kereskedelem ..	**51**	**39**	**65**	**48**	**54**	**45**
Fa-, bőr- és díszműárukkal való kereskedelem ...	**300**	**279**	**368**	**395**	**682**	**204**
Ebből szakma:						
autókereskedelem	45	52	92	77	57	54
bőrkereskedelem	44	66	83	102	199	47
papírkereskedelem	72	63	93	101	226	47
Fonó- és szövőipari cikkekkel való kereskedelem	**828**	**745**	**1.107**	**963**	**1.416**	**523**
Ebből szakma:						
Kézmű- és rövidárukereskedelem	447	346	409	338	644	143
divatárukereskedelem .	120	154	359	319	235	132
posztó- és szövetárukereskedelem	55	30	37	58	157	89
cipőkereskedelem	39	35	61	56	99	27
ruhakereskedelem	64	80	117	68	77	36
kalapkereskedelem	17	46	52	45	38	21
Élelmezési és élvezeti cikkekkel való kereskedelem	**406**	**333**	**785**	**942**	**942**	**257**
Ebből szakma:						
fűszer- és gyarmatárukereskedelem	229	122	312	187	336	54
borkereskedelem	49	67	65	52	325	57
Gyógy- és vegyészeti cikkekkel való kereskedelem	**72**	**108**	**141**	**178**	**346**	**139**
Ebből szakma:						
drogériák	15	27	18	41	74	34
festék-, gyertya-, szappan-, kőolaj-, benzin- és olajkereskedelem.	17	19	62	48	71	18
Könyv- és műkereskedelem	**79**	**63**	**142**	**202**	**228**	**110**
Ebből szakma:						
könyvkereskedelem; könyv- és hírlapkiadó vállalatok	69	52	91	133	147	67
Egyéb kereskedelmi ágak	**492**	**574**	**1.939**	**2.586**	**3.275**	**850**
Ebből szakma:						
ingatlanforgalmi irodák	1	11	24	87	169	51
film- és fotoipari cikkekkel való kereskedelem.	—	—	—	27	72	25
szállítmányozás	49	51	73	94	165	143
bizományosok	208	218	631	819	2.296	201
ügynökök, alkuszok ..	80	158	710	878	907	156

Az állatokkal és mezőgazdasági termékekkel való kereskedelemben, a cégjegyzék felállítása után igen sok cégbejegyzés történt, ami nyilván összefüggésben állott azzal, hogy Budapest abban az időben az ország mezőgazdasági termékeinek értékesítésében igen jelentékeny szerepet töltött be. Később a város rohamos fejlődésével, a kereskedelem más ágai is mind jobban fejlődtek, egyre több vállalkozással gyarapodtak és így az agrártermékekkel való kereskedelem kiemelkedő szerepe is lassan háttérbe szorult közöttük. Az 1876 és 1880 évek között eltelt időszakban bejegyzett kereskedelmi cégeknek még 19·7%-a foglalkozott nyerstermény- és állatkereskedelemmel, az 1911—1913-as években már csak 3·1%-a. A világháború idején a mezőgazdasági termények áremelkedése újabb lendületet adott a termény- és állatkereskedő cégek szaporodásának. A háború után már a bejegyzett kereskedelmi cégeknek ismét több mint 7%-a tartozott ebbe a csoportba. Feltűnő, hogy az 1931 és 1935 évek között, mikor az agrárkonjunktúrát éppen a legnagyobb agrárválság váltotta fel, mégis aránylag mily sok cégbejegyzés történt a terménykereskedelemben. Ebben nagyrészben egy rendkívüli ok játszott közre: az, hogy az új nagyvásártelep terménykereskedői 1933-ban tömegesen jegyeztették be cégüket. Az 53. számú tábla adataiból kitűnik, hogy az állat- és terménykereskedő cégek közül legtöbb haszonállatokkal való kereskedéssel foglalkozik. Emellett azonban feltűnő a gabona-, liszt- és terménykereskedelemmel foglalkozó cégek bejegyzéseinek a háború előtti viszonyokkal szemben mutatkozó rendkívüli nagymértékű emelkedése.

A fával és egyéb erdei termékekkel való kereskedelem fejlődésének két tényező adott lendületet: egyrészről az ipar növekvő építőanyag, fűtőanyag, valamint ipari faszükséglete, másrészről a növekvő lélekszámú város egyre nagyobb mennyiségek beszerzését igénylő tüzelőszerszükséglete. A bejegyzésre került kereskedelmi cégeknek az 1876—1880 években még csak 3·5%-a tartozott a fa- és egyéb erdei-termékek kereskedelmének csoportjába, 1911—1913-ban már 5·2%-a tartozott ide. A háború után még inkább nőtt e szakmák jelentősége; részben a város népességének további növekedése folytán, részben azáltal, hogy az ország megcsonkítása óta fabehozatalunk, erdőségek hiányában óriási módon megnövekedett. Ebben a behozatalban Budapest központi vasúthálózata és feldolgozó iparának fejlettsége révén fokozott elosztó szerephez jutott.

Az ország iparosodásával, általában a gép- és műszaki kultúra előrehaladásával párhuzamosan a mult század óta egyre jobban emelkedett jelentőségben a vas- és fémárukkal, gépekkel, háztartási eszközökkel, műszaki cikkekkel, műszerekkel kereskedő szakmák csoportja. Számarányuk a bejegyzésre került cégek között az 1876—1880-ig terjedő időszakban 6·5% volt, a háború előtt már 10·7%, az 1926—1930-as években 16·4% volt és csupán legutóbb a bekövetkezett gazdasági válság idején szállt le ismét 8·2%-ra. E kereskedelmi főcsoportba tartozó szakmák közül, mint az 53. számú táblán látható, leg-

jelentékenyebb a gépekkel és géprészekkel, valamint a műszaki cikkekkel való kereskedelem. Azonban úgy a fenti szakmákban, mint a vas- és fémárukereskedelemben, a háború előtti időkkel szemben erősen csökkent a cégbejegyzések száma. Az autókkal és autóalkatrészekkel való kereskedelemben ezzel szemben nagy emelkedés látható.

Az agyagáru-, porcellán- és üvegkereskedelembe a cégbejegyzéseknek csak igen kis hányada tartozott. E szakmák nem oly cikkekkel foglalkoznak, amelyre a gazdasági élet fejlődése vagy hullámzása különösebb hatást gyakorolt volna.

A fa- és faragott árukkal, bőrárukkal való, valamint a norinbergi díszmű árukkal és papírárukkal való kereskedelmi ágakban már jóval több céget jegyeztek be. Az 1876 és 1880 között bejegyzésre került kereskedelmi cégeknek 9·6%-a tartozott a fenti szakmákba, a világháború előtt bejegyzett kereskedelmi cégeknek már csak 6·0%-a, a legutolsó évtizedben bejegyzett cégeknek már csak 5·2%-a került ki e szakmákból. A cégbejegyzések száma tekintetében e főcsoport valamennyi nagyobb szakmájában a háború előtti viszonyokkal szemben erős szaporodás látható.

A kereskedelem főbb ágazatai közül legnagyobb a fonó-, szövőipari- és ruházati cikkekkel való kereskedelem. Az első cégbejegyzések alkalmával a kereskedelmi cégeknek 25—30%-a, a világháború előtt 19·3%-a, 1926—30-ban 18·7%-a tartozott ebbe a csoportba. Az 1930 után mutatkozó csökkenés már a gazdasági válság folytán az általános kereseti színvonal esését tükrözi vissza, mely a ruházati cikkekkel való kereskedelem szempontjából kedvezőtlen viszonyokat teremtett. A fonó- és szövőipari cikkekkel való kereskedelemhez tartozó cégek zömét a kézmű és rövidáru, továbbá a divatárukereskedő cégek képezik. A háború előtti cégalapítások számával szemben, (a posztó- és szövetáru kereskedelmet kivéve) a legutolsó tíz év során valamennyi idetartozó szakmában erősen csökkent a cégalapítások száma.

Az élelmezési és élvezeti cikkekkel való kereskedelem szintén azok közé a kereskedelmi főcsoportok közé tartozik, melyekben aránylag legtöbb cégbejegyzés történt. A mult század 70-es éveiben a bejegyzésre került kereskedelmi cégeknek 13·8%-a került ki az idetartozó szakmákból. A század eleje óta azonban számarányuk 1911—1913-ig 8·3%-ra csökkent. A háború alatt és azután, az élelmiszerhiányid ején újból nagyobbszámú bejegyzés történt az élelmiszerszakmában. Feltűnő azonban, hogy 1931 és 1935 között a gazdasági válság idején, a cégbejegyzések számának általános csökkenése mellett az élelmiszerkereskedelemben a vállalkozási kedv újabb emelkedést mutatott. A bejegyzett kereskedelmi cégeknek már ismét 9·7%-a volt élelmiszerkereskedő. E jelenség okáról már volt szó az előző fejezetek során. A gazdasági válság idején, a kenyerüket vesztett egyének közül sokan a kereskedelemben, legfőképen az elsőrendű életszükségleti cikkeket árusító élelmiszerkereskedelemben igyekeztek maguknak új exisztenciát teremteni. E fel-

tevést igazolja a kiadott iparjogosítványok számából az élelmiszerüzletekre eső jogosítványok számának emelkedése is. 1929-ben 10.787 kiadott iparjogosítványból 1.555-öt, 1931-ben 10.138 iparjogosítványból már 2.012-őt, 1932-ben pedig 10.571-ből a 1.938-at adtak ki az élelmiszerkereskedelem körébe tartozó üzletek céljára. Az élelmiszerkereskedelmi szakmák közül a fűszer- és gyarmatárukereskedelem, valamint a borkereskedelem emelkedett ki leginkább a bejegyzett cégek száma tekintetében.

A gyógy- és vegyészeti árukkal kereskedő cégek a bejegyzett cégeknek általában 3—4%-át képezték. Ebben a csoportban nagyon sokféle vegyészeti vállalat talál elhelyezést. A jelentékenyebbek közül az 53. számú táblán csupán a drogériák és a festékkereskedő cégek száma van feltüntetve.

A könyv- és műkereskedelmi cégek aránya szinte változatlanul 2—3%-al szerepelt mindig a bejegyzett kereskedelmi cégek között. Ide tartoznak a könyv- és hirlapkiadó vállalatok is.

A bejegyzett kereskedelmi cégek legnagyobb csoportját az egyéb kereskedelmi ágak alkotják. Ide tartoznak a bizományosok, ügynökök, ingatlanforgalmi irodák stb. Igen figyelemreméltó, hogy a mult század 70-es évei óta a bejegyzésre került cégeknek mind nagyobb hányada került ki a kereskedelemnek ezekből az ágazataiból. Már a háború előtt is igen sok bizományos és ügynöki cég alakult, de a háború után az inflációs idők konjunkturális világában gombamódra szaporodtak a bank- és tőzsdebizományos cégek. De ugyanakkor a mezőgazdasági termények árának kedvező alakulása mellett a termény- és állatbizományosok száma is erősen gyarapodott. A terménykonjunktura megszűnésével és a mezőgazdasági árnívó csökkenésével már sokkal kevesebb bizományos és ügynöki cég alakult, mint az infláció idején, de egyúttal sokkal kevesebb, mint amennyi a háború előtt.

A cégbejegyzéseknek a kereskedelmi főcsoportok szerint részletezett adatain kívül — miként az iparnál, úgy itt is — bemutatjuk még a cégjegyzékben szereplő kereskedelmi cégek létszámának megoszlását is kereskedelmi főcsoportok szerint.

A fenti adatokból látható, hogy az egyéb rovatba sorozott nagyszámú bizományos, ügynöki, szállítmányozó cégeken kívül a bejegyzett kereskedő cégek legnagyobb csoportját (18·5%-át) a fonó- és szövőipari cikkekkel való kereskedelembe tartozó cégek, a második legnagyobb létszámú csoportját pedig az élelmiszerkereskedő cégek alkotják (11·8%-ot). Legkisebb szerep jut az agyag- és üvegárukkal való kereskedelemnek (1·0%), a könyv- és műkereskedelemnek (2·9%), valamint a gyógy- és vegyészeti árukkal való kereskedelemnek (3·8%) a bejegyzett cégek között.

A vállalati statisztikában a kereskedelmi vállalatokról, 1890-ig visszamenőleg nem állanak rendelkezésre adatok. Ezért azokat a kereskedelmi bejegyzett cégek adatainak kiegészítése végett a budapesti kereskedők számának népszámlálási adataival lehet csak némiképen pótolni.

54. A bejegyzett budapesti kereskedelmi cégek megoszlása a kereskedelmi főcsoportok szerint öt évenkint 1876—1935.

Év	Állatokkal és más állati és gazdasági t. való kereskedés	Fa és erdei termékekkel való keresked.	Vas- és fémárukkal való kereskedés	Agyag- és üvegárukkal való kereskedés	Fa- és díszmiárukkal való kereskedés	Fonó- és szövőipari k. tart. árukkal való kereskedés	Élelmiszerkeresked.	Gyógy- és vegyészeti árukkal való keresk.	Könyv- és műkeresk.	Egyéb kereskedelem	Összesen
	a) *Abszolút számokban.*										
1876	312	49	105	25	147	396	311	23	38	250	1.656
1880	376	71	133	31	196	542	426	63	48	335	2.221
1885	372	92	168	40	232	681	458	77	61	379	2.560
1890	371	117	217	49	291	823	543	105	75	507	3.098
1895	388	144	297	63	379	1.077	752	153	106	829	4.188
1900	444	188	444	89	510	1.452	978	189	140	1.182	5.616
1905	495	252	571	102	619	1.776	1.197	247	205	1.881	7.345
1910	552	336	786	121	774	2.045	1.395	306	296	2.770	9.381
1915	615	423	991	136	872	2.378	1.555	375	352	3.291	10.988
1920	827	555	1.358	158	1.127	2.854	2.018	548	452	4.189	14.086
1925	1.196	842	1.840	170	1.417	3.460	2.407	655	566	6.755	19.308
1930	1.199	852	1.991	183	1.428	3.461	2.227	686	540	6.180	18.747
1935	1.460	860	1.906	184	1.366	3.392	2.159	692	534	5.759	18.312
	b) *Százalékban.*										
1880	17·0	3·2	6·0	1·4	8·8	24·4	19·2	2·8	2·1	15·1	100·0
1895	9·3	3·4	7·1	1·5	9·1	25·7	18·0	3·6	2·5	19·8	100·0
1910	5·9	3·6	8·4	1·3	8·2	21·8	14·9	3·3	3·2	29·4	100·0
1920	5·9	4·0	9·7	1·1	8·0	20·3	14·4	4·0	3·2	29·4	100·0
1925	6·5	4·5	10·0	1·0	7·7	18·7	13·0	3·5	3·1	32·0	100·0
1930	6·7	4·7	11·1	1·0	7·9	19·2	12·4	3·8	3·0	30·2	100·0
1935	8·0	4·7	10·4	1·0	7·5	18·5	11·8	3·8	2·9	31·4	100·0
	c) *Index számokban.*										
1880	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1895	102	203	222	202	192	197	176	243	221	247	189
1910	147	472	591	389	395	376	327	486	617	827	421
1920	220	782	1.020	510	575	527	474	870	942	1.250	633
1925	317	1.186	1.383	549	723	637	565	1.040	1.178	2.015	868
1930	319	1.200	1.497	590	729	639	523	1.089	1.124	1.857	843
1935	387	1.210	1.433	594	697	626	507	1.098	1.113	1.719	825

A fenti tábla hasonló beosztásban mutatja be a budapesti kereskedők számát kereskedelmi főcsoportok szerint, mint a 45. számú tábla iparvállalatokét. Jól látható, hogy a budapesti önálló kereskedőknek aránylag legnagyobb része mindig az élelmiszer szakmába tartozott. 1930-ban 13.892 budapesti kereskedőből 4.276 (30·8%) volt élelmiszerkereskedő. Ezután, a fonó- és szövőipari cikkekkel való kereskedelemben található aránylag nagy létszám 2.695 kereskedő; (19·4%). E két kereskedelmi főcsoportba sorozott kereskedők száma éppen felét alkotja az összes budapesti kereskedők számának. E két főcsoport számaránya emelkedett ki legjobban a bejegyzett cégek között is. A bejegyzett cégek között ugyancsak jelentékeny arányban szerepeltek még a vas- és fémárukkal és műszaki cikkekkel foglalkozó keres-

55. A budapesti kereskedők számának [1]) megoszlása kereskedelmi főcsoportok szerint a népszámlálások adatai alapján 1890—1930.

Év	Állatokkal és más gazd. t. való keresk.	Fával, erdei stb. ker.	Vas- és fémárukkal való kereskedés	Kő-, föld- és agyagkereskedés	Fa-, bőr- és díszmű-kereskedés	Fonó- és szövőipari kereskedés	Élelmezési kereskedés	Gyógy- és vegyészeti kereskedés	Könyv- és műkeresk.	Egyéb kereskedelem	Összesen
					a) *Abszolút számokban.*						
1890	766	407	198	72	308	1.087	2.051	86	108	781	5.864
1900	814	745	395	117	469	1.264	2.756	152	161	838	7.711
1910	851	880	613	96	626	1.755	3.207	239	203	966	9.436
1920	1.244	972	1.268	171	1.156	2.869	4.103	591	314	1.192	13.880
1930	973	1.154	1.207	157	811	2.695	4.276	709	332	1.578	13.892
					b) *Százalékban.*						
1890	13·1	6·9	3·4	1·2	5·3	18·5	35·0	1·5	1·8	13·3	100·0
1900	10·5	9·7	5·1	1·5	6·1	16·4	35·7	2·0	2·1	10·9	100·0
1910	9·0	9·3	6·5	1·0	6·6	18·6	34·0	2·5	2·2	10·3	100·0
1920	9·0	7·0	9·1	1·2	8·3	20·6	29·6	4·3	2·3	8·6	100·0
1930	7·0	8·3	8·7	1·1	5·8	19·4	30·8	5·1	2·4	11·4	100·0
					c) *Index számokban.*						
1890	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1900	105	182	199	162	151	116	133	177	148	106	131
1910	110	215	310	132	202	162	155	278	188	124	161
1920	161	239	639	238	374	264	199	686	291	153	237
1930	127	284	609	217	262	248	208	824	307	202	237

kedők is. Az 55. számú táblán szintén kiemelkedik ez a főcsoport. A fával és erdei termékekkel kereskedők aránya a bejegyzett cégek között már nem oly magas, mint az összes budapesti kereskedők között, tekintettel arra, hogy ebben a szakmában igen sok a kiskereskedő. Ez az oka annak is, hogy a bejegyzett cégek között nagyobb arányban szerepelnek a textilárukereskedők is, mint az élelmiszerkereskedők, holott az élelmiszerkereskedők száma a textilárukereskedők számánál jóval nagyobb. Az élelmiszerkereskedelmi szakmában a kereskedők legnagyobbrésze szintén kiskereskedő, aki cégét nem jegyeztette be. Hogy pedig a cégbejegyzés tekintetében mily különbségek vannak a fenti kereskedelmi fő-

[1]) Csak a tulajdonképeni kereskedők.

csoportokhoz tartozó cégek között, az kitűnik a kereskedelmi üzletek nyitására kiadott iparjogosítványok és a kereskedelmi cégbejegyzések adatainak egybevetéséből:

56. Az 1926—1935-ig kereskedelmi célra kiadott iparjogosítványok és bejegyzett új budapesti kereskedelmi cégek számának egybevetése foglalkozási főcsoportok szerint.

Megnevezés	Kiadott iparjogosítványok száma	Új cégbejegyzések száma	Cégbejegyzések a kiadott iparjogosítványok %-ában
Állatokkal, mezőgazdasági és állati termékekkel való kereskedelem	6.586	493	7·5
Fával és egyéb erdei termékekkel való keresk. .	5.030	183	3·6
Vas- és fémárukkal való kereskedelem	4.333	409	9·4
Agyag- és üvegipar készítményeivel való keresk..	302	55	18·2
Fa és faragott árukkal való kereskedelem	3.536	204	5·8
Fonó-, szövő- és ruházati iparral való keresk. ..	7.193	523	7·3
Élelmezési és élvezeti cikkekkel és italokkal való kereskedelem	17.097	257	1·5
Gyógy- és vegyészeti árukkal való keresk.	2.028	139	6·9
Könyv- és műkereskedés	626	110	17·6

A fenti összehasonlításból látható, hogy míg az újonnan alakult textilkereskedő-üzletek 7·3%-a, a vas- fémáru- és műszaki cikkekkel kereskedő üzletek 9·4%-a jegyezteti be magát a cégjegyzékbe, addig az élelmiszerkereskedő-üzleteknek csak 1·5%-a, a fa- és tüzelőanyagkereskedő üzleteknek pedig 3·5%-a kerül bejegyzésre.

Az elmondottak során bemutatást nyert az egyes termelési és foglalkozási ágak szerepe a bejegyzett cégek között 60 esztendő távolságában. A tényleg működő bejegyzett cégek számáról azonban ebben a részletezésben nem állott módunkban tájékoztatást nyujtani. Mint említettük már, foglalkozási ágak szerint a működő cégek adatait csak az 1930. évről állítottuk össze, melyek így is érdekes hátteret nyujtanak az összes bejegyzett cégek foglalkozási megoszlásához, oly időpontban, melytől még nem választ el az évek hosszú sora és amely óta nagymértékű változások a vállalatok foglalkozási megoszlásában minden valószínűség szerint nem történtek. A túloldalon látható 57. számú táblán az ipar és kereskedelem már ismert főcsoportjai mellett a többi termelési ágakat is tagoltuk, hogy azokba is mélyebb betekintést nyujthassunk. Emellett az adatokat vállalati formák szerint részleteztük, miáltal az utóbbiak szerepe nemcsak az egyes termelési ágakon belül, hanem a különböző foglalkozási főcsoportokon belül is megvilágítást nyer.

57. A budapesti bejegyzett cégek számának megoszlása foglalkozási ágak és vállalati formák szerint 1930-ban.

Megnevezés	Bejegyzett összes cégek						Működő cégek					
	Egyéni cégek	Közkereseti társaságok	Betéti társaságok	Részvénytársaságok	Szövetkezetek	Összesen	Egyéni cégek	Közkereseti társaságok	Betéti társaságok	Részvénytársaságok	Szövetkezetek	Összesen
Őstermelés.												
Mezőgazdaság (földmüvelés és állattenyésztés), kertészet	18	—	—	57	33	108	5	—	—	50	18	73
Erdészet	3	—	—	18	—	21	1	—	—	5	—	6
Egyéb őstermelés	1	2	—	1	—	4	—	1	—	1	—	2
Együtt	22	2	—	76	33	133	6	1	—	56	18	81
Bányászat.												
Vasérc és egyéb ércek bányászata	1	—	—	11	—	12	—	—	—	4	—	4
Szénbányászat	1	3	—	32	—	36	1	3	—	20	—	24
Egyéb bányászat	5	—	1	5	—	11	4	—	—	1	—	5
Együtt	7	3	1	48	—	59	5	3	—	25	—	33
Ipar.												
Vas- és fémipar	585	146	17	97	6	851	323	125	10	63	1	522
Gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása stb.	382	131	29	161	6	709	250	121	12	125	1	509
Kő-, föld-, agyag-, aszbeszt-, üvegipar	118	33	9	104	—	264	55	23	3	83	—	164
Fa- és csontipar	238	72	10	108	10	438	136	49	5	69	5	264
Bőr-, sörte-, szőr-, toll-, viaszosvászon- és ruggyantaipar	122	49	2	29	8	210	90	22	1	22	3	138
Fonó- és szövőipar	179	44	9	115	4	351	102	39	3	87	4	235
Ruházati ipar	999	310	34	55	13	1.411	461	189	19	27	8	704
Papirosipar	83	32	6	39	1	161	73	19	3	33	—	128
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	594	103	4	196	16	913	223	69	3	150	7	452
Vegyészeti ipar	243	70	8	166	5	492	135	17	1	133	2	288
Építőipar	675	330	23	153	35	1.216	422	157	11	115	24	729
Sokszorosító- és műipar	234	94	9	73	1	411	171	61	6	62	1	301
Szállodás- vendéglős- és kávésipar stb.	435	91	27	121	5	679	120	43	4	88	3	258
Egyéb ipar	18	12	2	.	12	44	16	8	2	.	4	30
Együtt	4.905	1.517	189	1.417	122	8.150	2.577	942	83	1.057	63	4.722
Kereskedelem.												
Állatokkal és mezőgazd. termékekkel való kereskedelem	929	166	23	81	—	1.199	331	101	4	49	—	485
Fával és egyéb erdei termékekkel való kereskedelem	578	163	18	93	—	852	310	84	4	62	—	460
Vas- és fémárukkal, gépekkel stb. való kereskedelem	1.381	401	67	142	—	1.991	739	274	25	97	—	1.135
Agyag- és üvegipar készítményével való kereskedelem	119	48	5	11	—	183	60	20	3	9	—	92
Fa- és faragott árukkal, bőr-, kaucsukárukkal való kereskedelem	1.064	273	32	59	—	1.428	451	158	15	39	—	663
Fonó- szövőipari és ruházati cikkekkel való kereskedelem	2.339	952	73	97	—	3.461	1.203	581	15	65	—	1.864
Élelmezési és élvezeti cikkekkel v. ker.	1.769	313	54	74	27	2.237	670	148	19	53	12	902
Gyógy- és vegyészeti árukkal való ker.	497	118	22	48	1	686	298	85	16	39	—	438
Könyv- és műkereskedés	342	91	12	91	4	540	143	46	10	60	—	259
Egyéb kereskedelem	4.755	1.000	108	298	9	6.170	1.643	297	24	188	5	2.157
Együtt	13.773	3.525	414	994	41	18.747	5.848	1.794	135	661	17	8.455
Pénz-, hitel- és biztosításügy.												
Bankok és takarékpénztárak	—	—	—	149	—	149	—	—	—	98	—	98
Hitelszövetkezetek	—	—	—	.	72	72	—	—	—	.	34	34
Biztosító intézetek	—	—	—	35	7	42	—	—	—	23	4	27
Egyéb pénz- és hitelügy	221	70	41	.	—	332	106	47	20	—	7	180
Együtt	221	70	41	184	79	595	106	47	20	121	45	339
Közlekedés.												
Helyiérdekű vasutak	—	—	—	87	—	87	.	—	—	60	—	60
Városi közúti vasutak	—	—	—	5	—	5	—	—	—	5	—	5
Folyam- és tengerhajózás	—	2	1	14	—	17	1	1	—	7	—	9
Autóközlekedés	7	2	1	5	1	16	2	—	—	5	3	10
Légi közlekedés	—	—	—	3	—	3	—	—	—	2	—	2
Egyéb közlekedés	25	6	3	8	11	53	15	1	—	3	—	19
Együtt	32	10	5	122	12	181	18	2	—	82	3	105
Egyéb.												
Színházak, orfeumok, stb.	1	—	1	18	—	20	3	—	—	15	—	18
Mozgóképszínházak	1	4	—	24	—	29	3	—	—	22	—	25
Bérházak	—	—	1	164	61	226	—	—	—	162	42	204
Különfélék	878	395	10	30	25	1.338	34	11	2	49	22	118
Együtt	880	399	12	236	86	1.613	40	11	2	248	64	365
Összesen	19.840	5.526	662	3.077	373	29.478	8.600	2.800	240	2.250	210	14.100

Mindenekelőtt felmerül a kérdés, hogy vajjon az egyes termelési ágakba tartozó bejegyzett cégek hány százaléka működik?

	Működő bejegyzett cégek az összes bejegyzett cégek százalékában
Őstermelés	60·9
Bányászat	56·0
Ipar	57·9
Kereskedelem	44·6
Hitel	57·0
Közlekedés	58·0
Egyéb	22·4
Összesen	47·5

A fenti százalékszámokból látható, hogy a működő cégek aránya magasabb a nagy tőkebefektetést igénylő termelési ágakban, míg legkisebb a kereskedelemben, ahol a vállalatok zöme aránylag csekély tőkeerővel rendelkezik. Természetes, hogy a fentiek alapján a működő cégek megoszlása némileg eltér az összes bejegyzett cégek megoszlásától az egyes tertermelési ágak között.

	Összes bejegyzett cégek	Működő bejegyzett cégek
	százalékban	
Őstermelés	0·5	0·6
Bányászat	0·2	0·2
Ipar	27·6	33·7
Kereskedelem	63·5	59·7
Hitel	2·0	2·4
Közlekedés	0·6	0·8
Egyéb	5·6	2·6
Összesen	**100·0**	**100·0**

Különösen a kereskedelem és ipar között feltűnő az eltolódás a működő cégek száma tekintetében az ipar javára, vagyis az ipar szerepe jóval nagyobb a működő cégek között, mint az összes bejegyzett cégek számában. Ellenkezőleg áll a helyzet a kereskedelemnél. A kereskedelmi vállalkozás nem oly kötött, mint az ipari, könnyebben kezdhető meg és könnyebben hagyható fel, kevesebb beruházott vagyont igényel, nagyobb a likviditása, ami megkönnyíti a nem prosperáló vállalatok egyszerű felhagyását.

De lássauk a termelési ágakon kívül még az egyes foglalkozási ágakat is. A működő őstermelő cégek között például a legtöbb mezőgazdasággal foglalkozik, a bányavállalatok között a szénbányák száma emelkedik ki. Az iparnál érdekes megfigyelni, hogy az egyes főcsoportokban mily különbözőképen alakul a működő cégek aránya.

Foglalkozási ág	Működő cégek az összes bejegyzett cégek százalékában
Vas- és fémipar	61·3
Gépgyártás, közlekedési eszközök gyártása stb.	71·8
Kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	62·1
Fa- és csontipar	60·3
Bőr-, sörte-, szőr- és tollipar	65·7
Fonó- és szövőipar	67·0
Ruházati ipar	49·9
Papirosipar	79·6
Élelmezési- és élvezeti cikkek gyártása	49·5
Vegyészeti ipar	58·2
Építőipar	59·9
Sokszorosító- és műipar	73·3
Szállodás-, vendéglős- és kávésipar	38·0
Egyéb ipar	68·4
Összesen	57·9

Azokban az ipari főcsoportokban működik tehát a bejegyzett cégek között legtöbb vállalat, melyekben a gyáripar van erősebb mértékben képviselve. Így legnagyobb a működő cégek aránya a papirosiparban (79·6%), a sokszorosító- és műiparban (73·3%), valamint a gépiparban (71·8%). A többi ipari főcsoportokban a működő cégek aránya általában 60—70% között ingadozik, csupán némely iparágban működik ennél alacsonyabb hányada a bejegyzett cégeknek éspedig a szállodás- és kávésiparban 38·0%-a, az élelmezési és élvezeti cikkek iparában 49·5%-a, a ruházati iparban 49·9%-a.

A működő cégek száma a fentiek alapján másképen oszlik meg az egyes ipari főcsoportok között, mint a cégjegyzékben szereplő összes ipari cégeké:

Foglalkozási ág	Bejegyzett összes cégek	Működő bejegyzett cégek
	százalékban	
Vas- és fémipar	10·5	11·0
Gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása	8·7	10·8
Kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	3·2	3·4
Fa- és csontipar	5·4	5·6
Bőr-, sörte-, szőr- és tollipar	2·6	2·9
Fonó- és szövőipar	4·3	5·0
Ruházati ipar	17·3	14·9
Papirosipar	2·0	2·7
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	11·2	9·6
Vegyészeti ipar	6·0	4·0
Építőipar	14·9	17·6
Sokszorosító- és műipar	5·1	6·4
Szállodás-, vendéglős- és kávésipar	8·3	5·5
Egyéb ipar	0·5	0·6
Összesen	100·0	100·0

A százalékszámok fenti két sorát összehasonlítva kiderül, hogy ha a legtöbb helyen kisebb-nagyobb eltérések mutatkoznak is, az összes és a működő bejegyzett cégek megoszlásában, foglalkozási főcsoportok szerint, de végeredményben a működő cégek számából is többnyire azok az ipari főcsoportok emelkednek ki nagyobb arányukkal, melyek az összes bejegyzett cégek számából is kiemelkedtek. Legnagyobb az eltérés mégis a ruházati iparban, mely az összes bejegyzett cégek között 17·3%-al, a működő cégek között pedig csak 14·9%-al van képviselve ; ezzel szemben az összes bejegyzett cégek között az építőipari cégek 14·9%-al, a működő cégek között pedig 17·6%-al szerepelnek.

A felsorolt ipari főcsoportok sok, bár rokon, de mégis lényegesen különböző szakmabeli vállalatot foglalnak magukban, melyek közül egyes szakmák jelentősége messze meghaladja ugyanazon főcsoporthoz sorozott más szakmák jelentőségét. Az 57. számú tábla adatai szerint 4.722 működő bejegyzett ipari cégből 522 tartozott a vas- és fémiparba. Ezek közül aránylag legtöbb, 148, vas- és acéleszközök, valamint a vasbútorok gyártásával foglalkozott, 123 mint lakatosipari, 71 bádogosipari és 79 mint arany- és ezüstműves bejegyzett cég állott fenn 1930-ban. A gépiparban működő 509 bejegyzett cég közül legtöbbet, 124-et a gép-, kazán- és mérleggyártás, 67-et a hajó-, vagón- és közlekedési eszközök gyártása foglalkoztatott ; 88 elektrotechnikai cikkek gyártásával, 67 villanyszerelő iparral, 80 pedig egyéb műszerek, illetve tanszerek gyártásával foglalkozott.

A kő-, föld-, agyag- és üvegiparban 164 volt a bejegyzett működő cégek száma. Ezek közül tégla- és tűzálló anyagáruk gyártásával 41, kövek megmunkálásával 36, üvegáruk gyártásával 22 budapesti bejegyzett cég foglalkozott.

A 264 bejegyzett működő céget számláló fa- és csontiparban 145 bútorasztalos és esztergályos, 50 pedig fűrészáru és parkettgyártó üzem volt.

A bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaáru iparban 138 működő bejegyzett cégről szólanak az adatak; közülük 23 foglalkozott bőrgyártással és bőrfestéssel, 24 bőröndösiparral, 29 szíjgyártó- és nyergesiparral, 35 sörte-, szőr- és tolliparral és 12 ruggyantaáru gyártással.

A fonó- és szövőiparban 235 működő bejegyzett cég közül 72 gyapjufonó- és szövőipari, 35 len-, kenderipari, 36 pamut-, kötő- és szövőipari és 47 a kárpitosipari szakmához tartozott. A többi fonó- és szövőipari szakmában csak kisebb számú bejegyzett cég szerepelt.

Az egyik legnagyobb létszámú ipari főcsoport a ruházati ipar. Ennek keretében 704 bejegyzett működő cégből 322 a szabóiparba, 112 a cipőiparba, 68 a kalaposiparba és 48 a fehérneműiparba tartozott.

A papirosiparban működő 128 cég közül 91 papirosárugyártással foglalkozott.

Az élelmezési iparban fennálló bejegyzett 452 cég közül legtöbb, 137 hús-, mészáros- és hentesipari üzem volt; ezenkívül 41 malomipari, valamint 68 szeszipari cégről szólnak az adatok.

A vegyészeti iparba tartozó bejegyzett cégek száma igen különböző vegyészeti ipari szakmák között aprózódik el. Jellegzetes kiemelkedő szakmát nehéz közöttük találni; 118 vegyészeti működő bejegyzett cég közül 23 kőolajfinomító, 10 gyógyszervegyészeti vállalat volt.

A működő bejegyzett cégek szempontjából a legnagyobb létszámú építőiparban, 729 cég közül 599 építési vállalat. Ez a szakma, mint már említettük főleg a legutolsó építési konjunktúra során erősödött meg. Idetartozott még 49 gőz-, gáz- és központi fűtésépítő- és felszerelő vállalat is. A többi építőipari cég, különböző építési munkák vállalása (ács, cserepes, üveges, szobafestő, kéményseprő stb.) között oszlott meg.

A sokszorosító- és műiparban legtöbb a nyomdavállalat. 301 cég közül 1930-ban 193 volt nyomda, 41 tartozott a fényképésziparba, néhány a filmiparba, a többi a műipar egyéb ágaiba.

A szállodás-, vendéglős- és fürdőiparban 258 működő bejegyzett cég közül 96 kávéház, 71 vendéglő és 50 szálloda szerepelt.

Az ipari cégek után a kereskedelmi bejegyzett cégek is megérdemlik hogy számuk összetételét jobban megismerjük és hogy a kereskedelmi főcsoportok általános elnevezésein belül, egyes tipikus szakmák szerepét is láthassuk. Mielőtt azonban a részletadatokba tekintenénk, lássuk, hogy az egyes kereskedelmi főcsoportokba tartozó összes bejegyzett cégek között 1930-ban milyen arányban voltak a működő cégek képviselve.

Foglalkozási ág	Működő cégek az összes bejegyzett cégek százalékában
Állatokkal, mezőgazdasági termékekkel stb. való kereskedelem	40·5
Fával és egyéb erdei termékekkel való kereskedelem	54·0
Vas- és fémárukkal való kereskedelem	57·0
Agyag- és üvegipar készítményeivel való kereskedelem	50·3
Fa- és faragott árukkal való kereskedelem	46·4
Fonó-, szövőipari és ruházati cikkekkel való kereskedelem	53·6
Élelmezési- és élvezeti cikkekkel való kereskedelem	40·3
Gyógy- és vegyészeti cikkekkel való kereskedelem	63·9
Könyv- és műkereskedelem	48·0
Egyéb kereskedelem	33·8
Összesen	**44·6**

A bejegyzett kereskedelmi cégeknek általában kevesebb, mint a fele működött. Egyes főcsoportokban azonban jóval nagyobb arányban szerepeltek a működő cégek, mint másokban. Ennek okát maga a főcsoport jellegében kell keresnünk. Általában a kötöttebb és nagyobb szakértelmet kívánó ágazatokban magasabb a működő cégek aránya, mint a kereskedelem egy-

szerűbb ágazataiban pl. az élelmiszerkereskedelemben és az egyéb kereskedelembe sorozott ügynökök és bizományosok számában. Egyúttal azokban a szakmákban is magasabb a működő cégek aránya, amelyeknek az újabb idők gazdasági szükségletei jobban kedveztek, pl. a gyógy- és vegyészeti cikkekkel való kereskedelemben (63·9%), továbbá a vas- és fémárukkal és műszaki cikkekkel való kereskedelemben (57·0%).

A működő cégeknek a bejegyzett összes cégektől eltérő százalékos megoszlását az egyes kereskedelmi főcsoportok között, az alábbi adatok mutatják.

Foglalkozási ág	Bejegyzett összes cégek	Működő bejegyzett cégek
	százalékban	
Állatokkal és mezőgazdasági termékekkel való kereskedelem	6·7	5·8
Fával és erdei termékekkel való kereskedelem	4·7	5·5
Vas- és fémárukkal való kereskedelem	11·1	13·5
Agyag- és üvegipari készítményekkel való kereskedelem	1·0	1·1
Fa- és faragott árukkal való kereskedelem	7·9	7·9
Fonó-, szövőipari és ruházati cikkekkel való kereskedelem	19·2	22·3
Élelmezési és élvezeti cikkekkel való kereskedelem	12·4	10·8
Gyógy- és gyógyászati cikkekkel való kereskedelem	3·8	5·2
Könyv- és műkereskedelem	3·0	3·1
Egyéb kereskedelem	30·2	24·8
Összesen	**100·0**	**100·0**

Itt is ugyanazok a főcsoportok játszanak nagyobb szerepet, a működő cégek száma, mint az összes bejegyzett cégek száma tekintetében. A fonó- és szövőipari és ruházati cikkekkel való kereskedelem aránya a működő cégek között nagyobb, mint az összes bejegyzett cégeknél. Hasonlóképen a vas-, fémipari és műszaki cikkekkel való kereskedelemnél is, viszont az élelmiszerkereskedelmi cégek számaránya bár szintén kiemelkedik a többi főcsoport közül, a működő bejegyzett cégek között már kisebb, mint az összes bejegyzett cégek között.

Lássuk még az egyes kereskedelmi főcsoportokon belül a körükbe tartozó szakmák részletesebb adatait is. 8.455 bejegyzett működő kereskedelmi cég közül 485 állatokkal és mezőgazdasági terményekkel kereskedett; ebből a számból 294 gabona-, termény- és lisztkereskedő és 105 haszonállatkereskedő volt.

Vas- és fémárukkal, gépekkel, háztartási eszközökkel, műszerekkel és hangszerekkel stb. 1.135 bejegyzett működő cég kereskedett 1930-ban. Ez a szám eléggé változatosan oszlott meg a sokféle szakma között; 340 műszaki cikkekkel, 73 gépekkel és géprészekkel, 218 vas- és fémárukkal, 122 órával és ékszerekkel, 63 autóalkatrészekkel és 81 villamossági, világítási és rádiócikkekkel kereskedett.

A fa- és faragott árukkal, bőr-, kaucsuk- és norinbergi árukkal való kereskedelemben 663 működő cég közül 87 volt bútorkereskedő, 189 bőrkereskedő, 93 díszműárukereskedő és 229 papírkereskedő.

Fonó- és szövőipari cikkekkel, valamint a ruházati ipari cikkekkel való kereskedelemben működő 1.864 cégből 503 volt divatárú-, 616 kézmű- és rövidáru-, 243 posztó- és szövet-, 156 ruha- és 112 cipőkereskedő.

Az élelmezési és élvezeti cikkekkel való kereskedelemben 902 cég közül 453 bejegyzett működő cég, fűszer- és gyarmatárukereskedő, 95 borkereskedő, 52 déligyümölcskereskedő, 48 tojás-, sajt- és vajkereskedő és 39 szeszesitalkereskedő volt.

A gyógy- és vegyészeti cikkekkel való kereskedelemben 438 bejegyzett cégből 105 mint drogéria, 103 festékkereskedés, a többi pedig különböző vegyészeti árukkal kereskedő cég működött.

A 259 bejegyzett működő könyv- és műkereskedő cégből 174 volt könyvkereskedő és 46 könyv- és hírlapkiadó.

A legváltozatosabb képet az egyéb kereskedelmi ágak mutatják. Az idesorozott 2.157 működő cégből 825[1]) volt különböző bizományos és 723 ügynök. Ezenkívül 121 szállítmányozási vállalkozóról és 89 ingatlanforgalmi irodáról számolnak be az adatok.

Az 57. számú tábla adatai a pénz, hitel és biztosításügyhöz tartozó bejegyzett cégeket már teljes részletezésben mutatják. A bankok és takarékpénztárak kizárólag részvénytársaságok (98 cég), míg a magánbankházak az egyéb pénz és hitelügyhöz vannak sorozva. A hitelszövetkezetek ismét külön szerepelnek 34 céget felölelő létszámmal. A biztosító társaságok száma 1930-ban 27 volt.

A közlekedési ágban, a legnagyobb szerepet a helyiérdekű vasutak játszák. Ezek ugyan már a MÁV kezelésében vannak, de mint részvénytársaságok jogilag fennállanak. Az 1930. évi adatok szerint 60 helyi érdekű vasútrészvénytársaság állott fenn. A városi villamos vasútvállalatok száma 5. Valamennyien a BSzKRt kezelésében vannak. Folyam- és tengerhajózási vállalat 1930-ban csupán 9 működött. A működő autóközlekedési és fuvarozási vállalatok száma 10 volt. A légi közlekedési vállalatok száma 1930-ban még kettő volt, azóta egyre csökkent.

Az egyéb fejezetben kiemelkedik a bérházvállalatok magas száma. 1930-ban 204 bérházvállalat működött a fővárosban, ebből 162 részvénytársasági és 42 szövetkezeti formában. Ezek az adatok azonban csak az önálló részvénytársasági és szövetkezeti üzemű bérházakat jelentik és nem

[1]) Az 1930. évi népszámlálás foglalkozási része sokkal kevesebb bizományos, de viszont sokkal több ügynököt tüntet fel.

Az eltérés nyilván onnan ered, hogy a legtöbb idesorozott cég magát mint bizományost és ügynököt nevezi meg. E kettős jellegű cégek a cégstatisztikában a bizományosok közé vétettek, a népszámlálási adatokban pedig nyilván az ügynökök között szerepelnek.

azonosak a részvénytársaságok kezelésében lévő bérházak számával. Bankoknak, takarékpénztáraknak és biztosítótársaságoknak, valamint más részvénytársaságoknak és szövetkezeteknek ezenkívül szintén vannak bérházai. A budapesti pénzintézeteknek 1930-ban pl. 181, az ipari, kereskedelmi és közlekedési részvénytársaságoknak pedig 1.360 budapesti bérháza volt. A budapesti működő színházak, kabarék és mulatók közül, mint adataink mutatják 18, a mozgóképszínházak közül pedig 25 volt bejegyzett cég.

E fejezet anyagának tárgyalása során mindig igyekeztünk a bejegyzett cégekről rendelkezésre álló adatokat a vállalati statisztika adataival is kiegészíteni. A működő bejegyzett cégek számának foglalkozási ágak szerint rendezett anyaga birtokában már most szinte önként felvetődik a kérdés, hogy vajjon a budapesti ipari és kereskedelmi vállalatok között milyen arányban szerepelnek azok, melyeknek cége be van jegyezve. Kétségtelen, hogy a két különböző statisztikai anyag egybevetéséből nem lehet szorosan összefüggő eredményeket nyerni, mert nem lehet ellenőrízni azt, hogy az adatok az egyes foglalkozási főcsoportokban ugyanazokra a vállalatokra vonatkoznak-e. Tekintettel azonban arra, hogy a cégstatisztika is hasonló foglalkozási séma szerint készült mint népszámlálási statisztika, nem valószínű, hogy oly lényeges eltérések fordulnának elő, melyek az adatok egybevetéséből nyert arányszámokat nagyobbmértékben eltorzítanák. Az ipari vállalatoknál egyszerű az összehasonlítás. A kereskedelmi vállalatoknak foglalkozási főcsoportok szerinti megoszlása Budapestre vonatkozólag azonban nincs publikálva s így az alábbiakban a kereskedelmi vállalatok és a működő kereskedelmi bejegyzett cégek számának összehasonlításától el kell tekinteni.

58. A budapesti ipari vállalatok és a működő bejegyzett ipari cégek számának egybevetése foglalkozási főcsoportok szerint 1930-ban.

Foglalkozási főcsoport	Budapesti iparvállalatok száma	Budapesti működő ipari bejegyzett cégek száma	Működő bejegyzett ipari cégek az iparvállalatok százalékában
Vas- és fémipar	2.904	522	18·0
Gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása stb.	2.826	509	18·0
Kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	365	164	44·9
Fa- és csontipar	1.912	264	13·8
Bőr-, szőr-, sörte-, toll-, stb. ipar	598	138	23·1
Fonó- és szövőipar	1.603	235	14·4
Ruházati ipar	19.540	704	3·6
Papirosipar	384	128	33·3
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	2.299	452	19·7
Vegyészeti ipar	363	288	79·3
Építőipar	3.114	729	23·4
Sokszorosító- és műipar	1.032	301	29·1
Szállodás-, vendéglős- és kávésipar	3.713	258	6·9
Egyéb és ismeretlen ipari foglalkozások	217	30	1·4
Összesen	**40.870**	**4.722**	**11.5**

A fenti adatokból látható, hogy Budapesten az egyes ipari főcsoportokba tartozó vállalatok között mily különböző arányban voltak a bejegyzett cégek képviselve. A 47. számú táblára visszatekintve pedig látható, hogy ezek az arányszámok mindenütt ott emelkednek ki legjobban, ahol a nagy és középipari vállalatok számaránya is magas. E jelenség magától értetődik. Bejegyzett cége csak a kisipar körét meghaladó vállalkozásoknak van. Ott, ahol nagyszámban szerepelnek kisipari vállalkozások, a bejegyzett cégek aránya nem lehet magas.

Méltán felkeltheti azonban figyelmünket egy másik körülmény. Vessük egybe az 58. számú táblán a bejegyzett cégek (a vállalatok számához viszonyított) arányszámait a 46. számú táblán feltüntetett cégbejegyzések (a kiadott iparjogosítványok számához viszonyított) arányszámaival, mindjárt feltűnik a kétféle százalékszámok között mutatkozó nagy különbség. A kiadott iparjogosítványok tömegéhez mérten sokkal kevesebb céget jegyeznek be, mint amennyi bejegyzett cég szerepel a működő vállalatok között. Az eltérésből nyilvánvaló, hogy a kisipar körét meg nem haladó üzemű cégek nagyobb arányban pusztulnak, illetve szűnnek meg, mint a közép- vagy nagyipari vállalatok.

A bejegyzett működő cégek számának, foglalkozási ágak szerinti megoszlásával kapcsolatban még nem esett szó a vállalati formák szerepéről. Az abszolút számok megoszlása nem mutatja elég kifejezően és összehasonlíthatóan a vállalati formák jelentőségét az egyes foglalkozási ágakban. Tekintettel a személyi vállalatok (egyéni cégek, közkereseti társaságok, betéti társaságok) rokon voltára és a szövetkezetek aránylag csekély számára, talán eléggé jellemezni lehet a személyi és tőkevállalatok (részvénytársaságok) különböző szerepét azzal, ha magábanvéve csak a részvénytársaságok arányszámai kerülnek az egyes foglalkozási ágakban bemutatásra.

Megnevezés	A részvénytársaságok aránya a bejegyzett működő cégek között (%)
Őstermelés.	
Mezőgazdasági (földművelés és állattenyésztés), kertészet	68·5
Erdészet	83·3
Egyéb őstermelés	50·0
Együtt	**69·1**
Bányászat.	
Vasérc és egyéb ércek bányászata, kohászat	100·0
Szénbányászat	83·3
Egyéb bányászat	20·0
Együtt	**75·8**

Megnevezés	A részvénytársaságok aránya a bejegyzett működő cégek között (%)
Ipar.	
Vas- és fémipar	12·1
Gépgyártás, különleges eszközök gyártása stb.	24·5
Kő-, föld-, agyag-, stb. ipar	50·6
Fa- és csontipar	26·1
Bőr-, sörte-, szőr-, stb. ipar	15·9
Fonó- és szövőipar	37·0
Ruházati ipar	3·8
Papirosipar	25·8
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	33·2
Vegyészeti ipar	71·8
Építőipar	13·9
Sokszorosító- és műipar	20·6
Szállodás-, vendéglős- és kávésipar	34·1
Egyéb ipar	0·0
Együtt	22·4
Kereskedelem.	
Állatokkal, mezőgazdasági termékekkel való kereskedelem	10·1
Fával és egyéb erdei termékekkel való kereskedelem	13·5
Vas- és fémárukkal, gépekkel stb. való kereskedelem	8·5
Agyag- és üvegipari készítményekkel való kereskedelem	9·8
Fa- és faragott árukkal való kereskedelem	5·9
Fonó- és szövőipari és ruházati cikkekkel való kereskedelem	3·4
Élelmezési és élvezeti cikkekkel való kereskedelem	5·8
Gyógy- és vegyészeti árukkal való kereskedelem	23·2
Egyéb kereskedelem	8·7
Együtt	7·8
Pénz-, hitel- és biztosításügy.	
Bankok és takarékpénztárak	100·0
Hitelszövetkezetek	—
Biztosítóintézetek	85·2
Egyéb pénz- és hitelügy	0·0
Együtt	35·7
Közlekedés.	
Helyiérdekű vasutak	100·0
Városi közúti vasutak	100·0
Tenger- és folyamhajózás	77·8
Autóközlekedés	50·0
Légi közlekedés	100·0
Egyéb közlekedés	15·7
Együtt	78·1
Egyéb.	
Színházak, orfeumok stb.	83·3
Mozgóképszínházak	88·0
Bérházak	79·4
Különfélék	41·5
Együtt	67·9
Összesen	16·0

Az őstermelés, bányászat, közlekedés különböző ágaiban vezető-szerepet játszanak a részvénytársaságok. A hitelcsoportban a bankok és takarékpénztárak, mind részvénytársaságok, a biztosítótársaságok túlnyomó-része részvénytársaság és csak néhány szövetkezet szerepel közöttük. E csoport összegében azonban erősen csökkenti a részvénytársaságok számarányát az elég nagyszámban működő magánbankházak és hitelszövetkezetek jelentékeny száma.

Az ipari főcsoportok elég változatos képet nyujtanak a részvénytársasági cégek számaránya tekintetében. Itt is legnagyobb arányban a vegyészeti és a kő-, föld-, agyag- és üvegiparban szerepelnek a részvénytársaságok legnagyobb arányban és nem okoz meglepetést, hogy a legkisebb arányban a ruházati iparban találjuk őket.

Az egyes kereskedelmi főcsoportokban általában már lényegesen kisebb szerepet játszanak a részvénytársaságok, mint az iparban.

Az 1930-ban fennállott budapesti cégek megoszlása a cégjegyzékbe történt bejegyzésük éve szerint.

A fennálló cégek különböző idő óta vannak bejegyezve a budapesti cégjegyzékbe. Egyesek több, mint 60 évvel ezelőtt alakultak, mások egészen újkeletűek, de a fennállási időtartam minden skálafokán jelentékeny számú cég szerepel. A működő budapesti cégek számának megoszlása 1930-ban a bejegyzés éve szerint az 59. számú táblán látható.[1])

Természetes, hogy minél távolabb tekintünk vissza a multba, annál kevesebb régi alapítású céget láthatunk a tábla adataiban; egyrészről időben visszafelé haladva egyre kevesebb volt a bejegyzések száma, másrészről a hosszabb fennállási idő folyamán a bejegyzett cégekből is nagyobb rész szűnt meg, mint a közelebbi időben alakult cégek közül.

Alapítási évek	Cégbejegyzések és a bejegyzett cégek Budapestre történt székhelyáthelyezéseinek együttes száma[2])	1930-ban működő cégek száma	1930-ban működő cégek a cégbejegyzések százalékában, az oldaloszlopokban összevont alapítási évek szerint
1876—1885	4.990	330	6·6
1886—1895	4.498	554	12·0
1896—1905	9.113	1.380	15·1
1906—1915	11.498	3.109	27·0
1916—1925	15.121	6.362	42·0
1926—1930	3.165	2.235	70·6

[1]) A táblázat összeállításánál (mely vállalati formák szerint tünteti fel a működő cégeket) számolni kellett azzal, hogy sok cég más vállalati formáról alakult át arra a formára, melyben 1930-ban működött. Ha az alapítási évet csak attól az időtől számítanánk, melytől a cég már 1930-ban feltüntett vállalati formában működött, nem kapnánk helyes képet, mert csupán a vállalati forma alkalmazásának és nem a tényleges fennállásnak az idejét nyernénk. Tekintettel arra, hogy adatainkban a bejegyzett cégekkel foglalkozunk, az alapítás idejét a cég bármilyen formában való bejegyzésének idejével azonositottuk.

[2]) Figyelmen kivül maradt az ismeretlen alapítási idejű cégek száma. Ez azonban nem oly mennyiség, amely lényegesen befolyásolná az eredmények által nyujtott képet.

59. A budapesti bejegyzett működő cégek megoszlása a cégjegyzékbe való bejegyzésük éve szerint, 1930-ban.

Év	Egyéni cégek	Közkereseti társaságok	Betéti társaságok	Részvény-társaságok	Szövet-kezetek	Együtt
1876	82	6	1	26	2	117
1877	15	1	—	—	—	16
1878	14	2	1	3	—	20
1879	15	1	—	1	1	18
1880	15	7	1	2	1	26
1881	15	5	1	3	—	24
1882	17	5	2	6	—	30
1883	18	2	—	5	1	26
1884	14	7	2	3	—	26
1885	20	4	1	2	—	27
1886	26	2	—	2	—	30
1887	25	4	2	—	1	32
1888	24	4	—	5	—	33
1889	34	5	2	8	—	49
1890	55	8	4	7	—	74
1891	31	8	1	7	2	49
1892	41	8	1	8	1	59
1893	50	8	3	16	—	77
1894	42	11	4	12	—	69
1895	51	11	4	16	—	82
1896	58	11	2	8	1	80
1897	72	16	5	6	—	99
1898	97	15	4	4	2	122
1899	59	14	5	9	2	89
1900	99	29	6	9	3	146
1901	95	34	8	5	3	145
1902	97	35	9	7	—	148
1903	141	35	5	11	1	193
1904	97	28	7	13	—	145
1905	131	48	9	23	2	213
1906	139	47	10	24	1	221
1907	148	57	9	45	4	263
1908	142	70	6	23	3	244
1909	179	86	8	34	4	311
1910	226	89	6	49	4	374
1911	210	120	3	61	6	400
1912	222	108	4	39	5	378
1913	215	93	5	22	1	336
1914	278	76	2	26	2	384
1915	129	50	4	14	1	198
1916	164	36	1	38	2	241
1917	293	48	2	76	2	421
1918	298	67	1	112	2	480
1919	223	65	4	38	3	333
1920	611	168	10	192	7	988
1921	448	133	10	154	3	748
1922	495	137	13	172	8	825
1923	604	161	13	339	8	1.125
1924	320	130	13	198	5	666
1925	311	135	6	75	8	535
1926	272	105	5	15	18	415
1927	287	94	6	59	9	455
1928	251	109	4	71	25	460
1929	268	110	3	73	28	482
1930	243	76	2	74	28	423
Ismeretlen	74	56	—	—	—	130
Összesen	**8.600**	**2.800**	**240**	**2.250**	**210**	**14.100**

Íme az 1876 és 1885 között bejegyzett cégeknek csak 6·6 százaléka működött 1930-ban. A háború előtt, 1906—1915-ig alapított cégek közül is csak 27·0%, a háború alatt és az infláció idején, 1915—1925-ig alapított cégek közül 42%, az 1926—1930. években bejegyzett cégeknek pedig 70·6%-a működött.

Érdekes eredményekre jutunk, ha azt vizsgáljuk, hogy a fennálló működő cégek 1930. évi tömege miképen oszlik meg a bejegyzés éve szerint vállalati formánként. E célból, alább öt tipikus időszakra tagolva csoportosítjuk a különböző vállalati formában működő bejegyzett cégek számát.

60. Az 1930-ban működő budapesti cégek százalékos megoszlása a bejegyzésük ideje szerint egyes vállalati formákon belül.

Időszak	Egyéni cégek	Közkereseti társaságok	Betéti társaságok	Részvénytársaságok	Szövetkezetek	Összesen
—1899	10·3	5·9	19·2	7·0	6·7	9·0
1900—1913	24·9	31·5	39·5	16·2	17·6	24·9
1914—1918	13·5	9·9	4·2	11·8	4·3	11·4
1919—1924	31·4	28·3	26·3	48·8	16·2	33·2
1925—	19·9	24·4	10·8	16·2	55·2	21·5
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

A bejegyzett cégeknek tehát csak egy kisebb csoportja, 9·0%-a származik a mult századból, csaknem negyedrészük (24·9%) keletkezett a mult század elejétől a világháborúig eltelt időben, a háború alatt bejegyzett cégek pedig 11·4%-át képezik a működő cégek számának. Aránylag legtöbb bejegyzett cég — a fennálló cégek egyharmada — az infláció idejéből való, 1925 óta pedig a fennálló bejegyzett cégeknek mintegy ötödrésze (21·5%-a) keletkezett. A nagyobb rész, tehát világháború utáni alakulás. Feltűnő, hogy az egyéni és társascégek között jóval magasabb arányban szerepelnek mult századbeli és háború előtti alapítások, mint a részvénytársaságok és szövetkezetek között. Ez a részvénytársaságok háború alatti és az inflációs években bekövetkezett konjunktúrájának az eredménye. Az 1930-ban fennállott részvénytársaságoknak csaknem fele (48·8%-a) származott a háború és az infláció idejéből.

Érdekes, hogy az a lázas, gazdaságiag abnormális időszak, a sok életképtelen megszűnt vállalkozás mellett, mégis mily sok fennmaradt vállalat alapját adta meg.

A budapesti szövetkezeti mozgalom újjáélése tükröződik vissza az 1925 után alakult szövetkezetek rendkívül magas arányszámában (55·2%), ami különösen az építőszövetkezetek gyors elszaporodásának az eredménye.

A fentiekhez megjegyezzük azonban, hogy sok cég, a cégjegyzékbe való bejegyzése előtt már hosszabb vagy rövidebb ideig fennállott és nem mindjárt alapításakor jegyeztette be magát. Ilyen esetek az egyéni cégeknél fordultak elő, vagy társascégeknél olyankor, mikor a társascég jogelődje be nem jegyzett egyéni cég volt. Ezeknek az eseteknek a száma aránylag nem nagy; 8.600 bejegyzett működő egyéni cégből 607, 2.800 működő közkereseti társaságból pedig 200 alakult korábban cégbejegyzésének idejénél. Ezeknek a cégeknek is mintegy 50%-a alapítása után 5 éven belül, további 25%-a 5—15 évi fennállás után jegyeztette be magát.

Az 1876-ban bejegyzett cégek.

Már említettük, hogy a jelenleg érvényben lévő cégjegyzékekbe 1876-történtek az első bejegyzések. A budapesti cégjegyzékbe, felállításának első esztendejében 2.320 céget jegyeztek be. Ezek akkor már hosszabb, vagy rövidebb idő óta fennállottak.

Méltán felmerül a kérdés, hogy mennyi ideje állottak már fenn, bejegyzésük idején, az 1876-ban bejegyzett cégek. Az e kérdésre adott válasz bizonyos fokig tájékoztatást ad atekintetben, hogy a vállalati élet mikor kezdett a fővárosban (illetve annak elődjeiben Budán, Óbudán és Pesten) nagyobb mértékben fejlődésnek indulni.

Előre kell azonban bocsátanunk, hogy az 1876-ban bejegyzett cégek alapítási évek szerinti részletezése nem mutatja a kisipar körét meghaladó vállalatok számbeli elterjedésének teljes képét, mert 1876 előtt bizonyára számos vállalat megszűnt anélkül, hogy az 1876-ban felállított cégjegyzék arról tudomást szerezhetett volna. De nem állottak rendelkezésre sajnos az akkor bejegyzett egyéni cégek alapítási éveinek adatai sem, pedig 1.741 egyéni cég között minden valószínűség szerint tömegesebben fordultak elő igen régi alapítások, mint a társas cégek, részvénytársaságok vagy szövetkezetek között. A fenti hiányoktól eltekintve a társascégekről, részvénytársaságokról és szövetkezetekről rendelkezésünkre álló anyag is értékesnek látszik, annál is inkább, mert főleg a nagyobb vállalatok alapításait tünteti fel emellett elég jellegzetesen mutatja a vállalatalapítások fokozatos kialakulását.

61. Az 1876-ban bejegyzett budapesti társascégek, részvénytársaságok és szövetkezetek megoszlása alapítási évek szerint.

Év	Közkereseti társaságok	Betéti társaságok	Részvény-társaságok	Szövetkezetek
1801	1	—	—	—
1826	—	—	—	—
1839	—	—	2	—
1841	—	—	2	—
1842	1	—	—	—
1846	—	—	3	—
1851	2	—	—	—
1852	1	—	—	—
1853	2	—	—	—
1854	1	—	—	—
1855	4	—	—	—
1856	3	—	1	—
1857	2	—	2	—
1858	4	—	1	—
1859	3	—	—	—
1860	7	—	—	—
1861	4	—	—	—
1862	9	—	—	—
1863	9	—	3	1
1864	10	—	1	—
1865	13	—	2	—
1866	15	—	2	—
1867	15	—	3	—
1868	17	—	10	—
1869	12	—	9	1
1870	25	—	4	2
1871	36	1	2	1
1872	27	—	10	2
1873	19	1	12	1
1874	28	—	2	1
1875	58	—	4	3
1876	105	2	18	2
Ismeretlen	25	1	1	7
Összesen	458	6	94	21

A szabadságharc után, mint látható, az elnyomatás jóideig éreztette hatását a gazdasági életben. A komolyabb fejlődés csak a mult század 60-as éveinek közepétől kezdett megindulni, akkor, amikor a csökkenő politikai nyomás alatt a gazdasági élet felócsudott a maga dermedtségéből. A szabadabb légkörben azután tömegesen alakultak vállalatok; különösen az 1867. évi kiegyezéstől kezdve. Hozzájárult azonban ehhez a politikai körülményhez a közép- és nagyipar fokozatos ki alakulása, valamint a nemzetközi forgalom élénkülése, a hitelszervezet kiépülése stb. Ilyen körülmények közt az 1876-ban bejegyzett cégek termelési ágak és vállalati formák szerint a következőképen oszlottak meg.

62. Az 1876-ban bejegyzett budapesti társascégek, részvénytársaságok és szövetkezetek megoszlása termelési ágak szerint.

Megnevezés	Közkereseti társaságok	Betéti társaságok	Részvény-társaságok	Szövetkezetek	Összesen
Őstermelés	1	—	—	—	1
Bányászat	—	—	3	—	3
Ipar	106	—	38	—	144
Kereskedelem	309	1	2	—	312
Hitel	6	4	37	21	68
ebből Biztosító	—	—	7	—	7
Közlekedés	—	—	10	—	10
Egyéb	36	1	7	—	44
Összesen	458	6	94	21	579

A közkereseti társaságok többsége akkor is kereskedelmi vállalkozás volt, de az iparban is tekintélyes számmal voltak képviselve közkereseti társaságok. A részvénytársaságok túlnyomórészben bankok, takarékpénztárak és biztosító társaságok, továbbá iparvállalatok voltak. A hitelszervezet, a nagyipar és a közlekedés kezdettől fogva részvénytársaságok formájában alakult ki. A szövetkezetek akkor még jóformán kizárólag a hitelnyujtás szolgálatában állottak.

Budapesti cégek vidéki fiókjai és a vidéki cégek budapesti fiókjai.

A cégjegyzék adatokat tartalmaz a budapesti cégek vidéki fiókhálózatáról, illetve a vidéki cégek budapesti fiókjainak számáról is, tekintettel arra, hogy a fióküzleteket a működésük területén illetékes törvényszékek cégjegyzékeibe szintén be szokták jegyeztetni.

A fiók fogalmát nehéz meghatározni. A vállalatok nagyrészének számtalan képviselete, ügynöksége, lerakata és érdekeltsége van országszerte, sőt a határokon túl is, melyekről nehéz megállapítani, hogy vajjon fióknak tekinthetők-e vagy sem. A fiók kritériumát talán épen annak cégbejegyzése adja meg, miáltal az jogi formát öltve bizonyos önállóságot nyer és mint ilyen működik a telep helyéül szolgáló város vagy község gazdasági életében. De még igy is igen körülményes a fiókok megállapításának kérdése, mert számos cég, amely látszólag önálló bejegyzett vállalkozás, lényegében nem más mint valamely külföldi vagy belföldi vállalat fiókja, illetve leányvállalata. Ennek kritériumát statisztikailag egyelőre nem lehetett megállapítani. A fiókok statisztikája tehát nem mutat teljes képet a budapesti cégek vidéki, illetve vidéki cégek budapesti kapcsolatairól, de mégis érdekes részletek olvashatók ki belőle. Vegyük először szemügyre a budapesti cégek vidéki fiókjainak adatait, melyeket az 1890., 1910. és 1930-as évekből a 63. számú tábla mutat be.

63. A budapesti bejegyzett cégek vidéki fiókjainak száma az 1890., 1910. és 1930. években.

Megnevezés	1890	1910	1930
Terület szerint.			
Magyarország mai területén.			
Törvényhatósági jogú városok			
Baja	1	3	6
Debrecen	4	12	26
Győr	—	2	14
Hódmezővásárhely	—	—	3
Kecskemét	1	6	8
Miskolc	2	5	22
Pécs	—	5	10
Sopron	1	4	17
Szeged	2	5	28
Székesfehérvár	—	4	21
Együtt	*11*	*46*	*155*
Rendezett tanácsú- ill. megyei városok és községek	14	67	217
Összesen	**25**	**113**	**372**
Csehszlovákia által elszakított területen.			
Törvényhatósági jogú városok			
Kassa	1	5	—
Pozsony	3	9	—
Együtt	*4*	*14*	—
Rendezett tanácsú, ill. megyei városok és községek	7	21	—
Összesen	**11**	**35**	—
Románia által elszakított területen.			
Törvényhatósági jogú városok			
Arad	2	7	—
Kolozsvár	4	6	—
Marosvásárhely	1	2	—
Nagyvárad	—	8	—
Szatmárnémeti	1	2	—
Temesvár	4	12	—
Együtt	*12*	*37*	—
Rendezett tanácsú, ill. megyei városok és községek	7	16	—
Összesen	**19**	**53**	—

Megnevezés	1890	1910	1930
Jugoszlávia által elszakított területen.			
Törvényhatósági jogú városok			
Pancsova	1	—	—
Szabadka	—	6	—
Újvidék	—	2	—
Zombor	—	2	—
Együtt	*1*	*10*	—
Rendezett tanácsú, ill. megyei városok és községek	4	10	—
Összesen	**5**	**20**	—
Fiume	—	**10**	—
Mindössze	**60**	**231**	**372**
Vállalati forma szerint.			
Egyéni cégek	9	27	26
Közkereseti társaságok	14	35	27
Betéti társaságok	1	1	—
Részvénytársaságok	11	70	161
Szövetkezetek	25	98	158
Mindössze	**60**	**231**	**372**
Termelési ágak szerint.			
Ipar	11	36	74
Kereskedelem	26	89	171
Hitel	1	65	99
Biztosító társaságok	18	25	5
Közlekedés	1	—	1
Egyéb	3	16	22
Mindössze	**60**	**231**	**372**

A fenti összeállításban terület, vállalati formák és termelési ágak szerinti részletezésben vannak csoportosítva az adatok. Ezek szerint látható, hogy a világháború előtt 1890-től 1910-ig mily tetemesen megszaporodott a budapesti cégek vidéki fiókjainak száma. Budapest gazdasági elevenereje nemcsak önmagában növekedett rohamos ütemben, hanem az ország különböző vidékeivel való kapcsolatainak szálai is mindinkább sűrűsödtek. Sajátságos, hogy a főváros vállalatainak fiókhálozata eleinte inkább a távolabb eső vidékekre a mai elszakított területekre terjedt ki, később már az ország belső területével való kapcsolatai is kezdtek jobban sűrűsödni.

A világháború előtt 1910-ben a budapesti cégek fiókjainak több mint fele Magyarország mai területén helyezkedett el éspedig a megyei városokban és községekben nagyobb számmal, mint a törvényhatósági jogú városokban.

A budapesti cégeknek legtöbb fiókja a történeti Magyarország törvényhatósági jogú városai közül Debrecenben, Temesváron, Fiumében és Pozsonyban volt.

Az 1930. évi adatokból természetesen hiányoznak az elszakított területek adatai, de így is feltűnő, hogy az 1910. óta eltelt 20 esztendő után az ország mai területén a budapesti cégek bejegyzett fiókjainak száma több volt, mint a történeti Magyarországon. Nyilvánvaló, hogy Budapest a világháború után viszonylag rendkívül megnövekedett gazdasági helyzeti energiájával szorosabb kapcsolatba került a szűkebb határokkal körülvett ország vidékeivel. A budapesti cégek legtöbb fiókját a mai Magyarország a törvényhatósági jogú városai közül Szegeden, Debrecenben, Miskolcon és Székesfehérváron találhatjuk.

A fiókok vállalati forma szerinti megoszlásából látható, hogy nagyobbára részvénytársaságoknak és szövetkezeteknek vannak vidéken fiókjai, egyéni és társas cégeknek csak ritkább esetben. A részvénytársaságok fiókjainak magasabb száma e vállalatok nagyobb és tőkeerősebb voltával magyarázható, míg a szövetkezeti fiókok ugyancsak magas száma a budapesti nagy fogyasztási szövetkezeteknek a vidéki városokban levő fiókhálózatát fedi.

A fiókok termelési ágak szerinti megoszlásában a kereskedelem ismert vezetőszerepe látható. Az idesorozott fiókok túlnyomórésze azonban fogyasztási szövetkezet. Budapesti iparvállalatoknak szintén számos fiókja van a vidéken bejegyezve, de még több a fővárosi hitelintézetek vidéki fiókjainak száma.

64. A budapesti bankok és takarékpénztárak vidéki fiókjai és a működő vidéki helyi pénzintézetek száma 1935-ben.

Megnevezés	A budapesti bankok és takarékpénztárak vidéki fiókjainak száma	A működő helyheli pénzintézetek	Vidéki pénzintézetek fiókjai
Törvényhatósági jogú városok.			
Baja	3	5	—
Debrecen	9	9	—
Győr	5	2	—
Hódmezővásárhely	2	6	—
Kecskemét	3	4	—
Miskolc	6	6	—
Pécs	2	6	—
Sopron	5	1	—
Szeged	6	5	—
Székesfehérvár	3	1	—
Együtt	**44**	**45**	—
Megyei városok	52	117	7
Községek	15	217	103
Összesen	**111**	**379**	**110**

A budapesti hitelintézetek fiókjainak számával külön is érdemes foglalkozni. Felmerül ugyanis a kérdés, hogy vajjon ezek mily szerepet játszanak vidéken, az ottani helybeli pénzintézetek között.

A hitelszövetkezetek kérdése természetesen más lapra tartozik. A vidéki hitelszövetkeztek nem fiókjai, hanem csak tagszövetkezetei a budapesti központnak.

A budapesti bankoknak és takarékpénztáraknak a vidéki törvényhatósági jogú városokban 44 fiókjuk van, csaknem annyi, mint amennyi a helybeli pénzintézetek száma. Már a megyei városokban levő 52 budapesti bankfiók felét sem képviseli a helybeli pénzintézetek számának, a községekben pedig csak igen kevés budapesti bankfiók áll fenn.

Vidéki cégeknek is voltak és vannak fiókjai Budapesten. Számukról és megoszlásukról 1890-ben, 1910-ben és 1930-ban terület, vállalati forma és termelési ágak szerint, a 65. számú tábla nyujt tájékoztatást.

65. A vidéki bejegyzett cégek budapesti fiókjainak száma az 1890., 1910. és 1930. években.

Megnevezés.	1890	1910	1930	Megnevezés	1890	1910	1930
Terület szerint.							
Magyarország mai területén.				*Jugoszlávia által elszakított területen.*			
Törvényhatósági jogú városok				Törvényhatósági jogú városok			
Debrecen	—	2	5	Ujvidék	—	2	—
Győr	4	6	7	Zombor	—	2	—
Kecskemét	—	—	1	Együtt	—	4	—
Miskolc	1	2	3	Megyei városok és községek.	—	—	—
Pécs	1	4	5	Összesen	—	4	—
Sopron	—	1	3				
Szeged	1	3	9				
Székesfehérvár	1	1	3	Fiume	—	8	—
Együtt	*8*	*19*	*36*	Mindössze	**34**	**102**	**62**
Megyei városok és községek.	9	26	26				
Összesen	**17**	**45**	**62**				
Csehszlovákia által elszakított területen.				**Vállalati forma szerint.**			
Törvényhatósági jogú városok				Egyéni cégek	8	28	14
Kassa	—	1	—	Közkereseti társaságok	20	39	19
Pozsony	5	6	—	Betéti társaságok	—	—	1
Selmec- és Bélabánya	—	1	—	Korlátolt felelősségű társaság	—	—	—
Együtt	*5*	*8*	—	Szövetkezetek	2	3	3
Megyei városok és községek.	7	15	—	Részvénytársaságok	4	32	25
Összesen	**12**	**23**	—	Mindössze	**34**	**102**	**62**
Románia által elszakított területen.				**Termelési ágak szerint.**			
Törvényhatósági jogú városok							
Arad	1	5	—	Ipar	11	21	15
Kolozsvár	2	4	—	Kereskedelem	8	34	18
Nagyvárad	2	5	—	Hitel	3	1	1
Temesvár	—	1	—	Biztosító társaságok	1	1	—
Együtt	*5*	*15*	—	Közlekedés	—	3	5
Megyei városok és községek.	—	7	—	Egyéb	11	42	23
Összesen	**5**	**22**	—	Mindössze	**34**	**102**	**62**

Mindig sokkal több volt a budapesti cégek fiókjainak száma vidéken, mint a vidéki cégek fiókjainak száma Budapesten. Háború előtt a történeti Magyarország területéről 1910-ben több cég tartott fiókot a fővárosban, mint ahány a Csonkaország területéről 1930-ban. Ha azonban csak a Csonkaország területén hasonlítjuk össze a vidéki cégek budapesti fiókjainak 1910. évi és 1930. évi létszámát, úgy emelkedés tapasztalható.

A vidéki cégek közül is nagyobbára részvénytársaságoknak vannak Budapesten fiókjai, de van számos egyéni cégnek és közkereseti társaságnak is fiókja Budapesten. A vidéki cégek budapesti fiókjai főleg ipari, kereskedelmi vállalkozások, hitelintézet fiókja csupán egyetlenegy van közöttük.

Külföldi cégek budapesti fiókjai.

A budapesti cégek külföldi fiókjairól csak hiányos adatok állottak rendelkezésünkre. A külföldi cégbejegyzések adatai előttünk ismeretlenek voltak és így nem volt semmi alap arra, hogy a budapesti bejegyzett cégek mikor nyitottak fiókot a külföld egyes államaiban. Némi tájékoztatást azonban szerezhettünk abból, hogy a vállalatok cégük mellett rendszerint feltüntetik fiókjaik telephelyét is. Az így összeállított hiányos adatokat nem közöljük, csupán megemlítjük, hogy a külföldön fiókteleppel rendelkező budapesti cégeknek a háború előtt főleg Ausztriában voltak fiókjai, ami Ausztria és Magyarország politikai egységét tekintve magától értetődött. Budapesti cégeknek voltak még fiókjai a mai Csehországban is, ezenkívül Németországban, Bulgáriában és Olaszországban.

Sajnos, hazánk gazdasági gyengeségét mutatja, hogy mindig sokkal több külföldi vállalat tartott fenn Budapesten fiókot, mint ahány budapesti cég rendelkezett oly anyagi erővel, hogy külföldön önálló fiókot létesíthetett volna. A külföldi cégek Budapesten bejegyzett fiókjairól már vannak statisztikai adataink. Számukat az 1890., 1910. és 1930. években az anyavállalat székhelye, vállalati formák és termelési ágak szerint a 66. sz. tábla részletezi.

A 66. sz. táblázatba foglalt adatokból látható, hogy Budapesten legtöbb fiókot ausztriai cégek tartottak fenn. Az ausztriai cégek budapesti fiókjainak száma 1910-ben, a monarchia fennállása idején azonban több volt, mint 1930-ban. De így is legszorosabb gazdasági kapcsolatunk Ausztriával maradt fenn. Más államokban honos cégek közül még németországi és nagybritanniai cégek fiókjai voltak nagyobb számban Budapesten képviselve, a háború után pedig csehszlovák cégeknek láthatjuk a fővárosban fiókjait, ami nyilván nagyrészben a háború előtti Ausztriával való kapcsolataink maradványa. Ha nem az országokat, hanem azokat a városokat tekintjük, ahol a külföldi cégek fiókjainak főtelepei vannak, láthatjuk, hogy a legtöbb külföldi cég budapesti fiókjának Bécs a székhelye. Ezenkívül vannak még berlini, londoni, párizsi, prágai, newyorki és trieszti cégeknek is Budapesten fiókjai.

66. Külföldi cégek budapesti fiókjai 1890., 1910. és 1930-ban.

Megnevezés	1890	1910	1930	Megnevezés	1890	1910	1930
A cégek székhelye szerint.				**Vállalati forma szerint.**			
Ausztria	44	91	83	Egyéni cégek	19	41	28
Csehszlovákia	—	—	15	Közkereseti társaságok	21	52	32
Nagybritannia	3	11	14	Betéti társaságok	—	6	6
Németország	6	19	28	Korlátolt felel. társaságok	—	9	32
Egyesült Államok	2	3	2	Részvénytársaságok	21	32	60
Egyéb	6	16	16	Összesen ...	**61**	**140**	**158**
Összesen ...	**61**	**140**	**158**				
Ebből:				**Termelési ágak szerint.**			
Bécs	39	77	58				
Prága	2	5	5	Ipar	19	38	47
London	3	8	8	Kereskedelem	20	40	52
Berlin	3	7	9	Hitel	1	12	14
New-York	1	4	3	Biztosító társaságok	16	31	22
Párizs	2	3	6	Közlekedés	4	7	8
Trieszt	3	5	2	Egyéb	1	12	15
Összesen ...	**53**	**109**	**91**	Összesen ...	**61**	**140**	**158**

A külföldi cégek budapesti fiókjai is aránylag legnagyobbrészben részvénytársasági formában működnek, de jelentékeny számban vannak közöttük korlátolt felelősségű társaságok és egyéni és társascégek is.

1930-ban 47 külföldi iparvállalatnak és 52 kereskedelmi vállalatnak bejegyzett fiókja szerepelt a fővárosban. Emellett 22 külföldi biztosító társaság is fiókintézetet tartott fenn Budapesten.

A külföldi részvénytársaságok budapesti fiókjainak száma az anyaország és termelési ágak szerint az alábbi részletezésben látható.

67. Külföldi részvénytársaságok budapesti fiókjai. — 1935.

Megnevezés	Ipar-vállalatok	Kereskedelmi vállalatok	Bankok	Biztosítók	Közlekedési vállalatok	Egyéb	Összesen
Anglia	3	1	2	6	1	3	16
Ausztria	3	—	2	8	2	—	15
Franciaország	—	—	—	—	4	1	5
Németország	2	—	—	2	3	1	8
Olaszország	—	—	—	2	4	1	7
Svájc	1	—	—	1	—	—	2
Egyesült Államok	—	—	—	1	1	1	3
Egyéb	2	—	1	—	—	—	3
Összesen	**11**	**1**	**5**	**20**	**15**	**7**	**59**

A fenti adatokból a biztosító társaságok és a közlekedési vállalatok száma emelkedik ki legjobban. A közlekedési vállalatok, főleg hajózási vállalatok expoziturái.

A budapesti cégek szerepe a magyarországi bejegyzett cégek számában.

A budapesti vállalatok számának szaporodása a bejegyzett cégek adatainak tükrében már önmagában véve is jellegzetesen dokumentálja a magyar fővárosnak azt a nagy gazdasági fejlődését, amely itt 60 év során végbement. Az ismertetett adatok azonban még nem mutatták azt, hogy mit jelentett a budapesti vállalatok szaporodása országos viszonylatban. Hogy e kérdés is megvilágítást nyerjen, ki kell egészíteni a budapesti cégek adatait a magyarországi bejegyzett cégek adataival, illetve bele kell helyezni a budapesti cégek adatait az országos keretekbe.

Az országos adatokkal való egybevetésnél, sajnos számolni kell a trianoni béke következményeivel, illetve területi rendelkezéseivel. A világháború előtt a történeti Magyarország, a háború után már csak a megcsonkított Magyarország adataival rendelkezünk. A háború előtti és a háború utáni időszakra vonatkozó statisztikai anyagot tehát, az országterület különböző nagyságára való tekintettel el kellett egymástól választani. Folyamatosság és összehasonlíthatóság kedvéért azonban, a történeti Magyarország cégbejegyzéseinek anyagát is a trianoni békekötés után megmaradt terület és az elszakított területek szerint csoportosítottuk.

Lássuk mindenekelőtt a cégbejegyzések számának alakulását a régi Magyarországon 1876—1919-ig. A hosszú időtartamra való tekintettel itt is ötéves periódusokba összevonva közöljük az adatokat, ami a fejlődés irányát nem homályosítja el, sőt még szemléltetőbbé teszi. Az egyes időszakok között mutatkozó különbségek így élesebben tűnnek ki, mint a sorban egymás után következő esztendők kisebb-nagyobb kilengéseket mutató adataiból.

Az új cégjegyzék felállításának alkalmával nemcsak Budapesten, hanem az egész országban sok ezer céget jegyeztek be. Magában az 1876. esztendőben, Magyarország területén 17.658 volt az összes cégbejegyzések száma. Budapesten 2.312 cégbejegyzés történt, tehát az összes cégbejegyzéseknek 13·1%-a esett a fővárosra. Eleinte, csaknem a századfordulóig, a később elszakított területeken több céget jegyeztek be, mint Magyarország mai területén; a mult század vége óta azonban már a mai határok közé eső területen volt magasabb a cégbejegyzések száma. Az 1876—1880. években az országban történt összes cégbejegyzéseknek még csak 44·0%-a, az 1906—1910 években már 59·0%-a esett az ország mai területére. Bátran mondhatjuk azonban, hogy ebben a változásban kizárólag Budapest fejlődése játszott döntő szerepet. Vidéken a cégbejegyzések száma az 1890-es évektől kezdve nem mutatott különösebb emelkedést, Budapesten viszont mind nagyobb tömegben alakultak új vállalatok. Az 1870-es években az összes cégbejegyzéseknek csak 13·9%-át képezték Budapesten történt cégbejegyzések, az 1906—1910. években már 34·5%-át. Az átmeneti visszaesés 1911 és 1915 között annak tudható be, hogy Budapest vállalati élete jobban ki volt téve

a konjunkturális hatásoknak, mint a vidéké és hamarább reagált a gazdasági viszonyok romlására, illetve a háború bekövetkeztére. A háború második felében viszont a fővárosban összegyült tőke, a hadiipar és hadigazdálkodás megszervezésére újból emelkedő vállalkozási hajlamot mutatott. Vidéken ezalatt pangás volt tapasztalható. Az új vállalatalapításoknak jobban az ország belső területére, főleg a fővárosra való korlátozódása érthető is volt a határok veszélyeztetett volta miatt. Magában az ország mai területén, vidéken is, aránylag kisebb volt a visszaesés a cégbejegyzések számában, mint az elszakított részeken.

68. A cégbejegyzések számának alakulása a történeti Magyarországon 1876—1919-ig, ötéves csoportokban.

Időszak	A mai Magyarország területén			A trianoni béke által						A történeti Magyarország területén összesen
				csatolt területen					elcsatolt területen együtt	
	Budapesten	Vidéken	Együtt	Ausztriához	Csehszlovákiához	Romániához	Jugoszláviához (csak anyaországból)	Olaszországhoz (Fiume)		
	Abszolút számokban.									
1876—1880	3.766	8.188	11.954	207	6.209	5.621	2.933	223	15.193	27.147
1881—1885	1.222	3.300	4.522	22	1.766	1.828	1.196	85	4.897	9.419
1886—1890	1.543	3.077	4.620	53	2.321	2.282	1.180	87	5.923	10.543
1891—1895	2.944	4.576	7.520	81	2.302	3.428	1.870	222	7.903	15.423
1896—1900	4.342	4.384	8.726	67	2.415	3.161	1.257	173	7.073	15.799
1901—1905	4.760	4.523	9.283	57	2.510	3.102	1.337	134	7.140	16.423
1906—1910	6.514	4.593	11.107	89	2.509	3.760	1.215	158	7.731	18.838
1911—1915	4.959	4.798	9.757	74	2.202	3.993	1.090	169	7.528	17.285
1916—1919	3.607	2.554	6.161	41	1.040	1.530	381	48	3.040	9.201
	Százalékban.									
1876—1880	13·9	30·1	44·0	0·7	22·9	20·8	10·8	0·8	56·0	100·0
1881—1885	13·0	35·0	48·0	0·2	18·8	19·4	12·7	0·9	52·0	100·0
1886—1890	14·6	29·2	43·8	0·5	22·0	21·7	11·2	0·8	56·2	100·0
1891—1895	19·1	29·7	48·8	0·5	14·9	22·2	12·2	1·4	51·2	100·0
1896—1900	27·5	27·7	55·2	0·4	15·3	20·0	8·0	1·1	44·8	100·0
1901—1905	29·0	27·5	56·5	0·3	15·3	18·9	8·2	0·8	43·5	100·0
1906—1910	34·6	24·4	59·0	0·5	13·3	20·0	6·4	0·8	41·0	100·0
1911—1915	29·2	27·2	56·4	0·4	12·8	23·1	6·4	0·9	43·6	100·0
1916—1919	39·2	27·8	67·0	0·4	11·3	16·6	4·2	0·5	33·0	100·0

Ha eltekintünk Budapest döntő szerepétől a cégbejegyzések számának alakulásában és csupán a szétszakított ország egyes vidékeit vesszük figyelembe, feltűnik, hogy az ország mai területén aránylag mindig jelentékenyen több céget jegyeztek be, mint a később elszakításra ítélt területeken egyenként. Pedig a Románia által elszakított országrész jóval nagyobb volt, mint a megmaradt csonka terület, a Csehország által elszakított országrész pedig $^2/_3$-a mai területünknek, mégis csak alig több, mint félannyi céget jegyeztek be ott, mint a megmaradt országrészen. Nyilvánvaló, hogy ebben a belső terület nagyobb népsűrűsége játszott döntő szerepet.

1920 után csak a megcsonkított Magyarország vidékének adataival állíthatjuk szembe a budapesti cégbejegyzések számát.

69. A cégbejegyzések számának alakulása Budapesten és vidéken 1920—1935-ig.

Időszak	Budapest	Vidék	Összesen
1920 { absz.	2.359	1.907	4.266
1920 { %	*55·3*	*44·7*	*100·0*
1921	1.988	2.327	4.315
1922	1.854	2.416	4.270
1923	2.591	2.439	5.030
1924	1.540	1.712	3.252
1925	1.050	1.143	2.193
1921—1925 { absz.	**9.023**	**10.037**	**19.060**
1921—1925 { %	*47·4*	*52·6*	*100·0*
1926	777	814	1.591
1927	632	783	1.415
1928	653	712	1.365
1929	605	624	1.229
1930	498	717	1.215
1926—1930 { absz.	**3.165**	**3.650**	**6.815**
1926—1930 { %	*46·4*	*53·6*	*100·0*
1931	457	577	1.034
1932	442	479	921
1933	612	479	1.091
1934	506	452	958
1935	599	483	1.082
1931—1935 { absz.	**2.616**	**2.470**	**5.086**
1931—1935 { %	*51·4*	*48·6*	*100·0*

Fenti táblán már évek szerint vannak részletezve az adatok, de meg vannak adva egyszersmind az ötéves csoportok is. Érdekes, hogy az 1920-as évtizedben Budapesten valamivel kevesebb céget jegyeztek be, mint a vidéken, holott a század eleje óta 1920-ig, a budapesti cégbejegyzések száma volt mindig magasabb. A vidéken a vállalkozási kedv az 1920-as évek elején ugyanolyan lendületet vett és az 1920-as évek végén ugyanúgy csökkent, mint a fővárosban, mint a mai határok közé eső országrészen. Ebben a jelenségben minden valószínűség szerint nagy szerepet játszott a mezőgazdasági termények árkonjunktúrája, melynek révén a pénz, a szokottnál nagyobb mértékben özönlött vidékre és tápot nyujtott ott is a vállalkozási kedv élénkülésének. Igazolni látszik ezt a feltevést, hogy a háború előtt, az 1906-tól 1911-ig tartó gazdasági fellendülés idején, amikor a mezőgazdasági árnívó

70. A cégbejegyzések számainak alakulása a magyar törvényhatósági jogú városokban 1876—1919-ig, ötéves csoportokban.

Megnevezés	1876—1880	1881—1885	1886—1890	1891—1895	1896—1900	1901—1905	1906—1910	1911—1915	1916—1919
Csonkamagyarország mai területe:									
Budapest székesfőváros	3.766	1.218	1.543	2.944	4.342	4.760	6.514	4.959	3.607
Baja	163	46	40	67	45	54	46	29	24
Debrecen	325	94	106	134	142	207	242	374	104
Győr	270	85	45	167	85	94	113	90	82
Hódmezővásárhely	56	25	11	59	27	47	37	30	14
Kecskemét	113	49	33	85	63	89	85	71	45
Miskolc	311	140	132	139	154	159	165	194	125
Pécs	259	80	76	112	132	89	103	113	49
Sopron	276	44	54	91	82	69	95	58	73
Szeged	220	179	120	150	151	147	213	226	156
Székesfehérvár	236	109	81	82	76	70	83	62	45
Együtt	**5.995**	**2.069**	**2.241**	**4.030**	**5.299**	**5.785**	**7.696**	**6.206**	**4.324**
Csehszlovákia által elszakított terület:									
Kassa	416	178	189	177	172	161	194	123	113
Komárom	123	28	38	32	26	76	62	33	20
Pozsony	519	173	339	175	196	193	185	102	119
Selmec- és Bélabánya	36	10	12	22	24	14	5	8	—
Együtt	**1.094**	**389**	**578**	**406**	**418**	**444**	**446**	**266**	**252**
Románia által elszakított terület:									
Arad	535	111	153	185	245	175	184	223	101
Kolozsvár	169	97	156	155	199	155	188	215	122
Marosvásárhely	72	25	27	52	45	36	35	60	54
Nagyvárad	225	109	120	156	217	204	302	376	167
Szatmárnémeti	70	24	39	65	69	137	120	129	56
Temesvár	464	138	137	137	131	204	245	362	18
Együtt	**1.535**	**504**	**632**	**750**	**906**	**911**	**1.074**	**1.365**	**518**
Jugoszlávia által elszakított terület:									
Pancsova	166	58	25	70	35	25	20	29	9
Szabadka	190	37	122	173	134	103	133	156	54
Újvidék	187	52	57	91	92	172	92	128	23
Versec	192	31	69	90	61	66	39	46	15
Zombor	111	31	24	60	45	44	37	39	16
Együtt	**846**	**209**	**297**	**484**	**367**	**410**	**321**	**398**	**117**
Fiume	**223**	**85**	**87**	**222**	**173**	**141**	**158**	**169**	**48**
Törvényhatósági jogú városok összesen	**9.693**	**3.256**	**3.835**	**5.892**	**7.163**	**7.691**	**9.695**	**8.404**	**5.259**

különösképen nem emelkedett, a cégbejegyzések száma csupán Budapesten mutatott nagyobb emelkedést. Kétségtelen azonban, hogy a mezőgazdasági konjuktúrán kívül, vidéken is befolyással voltak a vállalkozások számának alakulására a háború után azok a körülmények, melyek a fővárosban nagy szerepet játszottak a vállalkozási kedv fellendülésében.

Az 1930-as évek elején beköszöntött válság, mely mind jobban mutatta hatását az egész gazdasági életben, változást hozott magával. A mezőgazdasági termények értékesítési nehézsége és nagy áresése, a vidék elszegényedését vonta maga után és bár a fővárosban is erősen csökkent a vállalkozási kedv, a vidéken még jobban. Ennek következménye, hogy 1930 óta ismét Budapesten volt nagyobb a cégbejegyzések száma. Adataink utolsó évében, 1935-ben a cégbejegyzések számának emelkedéséből a fővárosban már jelentékenyebben, a vidéken pedig egyelőre kisebb mértékben a gazdasági javulás jelei láthatók.

Budapest és a vidék cégbejegyzési adatainak egybevetése után még érdemes betekinteni a magyar törvényhatósági jogú városokban történt cégbejegyzések számának alakulásába. Az erre vonatkozó adatok ugyancsak ötéves periódusokban összevonva, a 70. számú táblán láthatók.

A budapesti cégbejegyzések száma a 70. számú táblán is erősen kiemelkedik az összes törvényhatósági jogú városokban történt cégbejegyzések közül. A mult század 90-es évei óta egészen a világháború végéig a törvényhatósági jogú városokban történt cégbejegyzéseknek több mint a fele Budapestre esett. Budapesttől eltekintve a történelmi Magyarország területén fekvő többi 26 törvényhatósági jogú város közül, aránylag a legtöbb cégbejegyzés Nagyváradon, Temesváron, Debrecenben, Szegeden és Miskolcon történt.

A világháború után a megcsonkított Magyarországon, Budapest rendkívüli gazdasági energiájával a többi törvényhatósági jogú városok között még inkább dominálja a helyzetet. Látható ez a 71. számú táblázatból, melyen már évenkint vannak részletezve 1920 után a mai Magyarország területén maradt törvényhatósági jogú városokban történt cégbejegyzések adatai. Ezekből jól megfigyelhető, hogy az 1920-as évek elején a budapesti cégbejegyzések számában tapasztalható nagy fellendülés és az utána következő hanyatlás a többi törvényhatósági jogú városok adataiban is hasonlóképen mutatkozik. Kétségtelen azonban, hogy a mezőgazdasági konjunktúra jóideig a vidéki törvényhatósági jogú városaink gazdasági életének is igen kedvezett. Ez az oka annak, hogy 1920-ban az összes törvényhatósági jogú városokban történt cégbejegyzéseknek 16·5%-a, az 1921—1924-es években 23·5%-a, az 1925—1929-es években 22·3%-a, az 1930—1935-ös években pedig már ismét csak 15·8%-a esett a vidéki törvényhatósági jogú városokra, a többi pedig Budapestre.

71. A cégbejegyzések számának alakulása a mai Magyarország törvényhatósági jogú városaiban 1920—1935-ig, évenkint.

Év	Budapest székesfőváros	Baja	Debrecen	Győr	Hódmezővásárhely	Kecskemét	Miskolc	Pécs	Sopron	Szeged	Székesfehérvár	Összesen
1920	2.359	—	101	46	12	27	102	—	30	118	27	2.822
1921	1.988	1	77	49	13	62	85	95	46	134	39	2.589
1922	1.854	34	125	67	11	44	73	57	50	93	41	2.449
1923	2.591	31	112	53	13	56	137	103	63	107	52	3.318
1924	1.540	36	70	42	26	28	90	47	60	89	31	2.059
1925	1.050	11	48	23	14	17	61	29	31	47	27	1.358
1926	777	12	41	18	3	14	25	35	23	50	20	1.018
1927	632	15	40	23	9	19	25	25	7	32	12	839
1928	653	6	44	11	1	13	21	17	14	29	10	819
1929	605	1	24	14	5	15	23	18	20	21	6	752
1930	498	6	31	9	6	10	18	19	5	41	9	652
1931	457	1	31	14	1	4	19	13	13	16	7	576
1932	442	—	25	9	3	3	17	4	7	14	3	527
1933	612	—	17	7	3	6	16	12	12	13	9	707
1934	506	5	17	2	4	6	9	9	5	13	5	581
1935	599	2	23	15	1	4	17	16	8	10	6	701

Miként a világháború előtt, úgy a megmaradt területen azután is, elsősorban Debrecenben, Szegeden és Miskolcon emelkedett ki a cégbejegyzések száma, míg a legkevesebb cégbejegyzés az iparilag és kereskedelmileg visszamaradt Hódmezővásárhelyen és a kis lélekszámú Baján látható.

A cégbejegyzések alakulása mellett, teljesség kedvéért még a cégjegyzékekben szereplő, működésre jogosult vállalatok számának is figyelmet kell szentelnünk. Itt természetesen szintén számolni kell a nem működő cégek tehertételével. A működő bejegyzett cégek számát azonban a vidékre vonatkozólag kiszámítani nem állott módunkban és így a 72. számú táblázatban csak a névleges létszám adatai szerepelnek.

A 72. számú tábla tízéves időközökben mutatja a bejegyzett cégek számának megoszlását a mai Magyarország, az elszakított területek és azokon belül a törvényhatósági jogú városok szerint. Ki van azonban benne emelve közvetlenül a világháború előtti időpont, az 1913. év, valamint az 1918. év, a világháború befejezésének szomorú esztendeje, amely a történelmi Magyarországnak — sajnos egyelőre — az utolsó esztendeje volt. A budapesti bejegyzett cégek létszáma itt is messze felülmulja a többi törvényhatósági jogú városokét. A vállalatok számának szaporodása egyébként az egész országban egyaránt látható; a belső részen erősebben, mint az elszakított területeken. E táblázatban is feltűnik a budapesti cégek számarányának fokozatos emelkedése. Míg 1880-ban a budapesti bejegyzett cégek száma még csak 13·0%-át képezte az ország összes bejegyzett céglétszámának, addig 1910-ben már 23·3%-át, az ország megszállásának idején 1918-ban pedig 25·0%-át. A tábla adataiból az is megfigyelhető, hogy a rendezett tanácsú városokban

72. A bejegyzett cégek számának alakulása a történelmi Magyarországon 1880—1918-ig.

Megnevezés	1880	1890	1900	1910	1913	1918
Magyarország mai területe						
Budapest székesfőváros	3.330	4.851	9.400	16.188	18.453	20.905
Törvényhatósági jogú városok						
Baja	156	143	208	210	222	247
Debrecen	303	427	581	583	751	837
Győr	243	289	348	383	408	477
Hódmezővásárhely	54	79	103	163	177	182
Kecskemét	99	136	227	321	355	383
Miskolc	285	449	579	563	660	726
Pécs	239	350	451	414	448	423
Sopron	252	308	286	354	365	347
Szeged	200	397	417	590	661	757
Székesfehérvár	218	306	376	359	380	393
Együtt	2.049	2.884	3.576	3.940	4.427	4.772
Rendezett tanácsú városok és községek	5.713	9.492	13.516	15.621	17.013	18.341
Magyarország mai területe összesen	11.092	17.227	26.492	35.729	39.893	44.018
Ausztria által elszakított terület	201	256	276	351	385	394
Csehszlovákia által elszakított terület						
Törvényhatósági jogú városok						
Kassa	386	678	881	1.011	1.045	1.115
Komárom	116	148	181	249	258	276
Pozsony	466	864	1.030	1.062	1.139	1.262
Selmec- és Bélabánya	35	52	55	51	52	58
Együtt	1.003	1.742	2.147	2.373	2.494	2.711
Rendezett tanácsú városok és községek	4.941	7.453	9.539	10.187	11.069	11.888
Csehszlovákia által elszakított terület összesen	5.944	9.195	11.686	12.510	13.563	14.597

Megnevezés	1880	1890	1900	1910	1913	1918
Románia által elszakított terület						
Törvényhatósági jogú városok						
Arad	492	639	838	1.010	1.117	1.212
Kolozsvár	165	343	394	462	546	640
Marisvásárhely	72	106	184	215	241	266
Nagyvárad	213	357	492	691	814	995
Szatmárnémeti	65	109	201	262	299	330
Temesvár	431	624	793	682	781	703
Együtt	1.438	2.178	2.902	3.322	3.798	4.146
Rendezett tanácsú városok és községek	3.923	6.308	9.088	10.186	11.547	12.541
Románia által elszakított terület összesen	5.361	8.486	11.990	13.508	15.345	16.687
Jugoszlávia által elszakított terület						
Törvényhatósági jogú városok						
Pancsova	155	201	199	212	225	230
Szabadka	187	261	417	540	590	636
Újvidék	172	223	320	427	473	497
Versec	184	167	206	221	243	266
Zombor	110	150	173	220	231	247
Együtt	808	1.002	1.315	1.620	1.762	1.876
Rendezett tanácsú városok és községek	2.038	3.501	4.161	4.686	4.936	5.134
Jugoszlávia által elszakított terület összesen	2.846	4.503	5.476	6.306	6.698	7.010
Fiume	223	380	706	902	992	1.048
Magyarország összesen	25.667	40.047	56.628	69.306	76.876	83.754

és a községekben általában nagyobb mértékben szaporodott a bejegyzett cégek száma, mint a vidéki törvényhatósági jogú városokban. 1890 és 1913 között pl. az ország mai határai közé eső területen, a vidéki törvényhatósági jogú városokban 50·0%-kal a rendezett tanácsú városokban és községekben 79·3%-kal szaporodott a bejegyzett cégek száma; hasonló volt a helyzet a Csehország és Románia által utóbb elszakított területeken is, egyedül a Szerbia által elszakított területen volt ellenkező irányú fejlődés.

Ha azt nézzük, hogy Budapesten kívül, történelmi Magyarország területén mely városokban volt legtöbb a bejegyzett cégek száma, úgy e tekintetben Pozsony emelkedik ki, ahol a világháború előtt 1913-ban 1.139 cég volt bejegyezve, utána következett Arad 1.117 bejegyzett céggel; Kassán 1.045, Nagyváradon 814, Temesváron pedig 781 volt a bejegyzett cégek száma, Magyarország mai területén Debrecenben 751, Szegeden 661, Miskolcon 660 volt 1913-ban a bejegyzett cégek száma, tehát jóval kevesebb, mint az elszakított területek némely városában.

A világháború után a mai Magyarország területén a cégjegyzékben szereplő cégek számának alakulásáról a 73. számú tábla ad tájékoztatást.

A 73. számú tábla adataiból látható, hogy a budapesti bejegyzett cégek száma 1927-ig csaknem felét, 1927 után pedig több, mint felét képezte az ország összes cégjegyzékeiben szereplő cégek számának, egyúttal messze felette állott annak a céglétszámnak, melyet az összes többi törvényhatósági jogú városok együttesen fel tudtak mutatni.

A vállalati formák szerepét, a budapesti cégek adataiban már megvilágítottuk. Itt is felmerül a kérdés, hogy vajjon az országban bejegyzett összes cégek között, mily különbségek mutatkoznak a vállalati formák alkalmazása tekintetében. Erre vonatkozólag a 74. és 75. számú táblák adatai nyujtanak tájékoztatást. A 74. számú tábla a világháború előtt két esztendőről, az 1890-es és az 1910-es évekről adja meg területi megoszlásban, a különböző vállalati formák szerepét a történelmi Magyarország összes bejegyzett cégeinek számában, a 75. számú tábla pedig az 1920., 1925., 1930. és 1935. években tünteti fel a mai Magyarország összes bejegyzett cégeinek megoszlását vállalati formák szerint.

A 74. számú táblán látható, hogy 1910-ben az ország cégjegyzékeiben szereplő 69.306 bejegyzett cégből 48.857 volt egyéni cég, 10.064 közkereseti és betéti társaság, 3.618 részvénytársaság és 6.767 szövetkezet. Túlnyomó többségben tehát nemcsak Budapesten, hanem országszerte is az egyéni cégek szerepeltek. Budapest adatait a vidék adataival összehasonlítva egyébként feltűnik, hogy a vidéken aránylag sokkal kevesebb volt a közkereseti és betéti társaságok száma, mint a fővárosban. Míg Budapesten 1910-ben a működésre jogosult bejegyzett cégeknek 21·1%-a, addig a vidéken csak 12·5%-a volt közkereseti vagy betéti társaság. Ezzel szemben magában az egyéni cégek számában nem mutatkozott különbség a főváros (70·5%) és vidék között (70·5%).

73. A bejegyzett cégek számának alakulása 1920—1935-ig, a mai Magyarországon.

Megnevezés	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
Budapest székesfőváros .	**23.253**	**24.974**	**26.483**	**28.660**	**29.680**	**30.210**	**30.555**	**30.665**	**30.352**	**29.787**	**29.478**	**29.045**	**28.985**	**28.983**	**28.514**	**28.525**
Törvényhatósági jogu városok :	247	248	281	301	329	339	344	354	358	357	351	346	344	343	345	347
Baja	934	999	1.097	1.150	1.185	1.206	1.208	1.220	1.210	1.175	1.074	711	685	684	688	695
Debrecen	516	555	596	635	661	670	673	686	685	654	579	556	553	494	488	490
Győr	193	204	214	224	241	251	251	254	252	255	256	257	259	259	261	260
Hódmezővásárhely	408	461	492	527	535	542	542	551	434	434	433	431	420	389	385	385
Kecskemét	845	907	963	1.035	1.089	1.121	1.105	1.112	1.043	974	936	928	924	925	924	921
Miskolc	429	492	536	594	621	635	655	664	664	640	574	580	572	574	577	585
Pécs	381	420	453	499	526	539	549	546	531	408	359	355	348	351	351	355
Sopron	891	985	1.033	1.099	1.136	1.153	1.159	1.157	1.148	1.153	1.172	1.169	1.158	1.150	1.143	1.134
Szeged	423	454	473	503	522	534	536	542	549	546	542	542	538	541	531	531
Székesfehérvár ..... Együtt	**5.267**	**5.725**	**6.138**	**6.567**	**6.845**	**6.990**	**7.022**	**7.086**	**6.874**	**6.596**	**6.276**	**5.875**	**5.801**	**5.710**	**5.693**	**5.703**
Megyei városok és községek	**19.863**	**21.327**	**22.699**	**23.809**	**24.458**	**24.896**	**24.929**	**25.613**	**22.972**	**21.356**	**20.544**	**19.777**	**18.976**	**18.858**	**18.786**	**18.912**
Magyarország összesen ..	**48.383**	**52.026**	**55.320**	**59.036**	**60.983**	**62.096**	**62.506**	**63.364**	**60.198**	**57.739**	**56.298**	**54.697**	**53.762**	**53.551**	**52.993**	**53.140**

74. A bejegyzett cégek számának megoszlása a történelmi Magyarországon vállalati formák szerint, 1890-ben és 1910-ben.

Megnevezés	1890				1910			
	Egyéni cég	Közker. és beléti társaság	Részvénytársaság	Szövetkezet	Egyéni cég	Közker. és beléti társaság	Részvénytársaság	Szövetkezet
Magyarország mai területe.								
Budapest székesfőváros	3.436	1.170	157	88	11.419	3.419	1.001	329
Törvényhatósági jogú városok								
Baja	113	26	2	2	152	48	7	3
Debrecen	354	50	18	5	364	142	51	26
Győr	242	34	10	3	275	81	17	10
Hódmezővásárhely	66	10	3	—	122	31	5	5
Kecskemét	112	19	4	1	251	42	20	8
Miskolc	390	51	7	1	455	76	16	16
Pécs	303	38	8	1	315	74	17	8
Sopron	258	36	10	4	271	51	19	13
Szeged	321	59	12	5	421	111	37	21
Székesfehérvár	261	32	8	5	278	58	14	9
Együtt	2.420	355	82	27	2.904	714	203	119
Rendezett tanácsú városok és községek	8.236	696	290	270	10.793	1.842	696	2.290
Magyarország mai területe összesen	14.092	2.221	529	385	25.116	5.975	1.900	2.738
Ausztria által elszakított terület	202	22	9	23	207	24	43	77
Csehszlovákia által elszakított terület.								
Törvényhatósági jogú városok								
Kassa	604	54	17	3	829	142	25	15
Komárom	130	11	5	2	207	23	9	10
Pozsony	760	90	7	7	852	159	31	20
Selmec- és Bélabánya	45	2	5	—	39	4	7	1
Együtt	1.539	157	34	12	1.927	328	72	48
Rendezett tanácsú városok és községek	6.803	398	173	79	7.483	1.008	448	1.198
Csehszlovákia által elszakított terület összesen	8.342	555	207	91	9.410	1.336	520	1.244

Megnevezés	1890				1910			
	Egyéni cég	Közker. és beléti társaság	Részvénytársaság	Szövetkezet	Egyéni cég	Közker. és beléti társaság	Részvénytársaság	Szövetkezet
Románia által elszakított terület.								
Törvényhatósági jogú városok								
Arad	542	77	14	6	776	164	51	19
Kolozsvár	288	36	11	8	332	70	37	23
Marosvásárhely	98	5	2	1	176	25	9	5
Nagyvárad	284	55	11	7	421	183	57	30
Szatmárnémeti	89	15	4	1	171	56	25	10
Temesvár	518	83	12	11	484	122	49	27
Együtt	1.819	271	54	34	2.360	620	228	114
Rendezett tanácsú városok és községek	5.436	462	161	249	6.489	1.137	610	1.950
Románia által elszakított terület összesen	7.255	733	215	283	8.849	1.757	838	2.064
Jugoszlávia által elszakított terület.								
Törvényhatósági jogú városok								
Pancsova	170	27	2	2	161	41	8	2
Szabadka	227	29	3	2	404	93	25	18
Újvidék	189	29	—	5	310	91	10	16
Versec	149	14	4	—	179	26	8	8
Zombor	125	21	2	2	171	37	7	5
Együtt	630	120	11	11	1.225	288	58	49
Rendezett tanácsú városok és községek	3.096	198	83	124	3.392	478	232	584
Jugoszlávia által elszakított terület összesen	3.956	318	94	135	4.617	766	290	633
Fiume	291	78	8	3	658	206	27	11
Magyarország összesen	34.138	3.927	1.062	920	48.857	10.064	3.618	6.767

A részvénytársaságok aránya vidéken szintén alacsonyabb volt (4·6%), mint a fővárosban (6·2%). De sajátságos, hogy míg 1910-ben az ország cégjegyzékeiben szereplő 3.618 részvénytársaság közül 1.001 volt budapesti cég, a 26 vidéki törvényhatósági jogú város cégjegyzékeiben csak 588 részvénytársaság szerepelt. Viszont a rendezettanácsú városokban és a községekben 2.029 volt a részvénytársaságok száma. Tehát a vidéken, ahol inkább csak kisebb vállalatok ütik fel székhelyüket, a törvényhatósági jogú városokhoz képest, elég sok részvénytársaság működött. E jelenségnek az a magyarázata, hogy a nagyobb helységeknek jóformán mindegyikében volt egy-két helybeli bank vagy takarékpénztár, amely részvénytársasági formában működött. Egészen más volt a helyzet a szövetkezetek tekintetében. A budapesti bejegyzett cégeknek 1910-ban csak 2·1%-a volt szövetkezet, a vidéki cégeknek viszont 12·1%-a szövetkezeti formában működött. A szövetkezetek a vidék tipikus gazdasági alakulatai. Míg Budapesten és a többi törvényhatósági jogú városokban a részvénytársaságok száma meghaladta a szövetkezetekét, addig vidéken a szövetkezetek száma a részvénytársaságok számának kétszerese volt. 1890-ben a szövetkezeti mozgalom hazánkban még nem fejlődött ki oly mértékben, mint az 1890-es évek után és kevesebb szövetkezet működött, mint részvénytársaság. Magyarország területén 1890-ben a cégjegyzékekben szereplő 1.062 részvénytársasággal szemben csupán 920 szövetkezetről szólanak az adatok, 1910-ben már 3.618 részvénytársasággal szemben 6.767 szövetkezet volt bejegyezve. A 74. számú tábla adataiból ugyancsak látható, hogy 1890. és 1910. között az egyéni cégek számának kisebb mértékű emelkedésével szemben jóval erősebb mértékben emelkedett a közkereseti és betéti társaságok száma. A gazdasági élet fejlődésének iránya főleg a társas és társasági vállalati formák alkalmazását vonta maga után az egész országban. Péda erre, hogy 1890. és 1910. között, mikor az ország gazdasági élete a legnagyobb fejlődésén ment keresztül, az egyéni bejegyzett cégek száma 43·1%-kal, a közkereseti és betéti társaságoké 155·8%-kal, a részvénytársaságok száma 240·7%-kal, a szövekezetek száma pedig 635·5%-kal növekedett.

A 75. számú táblán látható, hogy a részvénytársaságok számbeli előretörését, a világháború után nemcsak Budapesten lehetett tapasztalni, hanem a vidéken is. 1920 és 1925 között Budapesten 68·8%-kal gyarapodott a részvénytársaságok létszáma, a vidéki törvényhatósági jogú városokban 71·6%-kal, a megyei városokban és községekben pedig 75·3%-kal. Már 1930-ban az 1925. évi állapothoz képest a legtöbb helyen esett a bejegyzett cégek, főleg a részvénytársaságok száma és pedig a vidéki törvényhatósági jogú városokban, a megyei városokban és községekben nagyobb mértékben, mint a fővárosban. A csökkenés 1930 után is folytatódott, de a vidéken ismét erősebb mértékben, mint Budapesten. Ebben az időszakban egyedül a szövetkezetek számában mutatkozik folytonos emelkedés.

75. A bejegyzett cégek számának megoszlása a mai Magyarországon vállalati formák szerint, 1920-ban, 1925-ben, 1930-ban és 1935-ben.

Megnevezés	1920				1925				1930				1935				
	Egyéni cég	Közkereseti és betéti társaság	Részvény-társaság	Szövetkezet	Egyéni cég	Közkereseti és betéti társaság	Részvény-társaság	Szövetkezet	Egyéni cég	Közkereseti és betéti társaság	Részvény-társaság	Szövetkezet	Egyéni cég	Közkereseti és betéti társaság	Korlátolt fel. társaság	Részvény-társaság	Szövetkezet
Budapest székesfőváros	**15.571**	**4.729**	**2.508**	**445**	**19.404**	**6.073**	**4.235**	**498**	**19.840**	**6.188**	**3.077**	**373**	**19.108**	**5.820**	**564**	**2.539**	**494**
Törvényhatósági városok:																	
Baja	186	48	7	6	242	65	23	9	255	66	22	8	257	64	1	19	6
Debrecen	592	192	115	35	715	261	194	36	659	243	145	27	372	169	7	127	20
Győr	347	117	34	18	441	151	58	20	393	116	51	19	329	96	6	41	18
Hódmezővásárhely	140	31	11	11	173	41	24	13	186	33	26	11	188	37	—	25	10
Kecskemét	293	58	42	15	390	84	50	18	314	65	35	19	281	50	—	34	20
Miskolc	632	136	54	23	801	192	100	28	681	181	54	20	680	181	6	38	16
Pécs	303	81	29	16	405	146	64	20	411	93	56	14	429	86	1	54	15
Sopron	264	66	34	17	367	98	54	20	222	71	50	16	219	72	1	46	17
Szeged	606	159	79	47	795	197	125	36	850	190	96	36	844	180	3	79	28
Székesfehérvár	308	75	21	19	365	104	39	26	389	93	33	27	395	92	—	28	16
Együtt	**3.671**	**963**	**426**	**207**	**4.694**	**1.339**	**731**	**226**	**4.360**	**1.151**	**568**	**197**	**3.994**	**1.027**	**25**	**491**	**166**
Megyei városok és községek .	**12.411**	**2.341**	**1.125**	**3.986**	**15.519**	**2.933**	**1.972**	**4.472**	**12.714**	**2.451**	**1.484**	**3.895**	**11.364**	**2.114**	**70**	**1.323**	**4.041**
Összesen....	**31.653**	**8.033**	**4.059**	**4.638**	**39.617**	**10.345**	**6.938**	**5.196**	**36.914**	**9.790**	**5.129**	**4.465**	**34.466**	**8.961**	**659**	**4.353**	**4.701**

A cégstatisztikai feldolgozás anyagának legutolsó esztendejében, 1935-ben, 34.466 bejegyzett egyéni cégből 19.108 (55·4%) szerepelt a budapesti cégjegyzékben és 3.994 (11·6%) a többi törvényhatósági jogú városokban. A bejegyzett 8.961 közkereseti és betéti társaság közül ismét a többség 5.820 (64·7%) volt budapesti cég és 1.027 (11·5%) szerepelt a vidéki törvényhatósági jogú városok cégjegyzékeiben. Társascégek tehát inkább a városokban működtek. A korlátolt felelősségű társaságok számának túlnyomórésze — 659-ből, 564 (85·6%) a budapesti cégjegyzékben szerepelt; csak egy kisebb töredék esett a törvényhatósági jogú városokra, (25; 3·7%) megyei városokra és községekre (70; 10·7%). Az országban névleg fennálló 4.353 részvénytársaság közül a nagyobb rész, 2.539 (58·3%) ugyancsak budapesti vállalat volt. A vidéki törvényhatósági jogú városok cégjegyzékeiben csupán 491 (11·3%), a megyei városokban és községekben 1.323 (30·4%) részvénytársaság volt nyilvántartva. A szövetkezetek száma tekintetében fordított a helyzet: 4.701 szövetkezet közül 4.041 (85·9%) esett a megyei városokra és községekre, csupán 166 esett (3·6%) a vidéki törvényhatósági jogú városokra és 494 (10·5%) Budapestre. A bejegyzett cégek egyébként Budapesten a vidéki törvényhatósági jogú, a megyei városokban és községekben a különböző vállalati formák között az alábbi arányszámok szerint oszlottak meg.

Vállalati forma	Budapest	Vidéki törvényhatósági jogú városok	Megyei városok és községek
Egyéni cégek	67·0	70·0	60·4
Közkereseti és betéti társaságok	20·2	18·0	11·2
Korlátolt felelősségű társaságok	2·2	0·4	0·3
Részvénytársaságok	8·9	8·6	6·5
Szövetkezetek	1·7	3·0	21·6
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**

Budapest és a vidéki törvényhatósági jogú városok között tehát nem nagy az eltérés a bejegyzett cégek vállalati forma szerinti megoszlása tekintetében. Csupán a társas cégek és a szövetkezetek aránya valamivel magasabb a fővárosban. A megyei városokban és községekben viszont a szövetkezetek magas számaránya erősen csökkenti a többi vállalati forma részesedését.

Az egyes vidéki törvényhatósági jogú városokban azonban igen különböző százalékarányban oszlanak meg a bejegyzett cégek vállalati formák szerint:

Törvényhatósági jogú városok	Egyéni cégek	Közkereseti és betéti társaság	Korlátolt felelősségű társaság	Részvénytársaságok	Szövetkezetek	Összesen
Baja	74·1	18·4	0·3	5·4	1·8	100·0
Debrecen	53·5	24·3	1·0	18·3	2·9	100·0
Győr	67·2	19·6	1·2	8·3	3·7	100·0
Hódmezővásárhely	72·3	14·2	—	9·6	3·9	100·0
Kecskemét	72·9	13·0	—	8·8	5·3	100·0
Miskolc	73·9	19·7	0·6	4·1	1·7	100·0
Pécs	72·3	14·7	0·2	9·2	3·6	100·0
Sopron	61·7	20·3	0·3	13·0	4·7	100·0
Szeged	74·4	15·8	0·3	7·0	2·5	100·0
Székesfehérvár	74·3	17·4	—	5·3	3·0	100·0

A bejegyzett egyéni cégek aránya legnagyobb Szegeden (74·4%), Székesfehérváron (74·3%) és Baján (74·1%), a közkereseti társaságok aránya legnagyobb Debrecenben (24·3%) és Sopronban (20·3%). A korlátolt felelősségű társaságok száma 1935-ben Budapest kivételével még mindenütt igen csekély volt; Debrecenben 7, Győrben 6 és Miskolcon 6 működött, viszont Hódmezővásárhelyen, Kecskeméten és Székesfehérváron, az agrárvárosokban egyetlen korlátolt felelősségű társaság sem volt bejegyezve. A részvénytársaságok aránya legnagyobb a Debreceni (18·3%) és Soproni (13·0%) cégek között. A szövetkezetek aránya Kecskeméten (5·3%) volt a legnagyobb. Az abszolút számok tekintetében némileg más a helyzet. Ezek szerint legtöbb egyéni cég Szegeden (844) és Miskolcon (680), legtöbb társascég Miskolcon (181) és Szegeden (180), legtöbb korlátolt felelősségű társaság Debrecenben (7), legtöbb részvénytársaság Debrecenben (127), legtöbb szövetkezet pedig Szegeden (28) volt bejegyezve.

Összefoglalás.

Töretlen út, melyen elindultunk a cégjegyzékek adatainak feltárására. Kezdeményező lépést tettünk csupán, hogy egy kiaknázatlan területére mutassunk rá a statisztikai kutatás lehetőségének és felhívjuk a szakkörök és érdeklődők figyelmét a statisztika emez ágának jelentőségére.

A cégjegyzésekről egy ideig a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal is közölt évkönyveiben adatokat, a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal pedig havifüzeteiben és évkönyveiben most is hóról-hóra és évről-évre közli a budapesti cégbejegyzések és cégtörlések számának alakulását. A szűkszavú adatközlések mellett azonban mindezideig sok részlet kiaknázatlanul maradt. E tanulmány kapcsán a cégstatisztika művelésének tágabb lehetőségeire akartunk rámutatni.

A jövőt illetőleg egy jól megszervezett, megbízható cégnyilvántartás önmagában is érdekes statisztikai forrásanyagot nyujthatna évről-évre a fennálló bejegyzett cégek számáról, foglalkozási ágak és vállalati formák szerinti megoszlásáról, de alapul szolgálhatna a vállalati, részvénytársasági és szövetkezeti statisztikák névjegyzékeinek céljára is. A cégjegyzékek szakszerű nyilvántartással való kiegészítése mellett már csak közrendészeti szempontból is szükség volna még a be nem jegyzett, iparjogosítványt, illetve iparengedélyt nyert összes cégek hatósági nyilvántartására. E feladat megoldása kétségtelenül jelentékeny anyagi áldozatot kíván; ha azonban figyelembe vesszük, hogy külföldi példák nyomán magának az egész népességnek nyilvántartása sem lehetetlen — e tekintetben sem állunk megoldhatatlan feladat előtt. A cégek összességének szakszerű nyilvántartása sok új értékes statisztikai adatgyüjtésnek szolgálhatna kiinduló pontjául, (iparos, kereskedői, üzemi és készletstatisztikák), emellett átfogó képet nyujthatna a magánvállalkozások egész területéről.

A multból a bejegyzett cégekről összegyüjtött anyag nem sok kombinativ lehetőséget nyujtott. Az idő, vállalati forma és foglalkozási ágak kombinációi állottak csupán rendelkezésre e tanulmány számára. Szolgáljon ez mentségül az anyag egyhangúságáért. De újat nyujtottunk azáltal, hogy az önmagukban is számottevő vállalatokat képviselő bejegyzett cégek létszámadatait, 60 esztendő távlatában kísértük nyomon. Az összes bejegyzett cégek tömegének, illetve a kalkulativ úton kiszámított működő cégek számának adatai pedig pregnánsan mutatták a főváros háború előtti hatalmas gazdasági fejlődésének útját. Láthattuk, hogy míg Budapest népességének lélekszáma 1890-től 1910-ig 370 ezerről 880 ezerre, tehát mintegy két és félszeresére emelkedett, addig a bejegyzett működő cégek létszáma (10.400) 1910-ben négyszerannyi volt, mint 1880-ban (2.550). E létszám azóta is erősebben emelkedett, mint a népesség. 1880-ban 145 lélekre, 1910-ben 85 lélekre, 1935-ben pedig 75 lélekre esett a fővárosban egy bejegyzett működő cég és számuk (14.190) csaknem 4 ezerrel volt több, mint a világháború előtt. Az emelkedés azonban kizárólag az infláció idejéből származik. Sajnos, a világháború után lezajlott nagy vállalatalapítási láz megszűntével 1924-től kezdve (ekkor 15.840 cég működhetett a fővárosban) már nem emelkedett sem az összes, sem a működő cégek száma. Sőt több régi vállalat szűnt meg, mint ahány új alakult. E jelenségnek két oka volt: egyrészről az 1920—1924. évi inflációs időszakban rengeteg cég keletkezett és így a gazdasági élet annyira telítődött önálló vállalkozásokkal, hogy újabb tömeges alapításokat csak különösen kedvező gazdasági konjunktúra tett volna lehetővé, másrészt gazdasági életünk 1924 után még sokáig a szanálási válság hatása alatt állott és csak az 1928. és 1929. években kezdett kissé fellélegzeni. Az infláció idején alapított vállalatok közül pedig igen sok, vagy rövidesen alapítása után, vagy az 1924. évi tőzsdeválság idején, illetve az 1925. évi szanálás alkalmával tönkrement, vagy pedig később néhány esztendei sikertelen tengődés után megszűnt. Sajnos, az 1930-ban kezdődött gazdasági válság ismét kedvezőtlen hatást gyakorolt a vállalkozási kedv alakulására és így az 1926-tól 1935-ig terjedő 10 éves periódusban a válságokkal telített időkben nem is volt várható az önálló cégek számának számottevő szaporodása.

Vizsgálódásunk során alkalmunk volt rámutatni arra, hogy a cégbejegyzések számának alakulása mily érzékeny mérőeszköze a gazdasági konjunktúrának, pangásnak és válságoknak. 1876 óta minden fellendülés, stagnálás, vagy visszaesés időszaka visszatükröződött a cégbejegyzések adataiból. Különösen jól látható volt az 1890-es évek és 1907—11-es évek nagy gazdasági konjunktúrája, továbbá a század elején mutatkozó pangás és a világháborút megelőzőleg 1912-ben kezdődő és 1913-ban elmélyülő nagy gazdasági válság. Az inflációs évek vállalatalapítási hullámát azonban már normális konjunktúrának nem lehetett tekinteni, a valuta romlása folytán előállott rendkívüli helyzet, erősen torzítólag hatott a fejlődés természe-

tes alakulására. Ugyancsak jól szemléltették az 1930-as évek gazdaság válságát is a cégbejegyzésekről rendelkezésre álló adatok. A cégbejegyzések számának 1930 és 1936 között mutatkozó 16·1%-os emelkedése a gazdaság helyzet javulását jelzi.

Bátran mondhatjuk, hogy a vállalati formák szerepét a budapesti magánvállalatok között, a maga teljességében elsőízben sikerült megvilágítani, (sajnos, nagy hiánya a népszámlálással kapcsolatos vállalati statisztikának, hogy a vállalati formák szerepét teljesen figyelmen kívül hagyja, pedig igen hasznos volna azt, valamely összefoglaló kombinációban feldolgozni). E tanulmányban rámutattunk arra, hogy a vállalati formák a bejegyzett cégeknél az egymástól távoleső időszakokban mily különböző szerepet játszottak. A mult század utolsó negyedében Budapesten az egyéni és társascégek mellett a részvénytársaságok és szövetkezetek számbelileg alig játszottak szerepet. A közép- és nagyvállalatok elszaporodásával azonban, az 1880-as évektől kezdve, már mindgyakrabban tűnt fel a részvénytársasági forma. A világháború előtt a tömeges nagy vállalatalapítás folytán egyre gyakrabban keletkeztek új részvénytársaságok. Az 1876—1880 között eltelt öt év során bejegyzésre került cégeknek még csak 2·9%-a volt részvénytársaság; az 1906—1910 között eltelt években már az új cégeknek 5·2%-a, 1911—1913-ban pedig 7·3%-a volt részvénytársaság. E tipikus tőkevállalati forma térfoglalása azonban csak a háború előtt kezdődött. Sajnos, azonban e térhódítás a részvénytársasági forma rendeltetésének elferdítésével és tekintélyének leromlásával járt. A jövőt illető bizalmatlanság és a pénzérték romlása miatt a kockázat korlátozása, illetve a korlátolt anyagi felelősség biztosítása céljából olyan vállalkozások is tömegesen vették fel a részvénytársasági formát, melyek belső tartalmuk szerint, lényegileg egyéni és társascégek voltak. Ennek tudható be, hogy a világháború alatt a bejegyzésre került cégeknek 14·1%-a, az infláció idején pedig 16·7%-a volt részvénytársaság. A részvénytársasági forma divatos felvételének kettős következménye volt: egyrészről a kisebb vállalatok, a felértékelés után nem tudták előteremteni a 7000/1925. p. ü. számú rendeletben előírt alaptőkeminimumot és mint részvénytársaságok tömegesen szűntek meg, másrészről — ennek dacára hazánkban, de különösen a fővárosban — még így is olyan nagyszámban maradtak fenn részvénytársaságok, mint aránylag Európa egyetlen államában, illetve városában sem. A részvényjog reformjának kérdése, mely már régóta foglalkoztatta a szakköröket, újra felszínre vetődött. Az errevonatkozó törvényjavaslat[1]) azonban mindezideig törvény nem lett. Egyedül a javaslatnak a korlátolt felelősségű társaságokra vonatkozó része emelkedett törvényerőre, az 1930. évi V. t.-c.-ben, melynek hatálya 1932-ben lépett életbe.

[1]) Lásd *Kuncz Ödön:* »Törvénytervezet a részvénytársaságokról, a szövetkezetekről és korlátolt felelősségű társaságokról.« 1926.

A korlátolt felelősségű társasági forma bevezetése nagy változást hozott a vállalati formák alkalmazásában. Hogy mily szükség volt reá, azt legjobban bizonyítja a bejegyzésre került új kft.-k száma. 1932—1935-ig eltelt három év leforgása alatt 551 új kft.-t jegyeztek be a budapesti cégjegyzékbe és 33 már fennálló cég alakult át korlátolt felelősségű társasággá. Az új kft.-k száma évről-évre fokozatosan emelkedett és valószínű, hogy 1935 után még több új kft. került bejegyzésre. Míg az egyéni és társas vállalati forma a világháború előtt, sőt azután is — dacára a részvénytársaságok előretörésének — a cégbejegyzések között mindig túlnyomó többségben szerepelt, addig a legutolsó években a bejegyzésre került cégeknek legnagyobb része már korlátolt felelősségű társaság. Az 1935. év folyamán bejegyzett új cégeknek 45·9%-a volt korlátolt felelősségű társaság és csupán 54·1%-a oszlott meg a többi 5 vállalati forma között. Ezzel kapcsolatban megemlítjük, hogy a korlátolt felelősségű társasági forma térhódítása egyrészről a részvénytársaságok, másrészről a társas vállalati forma alkalmazásának rovására történt. A különböző vállalati formák szerepe a vállalatalapítások között az idők folyamán tehát nagyon megváltozott, először a részvénytársaságok, majd a korlátolt felelősségű társaságok javára. A közép- és nagyüzemek elszaporodásával a személyi vállalkozások helyett a tőkevállalatok, a korlátlan anyagi felelősség helyett a korlátolt anyagi felelősség szerepe nyomult előtérbe.

Nem hagyhatjuk szó nélkül, a szövetkezeteknek az utóbbi évek során, a fővárosban tapasztalt elszaporodását sem. E jelenség kétségtelenül összefüggésben van azzal a körülménnyel, hogy nemrég az új lakások ezreit termelő építkezési hosszban nagy szerep jutott az építő- és társasházszövetkezeteknek, melyek sajátságos szervezete megkönnyítette az építkezési tőkék előteremtését. De nem hagyható figyelmen kívül azonban az sem, hogy a mezőgazdasági és kisipari szövetkezetek száma is feltűnő módon megnövekedett, aminek magyarázatát abban találjuk, hogy a gazdasági válság szorított rá sok embert arra, hogy érdekeinek védelmére szövetkezeteket alapítson.

Vizsgálódásunk során rámutattunk arra, hogy a budapesti bejegyzett cégek közül mennyi tartozik az egyes termelési ágakba (ipar, kereskedelem, hitel, közlekedés stb.) és ezeken belül az egyes foglalkozási főcsoportokba. A legtöbb Budapesten bejegyzett cég (a cégeknek több mint 50%-a) kereskedelmi vállalat, de nagy tömegben szerepelnek közöttük ipari vállalatok is (közel 30·0%). E két fő termelési ághoz tartozó bejegyzett cégek arányában, ha volt is 60 esztendő során ingadozás, nagyobb változás mégsem történt. Csak az infláció alatt emelkedett a kereskedelmi cégek száma a szokottnál nagyobb mértékben, az ipari vállalkozások rovására, ebben azonban élénk szerepet játszott a kereskedelemhez sorozott bank- és tőzsdebizományos (értékpapírkereskedő), továbbá állat- és terménybizományos cégek fantasz-

tikus mértékben való elszaporodása. Meg kell említenünk, hogy a világháború alatt és a valuta romlása idején a mezőgazdaság aránylag kedvezőbb konjunktúrája következtében számos őstermelő céget is jegyeztek be a budapesti kir. törvényszéknél. A mezőgazdaság ebben az időben üzleti vállalkozások részére is jövedelmező területet biztosított.

Mélyebb betekintést engedett a bejegyzett cégek foglalkozási viszonyaiba a vállalati formák és a termelési ágak kombinációja. A kereskedelemben pregnánsan mutatkozott az egyéni cégek abszolút túlsúlya (70·3%), de az iparban is dominálni látszott (60·0%), bár az utóbbiban már nem oly nagy mértékben, mint a kereskedelemben. A társascégek aránya tekintetében a két legnépesebb termelési ág között nem volt különbség (20·5%).

A kereskedelmi és ipari termelési ágban működő cégek vállalati forma szerinti összetételétől már erősen különbözött a többi termelési ágakhoz tartozó cégeké. Az őstermelő cégek nagyobb része részvénytársaság (40·6%) és szövetkezet (31·7%) volt, a bányavállalatok túlnyomórésze részvénytársaság (81·5%), a közlekedési vállalatok legtöbbje (63·4%) ugyancsak részvénytársasági formában működött, a pénz- és hitelintézetek, továbbá a biztosítással foglalkozó vállalatok egyharmada részvénytársaság és egyharmada egyéni cég volt. Természetesen a nagy- és középbankok mind részvénytársasági formában működtek.

A vállalati formák alkalmazásának az egyes termelési ágakban tapasztalható különböző gyakorisága mellett meg kell emlékeznünk arról a nagy változásról, mely az idők folyamán e tekintetben végbement. Hogy csak egy példát említsünk: 1890-ben a részvénytársaságoknak csupán 3·2%-a, 1910-ben már 16·2%-a, 1930-ban pedig 32·4%-a volt kereskedelmi vállalat. A kereskedelem tehát mindnagyobb mértékben vette igénybe a részvénytársasági formát. Különösen a világháború és az infláció idején alakult részvénytársaságok igen nagy része volt kereskedelmi cég és csak újabban a korlátolt felelősségű társasági forma bevezetésével, hanyatlott ismét a részvénytársaságok között a kereskedelmi cégek számaránya 1935-ben 29·1%-ra. A jövőben minden valószínűség szerint a kereskedelmi részvénytársaságok számában a korlátolt felelősségű társaságok javára nagy apadás lesz észlelhető. Sajátságos átalakulást mutatott a multhoz viszonyítva a budapesti szövetkezetek foglalkozási összetétele. 1890-ben közel 80%-uk hitelszövetkezet volt, 1910-ben 65·0%-uk volt hitelszövetkezet és 18%-uk kisipari szövetkezet. 1935-ben már egészen más képet nyujt a szövetkezetek számának megoszlása. Az időközben történt nagy átalakulásra jellemző, hogy az 1935-ben fennállott szövetkezeteknek már csak 13·0%-a volt hitelszövetkezet, viszont 36·2%-os számaránnyal szerepeltek az ipari és közel 20%-os aránnyal a lakás- és építőszövetkezetek. Az 1910-ben névleg fennállott 216 hitelszövetkezettel szemben 1935-ben már csak 64 szerepelt a budapesti cégjegyzékben. A hitelszövetkezeti mozgalom a fővárosban tehát el-

sorvadt, hogy miért, erre vizsgálódásunk során már rámutattunk: sok hitelszövetkezetet részben a Pénzintézeti Központ útján nyujtott tisztviselői kölcsönök, részben a szokásossá vált részletre való vásárlás lehetősége tett feleslegessé.

Tárgyalásunk anyagában külön bemutattuk a cégbejegyzések és a bejegyzett cégek számának alakulását a történelmi, valamint a mai Magyarország területén, egyenkint kiemelve a törvényhatósági jogú városok adatait. Ezzel az volt a célunk, hogy országos viszonylatban világítsuk meg Budapest szinte egyedülálló gazdasági fejlődését, a nagyobb vállalatokat reprezentáló bejegyzett cégek szaporodása szemszögéből. 1880-ban a történelmi Magyarországon a kereskedelmi törvényszékeknél nyilvántartott cégek 12·9%-ának székhelye volt Budapesten; 1913-ban már 24·0% volt a Budapesten bejegyzett cégek számaránya az országos adatokban. Magyarország mai területén 1920 és 1935 között ugyancsak erőteljesebben növekedett a bejegyzett cégek száma a fővárosban, mint a vidéken (mondhatni csaknem kétszeres mértékben). Jellemző a főváros gazdasági energiájára, hogy jelenleg az országban a törvényszékeknél nyilvántartott cégeknek több mint a fele Budapesten van bejegyezve. A főváros ipari és kereskedelmi fejlettsége messze kimagaslik a többi törvényhatósági jogú városok fölött ezen a téren is. Hogy Budapesten aránylag mennyivel több vállalat működik, mint a vidéki városokban, jellemezhető azzal, hogy míg Budapest és a többi 10 törvényhatósági jogú város népessége úgy aránylik egymáshoz, mint 3 : 2-höz, a Budapesten bejegyzett cégek aránya viszont úgy aránylik a vidéki városokban bejegyzett cégek számához, mint 5 : 1-hez. Ötször annyi a kisipar körét meghaladó üzemű cég működik tehát a fővárosban, mint a többi törvényhatósági jogú városban.

A fentiekben röviden összefoglaltuk tárgyalásunk anyagát és azzal a reménnyel bocsátjuk útjára e tanulmányt, hogy a benne foglalt adatok bemutatásával és ismertetésével hasznos szolgálatot tehettünk a statisztikai kutatás és köz számára.

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 55329/1951. sz.

Irodalom.

Hazai.

Dr. Bene Lajos: Budapest iparosai. (1925.)
— Budapest kereskedői. (1930.)
Dr. Farkasfalvi Sándor: A budapesti gyárak üzemi és termelési statisztikája. (1930.)
— Budapest gyáripara 1921—1926-ban. (1921—1926.)
Dr. Földes Béla: A budapesti részvénytársaságok részvényeinek árfolyama és osztaléka, valamint egyéb értékpapírok árfolyama 1868—1877.
Dr. Ihrig Károly: Budapest szövetkezetei 1926-ban.
Dr. Laky Dezső: Budapest székesfőváros népességének fejlődése 1900-tól 1920-ig, különös tekintettel a fejlődés gazdasági rúgóira I. és II. rész. (1900—1920.)
— Az iparosok szociális és gazdasági viszonyai Budapesten. (1930.)
— A kereskedők szociális és gazdasági viszonyai Budapesten. (1931.)
Dr. Szádeczky Kardoss Tibor: A magyarországi pénzintézetek fejlődése. (1928.)
Szende Péter Pál: A korlátolt felelősségű társaság. (1927.)
Dr. Szigeti Gyula: Budapest hitelintézetei. (1933.)
— A gazdasági válság Budapest életében. (1936.)
Dr. Szőnyi Gyula: A fővárosi hitelintézetek. (1931.)
Schulz Ferenc: A részvénytársaságok honossága. (1926.)
Dr. Varga Gyula: A magyar hitelügy és hitelintézetek 1896-ban.
Vályi Sándor: Magyar cégjog. (1906.)

Külföldi.

Franz Fränkel: Die Gesellschaft mit Beschränkter Haftung. Eine Volkswirtschaftliche Studie.
Franz Findeisen: Die Unternehmungsform als Rentabilitätsfaktor.
Ulrich Holländer: Die Unternehmungsform als wirtschaftliche Faktor. (1927.)
Richard Passow: Die wirtschaftliche Bedeutung und Organisation der Aktiengesellschaften.
Alfred Schäffer: Die Aktiengesellschaft als Mitglied und als Organ von Handelsgesellschaften.

Felelős kiadó: dr. Ilyefalvi I. Lajos.